

A civil szervezetek
és
a területfejlesztési politika

Szerkesztő
Kovách Imre

MTA

Politikai Tudományok Intézete

Institute for Political Science of
HAS

© Kovách Imre et al, 2005

Minden jog fenntartva

Sorozatszerkesztő:

Szógyi Lenke

Tárgyszavak:

**civil társadalom, nonprofit szervezetek, területfejlesztés,
vidékfejlesztés, regionális kutatások, kistérségek**

ISBN 963 7372 20 2
HU ISSN 1787-565X

Kiadja az MTA Politikai Tudományok Intézete
1014 Budapest, Országház u. 30.
Felelős kiadó: az MTA PTI igazgatója
Műszaki szerkesztő: Kovács Mariann

Civilek a területfejlesztésben

*A civil szféra területfejlesztési intézményekkel való
együttműködésének tapasztalatai*

*Magyar Tudományos Akadémia
Politikai Tudományok Intézete
2005*

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	3
1. Bevezetés.....	4
1.1. A civil szektor Magyarországon (Kelemen Eszter)	4
1.2. A Területfejlesztésben működő civil szervezetek jogi és működési keretei (Nagy Ildikó)	9
2. Kistérségek összehasonlítása – adatok a kistérségekről (Kovách Imre)	17
3. A regisztrált civil szervezetek (Kovách Imre – Kristóf Luca)	36
3.1 A regisztráció területi megoszlása.....	36
3.2 A szervezetek	38
3.3 Bevételek, pályázatok, projektek	40
3.4 A szervezetek együttműködése	43
3.5 Részvétel a területfejlesztésben, a területfejlesztési rendszer megítélése	47
4. A nem regisztrált civil szervezetek (Kristóf Luca)	56
4.1 A nem regisztrált civil szervezetek területi megoszlása.....	56
4.2 A szervezetek	57
4.3 Bevételek, pályázatok, projektek	59
4.4 A szervezetek együttműködése	62
4.5 A civil szervezetek aktivitása és érdekképviselője.....	67
4.5.1 Intézményrendszer és együttműködés	67
4.5.2 A kistérség helyzete	74
4.5.3 Vélemények a területfejlesztésről és az önkormányzatokról	75
5. Értékelés és összehasonlítás (Kovách Imre – Megyesi Boldizsár – Nagy Ildikó)	78
6. Civil szervezetek a kistérségi vidékfejlesztés megvalósításában (Csíste András)	84
6.1 A vidékpolitika kívánt irányai	84
6.2 A vidékpolitika kívánt irányainak megvalósíthatósága	87
6.3 Civil szervezetek részvételi hajlandósága a vidékpolitikai feladatok elvégzésében.....	88
6.4 A vidékpolitikai célok fontosságának, megvalósíthatóságának és a civil szervezetek szerepvállalásának kapcsolata (faktorelemzés)	94
6.5 A vidékpolitikai célok megvalósítása és a civil szervezetek 4 csoportja.....	105
7. Civil szervezetek az európai területfejlesztésben (Kovách Imre, Eva Kucerova, Megyesi Boldizsár)	109
Az 1981-ben csatlakozó országok.....	115
Civil szervezetek és területfejlesztés Közép-Európában	120
Civil szervezetek a Cseh Köztársaság területfejlesztési rendszerében.....	121
Civil szervezetek Lengyelország területfejlesztési rendszerében	125
Civil szervezetek Szlovákia területfejlesztési rendszerében	129
8. A civil szervezetek részvétele a magyar területfejlesztésben (Kovách Imre).....	136
9. Források.....	139

1. Bevezetés

Kelemen Eszter

1.1. A civil szektor Magyarországon

A hazai és nemzetközi szakirodalom széles köre foglalkozik a civil társadalom, valamint az annak részét képező civil szervezetek mibenlétének meghatározásával; a témához tartozó különböző fogalmak értelmezésével. Tanulmányunk elején ezért szükségeszerű röviden kitérni arra, hogy ezen értelmezések közül mit értünk az általunk legtöbbször használt fogalmak alatt. Civil szervezetnek tekintjük a 2003. évi L. törvény 14. §-a alapján az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján alapított, jogi személyiséggel rendelkező társadalmi szervezeteket, szövetségeket (kivéve a pártokat, a munkaadói és munkavállalói érdekképviseleti szervezeteket, a biztosító egyesületeket és az egyházakat), valamint az 1959. évi IV. törvény alapján létrejött, jogi személyiséggel rendelkező alapítványokat (ide nem értve a közalapítványokat). Stilisztikai okokból a civil szervezettel szinonim módon használjuk a nonprofit és a nem-kormányzati szervezet elnevezést is. A civil szektor kifejezést szélesebb értelemben használjuk: ide értjük a nonprofit és egyéb nem kormányzati szervezeteket tekintet nélkül intézményi formájukra, vagyis például a civil szektorba tartozónak tekintjük a helyi (nem intézményesült, nem bejegyzett) népdalkört is. Végezetül civil társadalom alatt értjük a civil szektor tagjain túl a társadalom valamennyi tagját, személyek és szervezetek hálózatait, akik közösségi tevékenységekben vesznek részt, véleményt nyilvánítanak stb., azaz – Varga Tamás meghatározását átvéve – az állami és politikai szervezetektől (egyben a politikai pártoktól) függetlenül szerveződő, öntevékeny és autonóm társadalmat (Varga, 1999). A civil társadalom ugyanakkor nem azonos a magánszférával, ahogyan arra Kondorosi (1998) hívja fel a figyelmet: a civil társadalom önkéntes részvételen alapszik, fő funkciója pedig a közszféra és magánszféra közötti közvetítés. A magyar civil társadalom hagyományai¹ az 1840-es évekre nyúlnak vissza – a nem kormányzati szervek szerepe a gazdasági és társadalmi életben már akkor is ismert és elismert volt a következő idézet tanúsága szerint: “Nálunk (...) a haza és a nemzet közérdekei is az egyesületi működés segédelmére szorulnak, s ha ebben nem találnak emeltyűt, örök mozdulatlanságra vannak kárhóztatva.” (Lukács, 1847, idézi Kondorosi, 1998. 62.o.). A civil szféra kiegyezést követő időszakot jellemző virágzását a szocialista érában felülről irányítottág, kvázi önállóság váltotta fel, az önkéntes tűzoltó egyesületek, hagyományörző csoportok révén az állam képes volt

¹ A magyar civil szektor történetének átfogó leírását adja Kuti (1998).

demobilizálni a társadalmi önszerveződést (Laskai, 1997). A Párt részéről csupán az 1980-as évek közepén-végén történt nyitás a civil szféra felé, amelynek szervezetei történelmi szerepet töltek be a rendszerváltás folyamatában, azáltal, hogy hozzájárultak a plurális politikai struktúra szervezeteinek létrehozásához (Kondorosi, 1998). Arató (1992) ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az ellenzéki civil mozgalmak rendszerváltás utáni párttá szerveződése és politikai hatalomra kerülése együtt járt e mozgalmak hatalomellenes, etikai jellegének csökkenésével. Az 1990-es évek elején még jellemző, hogy a civil szervezetek (elsősorban a zöldek) próbáltak beférkőzni a döntéshozatali folyamatokba – különösen a bős-nagymarosi vízi erőmű megépítése kapcsán. De ahogyan Kondorosi (1998) írja, az erős miniszterelnöki hatalom, a centralizáltság, majd az 1994-es évben megválasztott koalíció abszolút többsége a civil szektor politikai döntéshozásban betöltött szerepének beszűkülését, a civil szervezetek kulturális, oktatási és szociális tevékenységeik felé fordulását eredményezte.

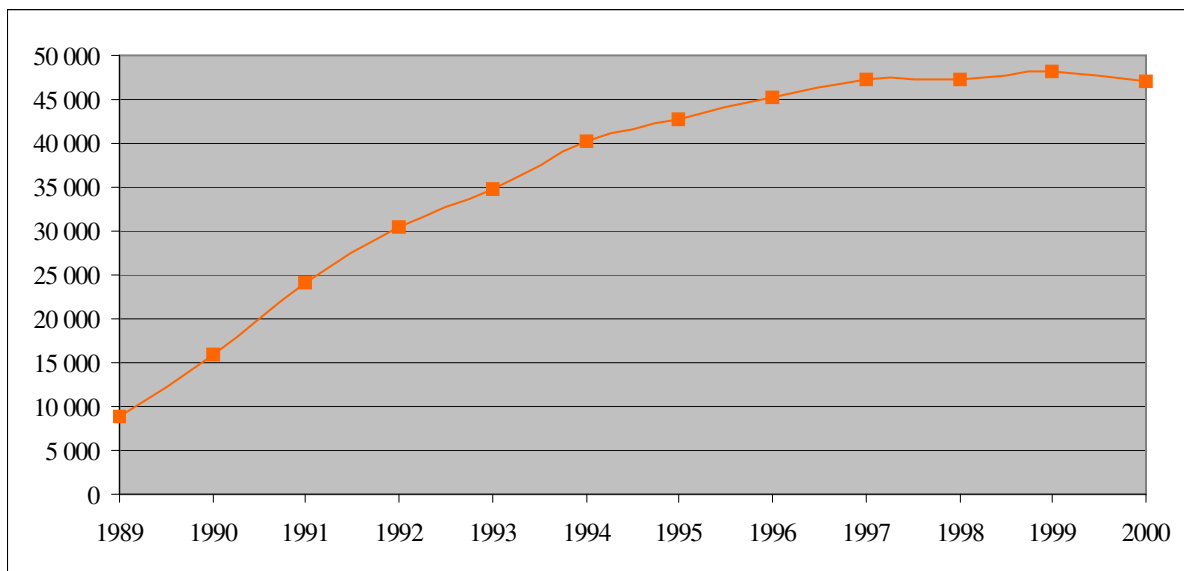
A harmadik szektor megerősödését, számbeli és minőségi fejlődését mindazonáltal nagymértékben segítették a törvényi háttér rendszerváltást követő változásai: az 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról, valamint a hozzá kapcsolódó sokrétű szabályozás a nem kormányzati szervek alapításáról, működéséről, adózásáról stb.; az 1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről; valamint a 2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról. A felsorolt jogszabályok fokozatosan teremtették meg a civil szervezetek működésének feltételeit, finanszírozásuk és gazdálkodásuk szabályrendszerét, valamint döntési folyamatokba való bevonásuk lehetőségét. Míg a kilencvenes évek elején az alapításukat, tevékenységüket szabályozó általános keretrendszer kidolgozásán volt a hangsúly, 1997-ben a közfeladatok átvállalása, ellátása került előtérbe, a kormányzat 2003-ban megjelent civil stratégiája pedig már egyértelműen elismeri a civilek döntéshozatali folyamatban való részvételének fontosságát.² Ez utóbbira ad konkrét lehetőséget a 284/2004. kormányrendelet, amely a területfejlesztési tanácsok munkájába vonja be a térségi civil szervezeteket, s mint ilyen, jelen kutatásunk kiindulópontját képezi.³

A rendszerváltást követő gazdasági-társadalmi folyamatok, a törvényi szabályozás változásai nagy hatást gyakoroltak a hazai civil szektor méretére. A KSH felmérései szerint 1989-ről 1990-re a civil szervezetek száma csaknem megduplázódott, s a kilencvenes évtized első éveiben alig mérséklődött a tendencia: a nonprofit szervezetek számának növekedése 1992-ben kezdett lassulni (jórészt a szigorodó adóügyi és elszámolási szabályoknak köszönhetően), s 1999-ben

² „A civil szervezetek részesei és aktív közreműködői lesznek az ország jövőjét meghatározó stratégiai kérdések eldöntésének.” Forrás: A kormányzat civil stratégiája, 2003. április, 7.o.

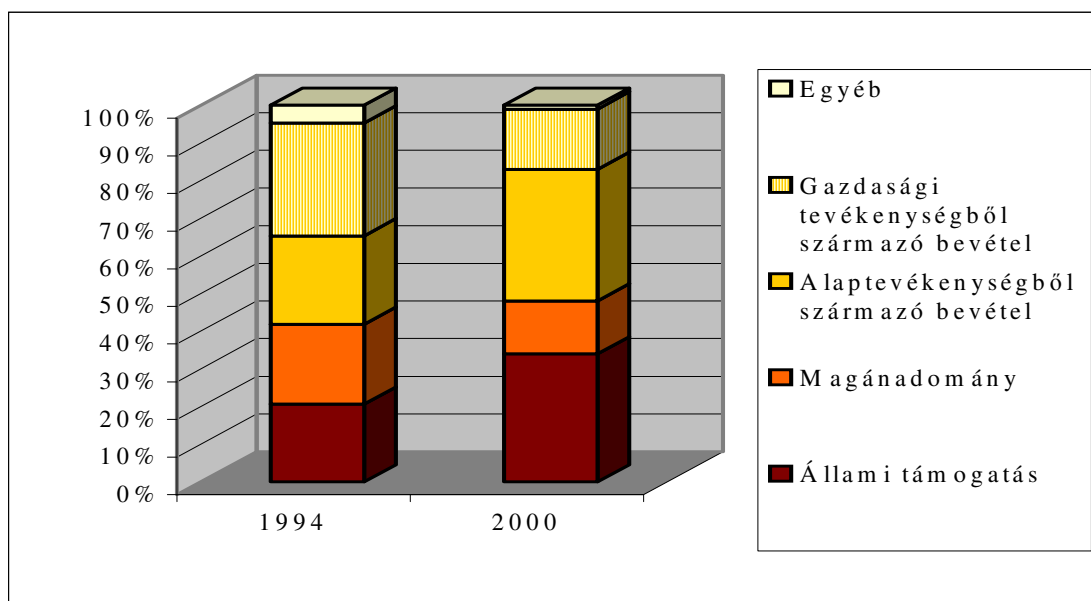
³ A civil szervezetek területfejlesztéshez kapcsolódó döntéshozatalban betöltött szerepének jogi háttérééről bővebben a következő alfejezetben lesz szó.

érte el csúcspontját (1. ábra). A harmadik szektor illetően expanziója jól mutatja, hogy a társadalomban mindig is megvolt az igény az autonóm önszerveződés iránt. A civil szervezetek hirtelen számbeli növekedését ugyanakkor jelentős mértékben ösztönözték különböző külföldi szervezetek, EU-s intézmények pénzügyi támogatásai is, mint például a PHARE program.

1. ábra: A civil szervezetek számának alakulása (KSH, 2002)

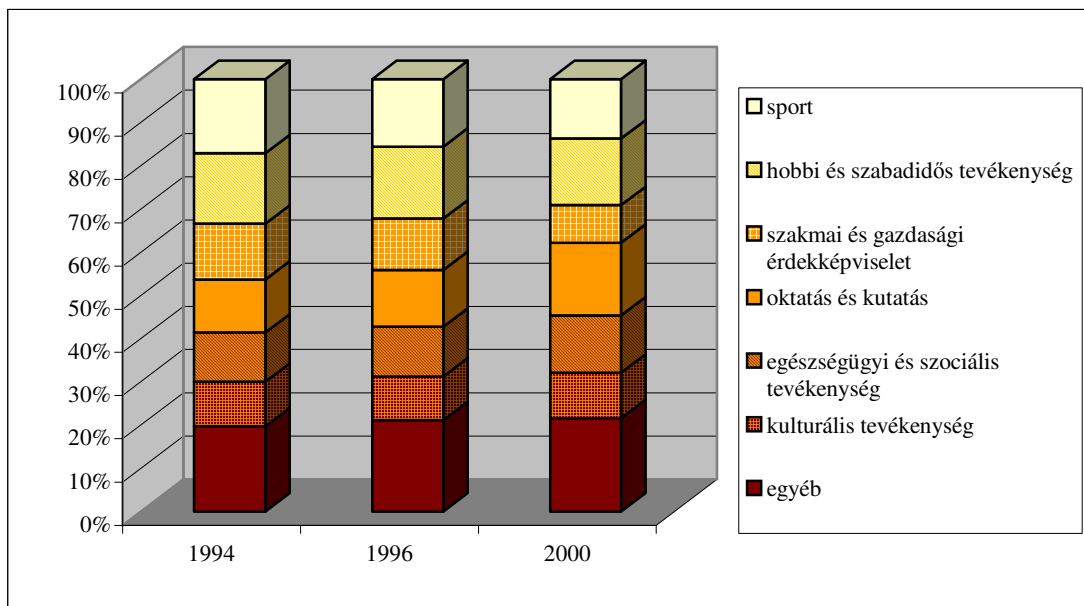
A civil szektor bevételeinek változására elsősorban az adózási és gazdálkodási szabályok hatottak. A KSH adatai szerint 1993 és 2000 között a nem kormányzati szervezetek pénzügyi forrásai jelentősen átrendeződtek: az állami finanszírozás aránya csaknem másfélszeresére nőtt, hasonlóan az alaptevékenységből származó bevételéhez, míg a magánadományok és a gazdasági tevékenységből származó bevételek aránya lényegesen csökkent (2. ábra).

2. ábra: A civil szervezetek bevételi forrásai (KSH, 2002, valamint Kondorosi 1998)

Az állami finanszírozás növekedése is mutatja a hazai civil szektor jellegének a tevékenységi kör változása kapcsán még jobban érzékelhető változását. A korábbi EU tagországokat ugyanis a civil szektor magasabb arányú állami finanszírozása jellemzi, amit az ottani civil szervezetek jelentős segítő, közfeladatokat ellátó szerepe indokol – vagyis az állami finanszírozás a civilek közfunkciók terén vállalt munkája ellenértékének tekinthető. Az állami bevételek arányának növekedése hazánkban is ebbe az irányba mutat, de az állam törekvését a civilek közfeladatok ellátásába való bevonására az 1997-es közhasznúsági törvény teszi teljesen egyértelművé, hiszen az a jogi forma helyett a szervezetek tevékenységét tette a szabályozás (ezzel együtt a pénzügyi támogatás) alapjává (Harsányi, 2003).

Jól tükrözi mindezt a civil szervezetek fő tevékenységi körének változása. A KSH adatai szerint megállapítható, hogy 1993 és 2000 között némileg nőtt az oktatási és kutatási tevékenység, valamint az egészségügyi és szociális tevékenység aránya, bár a sport és szabadidős tevékenységek mindvégig megőrizték elsőbbségüket mint a civil szervezetek által választott fő tevékenység (3. ábra). Mindez azt mutatja, hogy bár nőtt azon civil szervezetek aránya, amelyek közfeladatokat látnak el, s így közös társadalmi szükségleteket elégítenek ki, a nem kormányzati szervezetek egy része jellemzően továbbra is egyéni igények közösségi keretek között történő kielégítését végzi.

3. ábra: A fő tevékenységek megoszlása (KSH, 2002, valamint Kondorosi, 1998)

Ugyan a 3. ábra az “egyéb” kategóriában, aggregáltan tartalmazza a terület- és településfejlesztésben résztvevő szervezetek arányát, témánk szempontjából ez különösen lényeges. A vizsgált időszakban ugyanis a terület- és településfejlesztés mint fő tevékenység aránya alig nőtt, mindvégig egy relatíve alacsony, 5%-os szint körül mozgott, még annak ellenére

is, hogy 1990-től kezdődően jelentős változások zajlottak a tevékenység törvényi szabályozása, a magyar kormányzat terület- és vidékpolitikája, valamint az elérhető hazai és uniós források területén. A jelenséget magyarázhatják a városi és vidéki civil szervezetek között megfigyelhető szignifikáns különbségek, közülük is elsősorban a pénzügyi források eloszlása – Kondorosi (1998) alapján 1995-ben például a nem kormányzati szervek bevételeinek 60%-a koncentrált a fővárosban, s csupán 5%-a jutott a falvakba. Így pont azok a szervezetek küzdenek a leginkább pénziánnal, melyek talán a legjobban rászorulnának a támogatásra – nevezetesen a vidéken működő, helyi társadalmat, infrastruktúrát fejleszteni szándékozók.

Végezetül említést érdemelnek még a civil szektor szervezetei, valamint a civil szféra és a köz- és magánszektor között kialakult hálózatok, kapcsolatok. Az első országos kiterjedésű nem kormányzati szervezetek a kilencvenes évek elején jelentek meg. A civilek már ekkor párbeszédet és együttműködést kezdeményeztek egymás között, s kialakították máig alapvető információs csatornáikat (portálokat, civil nyomtatott sajtót, rendszeresen szervezett konferenciákat stb.) – bár az elégtelen pénzügyi források miatt bizonyos fókig továbbra is megmaradtak egymás riválisának. Az elmúlt tizenöt év elegendő volt ahhoz is, hogy kialakuljon egy a nonprofit szektorra specializálódott tanácsadó réteg, amely válaszokat ad a menedzsment, marketing, szervezetfejlesztés, stb. terén felmerülő problémákra. Ugyanakkor legtöbbször pont a menedzseri és gazdálkodási ismeretek híján lévő, kisméretű, vidéki szervezetek azok, amelyek nem tudják megfizetni a tanácsadókat. Mindazonáltal, összefoglalva az elhangzottakat, arra a megállapításra juthatunk, hogy a magyarországi civil szféra elmúlt tizenöt évét jelentős fejlődés jellemezte, amelynek során megerősödött, s képessé vált közfeladatok átvállalására, döntéshozatali folyamatokban való aktív részvételre, s mint ilyen, a gazdasági, társadalmi, politikai élet lényeges aktoraként szükséges számon tartani szereplőit.

Nagy Ildikó

1.2. A Területfejlesztésben működő civil szervezetek jogi és működési keretei

A területfejlesztés fogalmát és célját az *1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről* a következőképpen határozza meg: „az országra, valamint térségeire kiterjedő társadalmi, gazdasági és környezeti területi folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges tervszerű beavatkozási irányok meghatározása, valamint rövid-, közép- és hosszú távú átfogó fejlesztési célok, koncepciók és intézkedések meghatározása, összehangolása és megvalósítása a fejlesztési programok keretében, érvényesítése az egyéb ágazati döntésekben”. A területfejlesztés fő célja a gazdasági-társadalmi térszerkezet harmonikus fejlesztése és ezen belül a területfejlesztés stratégiai céljai a következők: a területi egyenlőtlenségek mérséklése, a Budapest központú térszerkezet oldása valamint az innováció térbeli terjedésének elősegítése. A hazai területfejlesztési politika legmagasabb szintű szabályozását a fent említett 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről rendezi. Ez a törvény a területfejlesztés és területrendezés fogalmi meghatározása mellett meghatározza a területfejlesztés alapvető céljait, intézményeit, működési kereteit és a területrendezés legfontosabb szabályait. A törvény tartalmazza a különböző fejlesztési szinteken működő fejlesztési tanácsok működésének módját és feladatkörét. Ezt kiegészítendő jelent meg a *244/2003. (XII. 18.) Kormányrendelet*, amely a kistérségek megállapításának, lehatárolásának és megváltoztatásának rendjét tartalmazza és kijelöli a 168 statisztikai kistérség határát. A konkrét vizsgálatunk a *258/2004. (IX. 16.) Kormányrendelet*ben lefektetett civil egyeztető fórumok és a különböző fejlesztési tanácsok működésére és együttműködésére vonatkozik. A *2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról* határozza meg azoknak a civil szervezeteknek a körét, akik bejelentkezhetnek az egyeztető fórumba.

Az 1996-os területfejlesztésről és területrendezésről szóló törvény rendelkezik a területfejlesztés intézményrendszerének létrehozásáról. A kutatásunk szempontjából jelentős intézmények feladatai az alábbiak alapján határozhatók meg:

Az *Országos Területfejlesztési Tanács (OTT)* részt vesz a területfejlesztési politika kialakításában és érvényesítésében, döntés-előkészítő, javaslattevő, véleményező és koordinációs feladatkörben. Az OTT egy tárcaközi, koordinációs testület, amely a minisztériumok képviselőiből, a regionális fejlesztési tanácsok elnökeiből, valamint a fontosabb szakmai szervezetek képviselőiből áll. Feladata:

- Közreműködik az országos és a térségi fejlesztési programok, a központi, ágazati és a térségi elképzelések összehangolásában.

- Véleményezi a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció irányelveit, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszerét,
- Javaslatot tesz a területfejlesztési célú ágazati eszközök összehangolására,
- Véleményt nyilvánít a területfejlesztést szolgáló hazai és közösségi pénzeszközök felosztásáról, a központi keret felhasználásáról, valamint a Kormány, a minisztériumok és a regionális fejlesztési tanácsok közötti megállapodás tartalmáról,
- Vizsgálja és értékeli az érintett minisztériumok és az országos hatáskörű szervek, illetve a területfejlesztési tanácsok fejlesztési célkitűzéseinek összhangját a területi politika céljaival,
- Véleményezi a lényeges területi hatásokkal járó ágazati fejlesztési koncepciókat,
- Összehangolja az Országgyűlés által az önkormányzatok számára kötelezően előírt feladatok végrehajtását,
- Javaslatot tesz az egyes, megyehatáron túlterjedő területfejlesztési feladatok közös ellátására,
- Közreműködik az országos, az országos jelentőségű, valamint az országhatárokon átnyúló infrastruktúra-tervezés (létesítmények, hálózatok elhelyezése) összehangolásában.

Regionális Fejlesztési Tanácsok (RFT) a hét tervezési-statisztikai régióban működnek. Egy-egy tanács feladata, hogy:

- Vizsgálja és értékeli a régió és kistérségei társadalmi-gazdasági helyzetét, környezeti állapotát, adottságait, a vizsgálatok során felhasznált információkat és a vizsgálatok eredményeit a területi információs rendszer rendelkezésére bocsátja;
- Elfogadja -az Országos Területfejlesztési Koncepcióval összhangban -a régió hosszú és középtávú területfejlesztési koncepcióját, illetve a régió fejlesztési programját és annak stratégiai és operatív munkarészeit;
- Ellátja a gazdaságfejlesztés területi koordinációs feladatait, egyeztetni a kormányzati és a térségi érdekeket, biztosítja a régióon belül a térségi szereplők közötti koordinációt;
- Pénzügyi tervet fogad el a fejlesztési programok megvalósítása érdekében, javaslatot tesz a hazai (helyi, térségi, központi), közösségi és egyéb nemzetközi források összetételére és felhasználásának időbeli ütemezésére;
- Forrásokat gyűjthet a működéséhez és a fejlesztési programok megvalósításához;
- Gondoskodik a források hatékony és szabályszerű felhasználásáról, a programok céljainak érvényesüléséről;

- A programok megvalósításáról, a pénzügyi felhasználásról évente tájékoztatja a minisztert;
- A régió fejlődésének elősegítése érdekében megállapodásokat köthet külföldi régiókkal,
- Részt vehet nemzetközi együttműködésekben, javaslatot tehet a Kormánynak a Régiók Bizottságában a régiót képviselő tag személyére, szakértői csoportokat hozhat létre a Régiók Bizottságába delegált képviselők munkájának segítésére;
- Eseti megállapodást köthet az érintett tárcákkal az egyes régiószintű területfejlesztést, illetve az ágazati célkitűzések és feladatok végrehajtását szolgáló fejlesztési programok finanszírozására;
- Előzetesen véleményezi az országos, valamint a régiót érintő ágazati fejlesztési koncepciókat és programokat, továbbá a területét érintő területrendezési terveket;
- Javaslatot dolgoz ki a régióban kialakult társadalmi - és gazdasági válsághelyzetek kezelésére, kezdeményezi a Kormánynál és az érintett minisztereknél intézkedés megtételét és saját forrásaival is segíti azok megvalósítását;
- Figyelemmel kíséri a Nemzeti Fejlesztési Terv Operatív Programjai régióban jelentkező feladatainak megvalósítását, közreműködik és elősegíti azok végrehajtását;
- Koordinálja az ágazati miniszterek által regionális szinten létrehozott testületek fejlesztéspolitikai tevékenységét, illetve együttműködik más állami intézményekkel. Az ágazati miniszterek által regionális szinten létrehozott testületek a regionális fejlesztési tanács felkérésére beszámolóban tájékoztatják a tanácsot feladataik teljesítéséről, a testületek részére biztosított fejlesztési források regionális felhasználásáról;
- Előzetesen véleményezi és koordinálja az illetékes területi államigazgatási szervek régiót érintő fejlesztéseit. Külön jogszabályban meghatározott feltételek esetén a fejlesztésekkel kapcsolatban egyetértési jogot gyakorol.

A megyei szintű területfejlesztési feladatok összehangolására *Megeyi Területfejlesztési Tanácsok (MTT)* működnek. Feladata az alábbiak:

- Vizsgálja és értékeli a megye társadalmi és gazdasági helyzetét, környezeti állapotát, adottságait, a vizsgálatok során felhasznált információkat és a vizsgálatok eredményeit a területi információs rendszer rendelkezésére bocsátja;
- Kidolgozza és elfogadja -az Országos Területfejlesztési Koncepcióval összhangban – a megye hosszú távú területfejlesztési koncepcióját (a továbbiakban: megyei területfejlesztési koncepció), illetve - a megyei területfejlesztési koncepció és

területrendezési terv figyelembevételével - a megye fejlesztési programját és az egyes alprogramokat;

- Koordinálja a kistérségekben folyó fejlesztések megyei szintű előkészítését, előzetesen véleményezi a kistérségi területfejlesztési koncepciókat, területfejlesztési programokat;
- Szakmai kapacitásával segíti a kistérségi fejlesztési tanácsok tervező, döntés-előkészítő, fejlesztési célokat feltáró, pályázatokat megalapozó tevékenységét;
- Pénzügyi tervet készít a megyei fejlesztési programok megvalósítása érdekében;
- Véleményezi az illetékességi területét érintő koncepciókat és a megyei területrendezési terveket, valamint előzetesen véleményezi az illetékes területi közigazgatási szervek fejlesztéspolitikai pályázatait;
- Közreműködik a megyében kialakult társadalmi - és gazdasági válsághelyzetek kezelésében;
- megállapítja költségvetését, gondoskodik annak végrehajtásáról, forrásokat gyűjthet a tanács működtetéséhez.

A kistérségi szintű területfejlesztési intézmények a *Kistérségi Fejlesztési Tanácsok (KFT)*, feladatai a következőkben foglalhatók össze:

- A kistérség területén a kistérség társadalmi, gazdasági és környezeti fejlesztése érdekében a régió fejlesztési terveivel összhangban összehangolja a helyi önkormányzatok, azok területfejlesztési társulásai és a kistérség területén működő gazdasági szervezetek fejlesztési elképzeléseit.
- Vizsgálja és értékeli a kistérség társadalmi, gazdasági és környezeti helyzetét, adottságait;
- Kidolgozza és elfogadja a kistérség területfejlesztési koncepcióját, illetve ennek figyelembevételével készített területfejlesztési programját, ellenőrzi azok megvalósítását;
- Pénzügyi tervet készít a területfejlesztési programok megvalósítása érdekében;
- A kistérségi területfejlesztési program figyelembevételével előzetesen véleményt nyilvánít a meghirdetett központi és regionális pályázatokra az illetékességi területéről benyújtott támogatási kérelmekkel kapcsolatban, feltéve, ha ez a jogkör a pályázati felhívásban is szerepel;
- Megállapodást köthet a helyi önkormányzatokkal, az önkormányzati társulásokkal, a megyei területfejlesztési tanáccsal és a regionális fejlesztési tanáccsal a saját kistérségi fejlesztési programjai finanszírozására és megvalósítására;

- Véleményt nyilvánít a megyei, illetve regionális fejlesztési koncepciókról, programokról, különösen azoknak a kistérség területét érintő intézkedéseit illetően;
- Közreműködik a kistérségben kialakult társadalmi, gazdasági és foglalkoztatási álsághelyzetek kezelésében;
- Forrásokat gyűjthet a tanács működtetéséhez és a fejlesztési programok megvalósításához;
- Képviseli a kistérséget területfejlesztési ügyekben;
- Koordinálja a kistérségben működő társulások, és más - a területfejlesztésben érdekelt - szervezetek együttműködését, együttműködik az állami és civil szervezetekkel;
- Megválasztja az elnökséget azokban a kistérségekben, ahol e törvény előírása szerint elnökséget kell létrehozni;
- Pályázatot nyújthat be a kistérség fejlesztéséhez kapcsolódó források igényléséhez;
- Megállapítja költségvetését, gondoskodik annak végrehajtásáról, valamint figyelemmel kíséri és elősegíti a fejlesztési források hatékony, a települések szoros együttműködését erősítő felhasználását;
- Véleményt nyilvánít a kistérségi megbízott kiválasztásával kapcsolatban;
- Szakmai munkaszervezetet működtethet.

Ezek mellett működnek még a *Térségi Fejlesztési Tanácsok (TFT)*, amelyek célzott területfejlesztési feladatokat látnak el.

A helyi társadalom fejlettségét tükrözi a civil szféra fejlettségének szintje, illetve a helyi társadalomban való jelenlétének mértéke. A civil társadalom területi megoszlásáról elmondható, hogy általában a nagyobb településeken és a megyeszékhelyeken található civil szervezetek, amelyeknek mintegy kétharmada helyi szinten, egytizedük kistérségi és további egytizedük megyei szinten tevékenykedik. A civil szervezetek jelentős része részt vesz a térségi szintű fejlesztési és tervezési folyamatokban, hiszen a területfejlesztés vertikális együttműködésében a helyi érdekek és igények közvetítőjeként kulcsszerepet játszik a civil társadalom. A területfejlesztés és területrendezés komplex célja a területi egyenlőtlenségek csökkentése, az infrastrukturális hálózatok kiépítése valamint a környezeti adottságok figyelembevételével fejlesztési stratégiák, koncepciók, programok és tervek kidolgozása. A területfejlesztésben a vertikális együttműködés, azaz a különböző területi szintek összehangolt működése mellett a horizontális együttműködés is lényeges, azaz az egyes területi szinteken való kooperáció - akár államhatárokon átnyúlva is.

Vizsgálatunk a civil társadalom azon szegmensét tanulmányozza, amelynek 258/2004. (IX. 16.) *Kormányrendelet* alapján lehetőségük lenne arra, hogy részt vegyenek a különböző területi szinteken működő fejlesztési tanácsok munkáiban. Különbséget tettünk azok között a szervezetek között, akik élnek, és azok között, akik nem élnek ezzel a lehetőségükkel. A vizsgált jelenség jogi kereteit az alábbi törvények és rendeletek határozzák meg.

Az Európai Unió statisztikai besorolása alapján az országos területi szint képezi a NUTS- I statisztikai kategóriát. Ezen a szinten tevékenykedik az *Országos Területfejlesztési Tanács*, amely közreműködik a területfejlesztéssel és területrendezéssel kapcsolatos kormányzati feladatok ellátásában. Az Országos Területfejlesztési Tanács véleményező, döntés-előkészítő, javaslattevő jogát az országos és térségi szintű fejlesztési programok és stratégiák kialakulásánál gyakorolhatja. A 258/2004. (IX. 16.) *Kormányrendelet* értelmében az Országos Területfejlesztési Tanács tekintetében bármely országos társadalmi szervezetnek, az országos környezetvédelmi és természetvédelmi szervezetnek és a nők és férfiak esélyegyenlőségéért küzdő országos szervezeteknek a területfejlesztést érintő kérdések megtárgyalására vonatkozó szándéka kinyilvánításával bejelentkezhetnek az egyeztető Civil Fórumba. Az 1996-os területfejlesztési és területrendezési törvény alapján országos szervezetek azok, amelyek tevékenységüket legalább hét megyére kiterjedően végzik.

A területi besorolásban a régiók képviselik a NUTS-II szintet, ezen a szinten az országban szám szerint hét *Regionális Fejlesztési Tanács* működik. A regionális fejlesztési tanács feladatainak ellátásában együttműködik a kistérségi fejlesztési tanácsokkal, a megyei fejlesztési tanácsokkal, a térségi fejlesztési tanáccsal, a régió fejlesztésében közvetlenül és közvetve közreműködő területi államigazgatási szervekkel, a területi gazdasági kamarákkal, továbbá a régió területén működő társadalmi szervezetekkel. Az egyes régiók illetékességi területén a területfejlesztési, nők és férfiak esélyegyenlőségéért küzdő szervezeteknek a területfejlesztést érintő kérdések megtárgyalására vonatkozó szándékuk kinyilvánításával bejelentkezhetnek a regionális egyeztető Civil Fórumba. A Regionális Fejlesztési Tanácsokhoz azok a szervezetek tartoznak, amelyek tevékenysége az adott régió megyéi közül legalább egy megyére kiterjed.

A *Megyei Területfejlesztési Tanácsok* a NUTS-III, azaz megyei szinten működnek az ország területén. A Megyei Területfejlesztési Tanács a megye területén összehangolja a kormányzat, a kistérségi fejlesztési tanácsok, az önkormányzatok és a gazdasági szervezetek fejlesztési elképzeléseit. Az egyes megyék területén működő területfejlesztési, környezetvédelmi, természetvédelmi társadalmi szervezetek és a nők és férfiak esélyegyenlőségéért küzdő szervezetek a területfejlesztést érintő kérdések megtárgyalására vonatkozó szándékuk kinyilvánításával bejelentkezhetnek a megyei szintű egyeztető Civil Fórumba. A Megyei

Területfejlesztési Tanács munkájában azok a szervezetek vehetnek részt, amelyek tevékenységüket a megyében található kistérségek felére kiterjedően végzik.

A 244/2003. (XII. 18.) Kormányrendelet 1. § alapján 168 kistérség alkotja a NUTS-IV területi besorolási szintet Magyarországon. A kistérség területfejlesztési-statisztikai területi egység, amely a közigazgatás területi feladatainak ellátásához szükséges illetékességi területek megállapításának is alapja. A területfejlesztési-statisztikai kistérség földrajzilag összefüggő területi egység, amelyet a hozzá sorolt települések teljes közigazgatási területe alkot, továbbá amelynek határai e települések közigazgatási határai által meghatározottak. Egy település közigazgatási területe csak egy kistérségbe tartozhat. A kistérségek területe teljes mértékben és ismétlésmentesen lefedi az ország területét, és illeszkedik a területfejlesztési-statisztikai régió, a megye, valamint más kistérség határaihoz. A kistérségek területe, határa vagy más sajátossága nem érinti az önkormányzatok társulási szabadságát. Az 1996. évi XXI. területfejlesztésről és a területrendezésről szóló törvény 10. § szerint a települési önkormányzatok képviselő-testületei megállapodással a települések összehangolt fejlesztése, közös területfejlesztési programok kialakítása, a fejlesztések megvalósítását szolgáló közös pénzalap létrehozása érdekében önálló jogi személyiséggel rendelkező területfejlesztési társulást hozhatnak létre. Az így létrehozott társulások tehát nem feltétlenül illeszkednek a statisztikai kistérségek határaihoz. Minden statisztikai kistérségben a területfejlesztési feladatok összehangolására, a kistérségi területfejlesztési koncepció elfogadására valamint közös területfejlesztési programok kialakítására Kistérségi Fejlesztési Tanácsok jöttek létre. A Kistérségi Fejlesztési Tanácshoz minden kistérségi szintű társadalmi szervezet bejelentkezhet, amely tevékenységét legalább a kistérség településeinek több mint felében vagy a népesség több mint felét jelentő településeken végzi.

Ugyancsak a 258/2004. (IX. 16.) Kormányrendelet fekteti le a Civil Fórumok működésének kereteit. Mivel a civil szervezetek jelentős része részt kíván venni a helyi, illetve térségi szintű döntések meghozatalánál illetve stratégiák kialakításánál a Kormányrendelet tulajdonképpen ennek teremtette meg az együttműködési kereteit, valamint a lehetőséget arra, hogy a civil érdekképviselet hatékonyabban működjön, azaz a civil érdekek megfogalmazásának és kinyilvánításának, az érdekegyeztetésben való részvételnek valamint az érdekérvényesítés megvalósításának intézményi keretei legyenek. Ez az intézményi keret a Civil Fórum, amely a különböző szintű területfejlesztési tanácsok működésében játszik szerepet. Az egyeztető fórum munkájában a bejelentkezett és nyilvántartásba vett szervezetek vesznek részt, és ezek a fórumok egy főt delegálhatnak az adott fejlesztési tanácsba. Az egyeztető Civil Fórum célja, hogy a civilek számára társadalmi részvételt biztosítson a területfejlesztést kérdések megvitatásánál és

döntések meghozatalánál. A Civil Fórumokban regisztrált szervezetek jogosultak intézményesen javaslatokat tenni, és kezdeményezéssel élni. Az egyes szervezetek *javaslatlattéleri és kezdeményezési joga*, az egyes programok, tervek és koncepciók tematikai összeállítására vonatkozik. A szervezetek *döntésselőkészítésben és döntésben való részvételi jog* arra vonatkozik, hogy a civil fórum delegálja az adott fejlesztési tanács tanácskozásain teljes jogú tagként vehet részt a döntések előkészítésében. A *véleményezési jog* arra ad lehetőséget, hogy az egyes területfejlesztési stratégiákat, programokat, illetve azok szélesebb társadalmi következményeit hivatalosan véleményezzék. A *tanácskozási jog* keretén belül a szervezetek kezdeményezhetik tematikus fórumok összehívását meghatározott témában, valamint lehetőség nyílik konferenciákon a képviselt közösség véleményének megjelenítésére. Az *információs együttműködéshez való jog* pedig azt biztosítja, hogy a vertikális szinteknek megfelelő információk minden civil szervezet számára elérhetőek legyenek.

A 2003. évi L. Törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról 14. §-a alapján civil szervezetnek tekintjük az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján létrejött, jogi személyiséggel bíró társadalmi szervezetet, szövetséget (kivéve a pártot, a munkaadói és munkavállalói érdekképviseleti szervezetet, a biztosító egyesületet, valamint az egyházat), és a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény alapján létrejött, jogi személyiséggel bíró alapítványt (ide nem értve a közalapítványt).

2. Kistérségek összehasonlítása – adatok a kistérségekről

2003 –ban 61648 civil szervezet volt bejegyezve Magyarországon, amelyek jelentős többsége, 53226 szervezet, regisztrálható volt a területfejlesztési tanácsok mellet működő civil fórumokon történő részvételre. A kistérségek 89 százalékában a regisztrálható szervezetek aránya nyolcvan százalék feletti az összes civil szervezeten belül és mindössze a kistérségek 7 százaléka az, amelyről biztosan tudjuk, hogy az ott bejegyzett regisztrálható szervezetek aránya nyolcvan százalék alatti az összes civil szervezeten belül. A regisztrálható szervezetek nagy számának ellenére a tényleges bejegyzettség nagyon alacsony. Mindössze a kistérségek 17 százalékában haladja meg a regisztrálható szervezetek öt százalékát a bejegyzett szervezetek aránya.

2.1. táblázat A regisztrálható szervezetek az összes civil szervezet százalékában.

<i>regisztrálható szervezetek az összes civil szervezet százalékában</i>	<i>a kistérségek száma, százalék</i>
nincs adat	5
80 százalékig	7
80 -90 százalék	71
90 - 100 %	18
Együtt	100

2.2. táblázat A regisztrált szervezetek az összes regisztrálható szervezet százalékában.

<i>regisztrált szervezetek az összes regisztrálható szervezet százalékában</i>	<i>Kistérségek száma, %</i>
nincs adat	13
1 százalék alatt	21
1-2 % között	20
2-5 % között	28
5 % felett	17
Együtt	100

A regisztráltság arányának eloszlása a kistérségek között mozaikszerű, abban semmilyen domináns tendenciát sem lehet felfedezni. Minden fejlesztési nagyrégióban van néhány olyan kistérség, ahol a regisztrált civil szervezetek aránya meghaladja a regisztrálható szervezetek 5 százalékát. A bejegyezhető szervezetek közül 22395 alapítványi, míg 30 831 egyesületi formában működik.

A civil fórumokhoz történő bejegyeztetéssel az egyesületek éltek sokkal nagyobb arányban. A kérdőíves felvételünk mintájába került megkérdezett, regisztrált civil szervezetek 17%-a alapítvány, 73%-a egyesület.

A civil szervezetek leginkább szabadidős és sport tevékenységekkel, oktatással, szakmai érdekképviseléssel és szociális ügyekkel foglalkoznak, ami részint érthetővé teszi, hogy miért alacsony a regisztráltak aránya, hiszen az előbb felsorolt tevékenységi területek nagyobb része nem kapcsolódik a területfejlesztéshez. A civil szervezetek valamivel több, mint öt százalékának (3699) a fő tevékenysége a terület - illetve településfejlesztés. A területfejlesztésben elsősorban rájuk lehet partnerként számítani, bár a regisztráltak tevékenységének a megoszlása szerint korántsem csak ezek a szervezetek regisztráltatták magukat. A településfejlesztéssel foglalkozó civil szervezetek relatívan magas távolmaradását a civil fórumokhoz történő regisztrálástól valószínűen jól magyarázza az a tény, hogy arányuk a kistelepülésekben magasabb. A kistelepülésen tevékenykedők pedig minden hazai és nemzetközi tapasztalat szerint is az informáltság és érdekérvényesítő képesség területén hátrányban vannak a nagyobb településeken tevékenykedőkhöz képest.

2.3 táblázat A civil szervezetek szervezeti formája kistérségenként

<i>Kistérség</i>	<i>Alapítvány</i>	<i>Egyesület</i>	<i>A+E⁴</i>	<i>összesen⁵</i>	<i>regisztráltak</i>	<i>regisztrált CSZ az összes CSZ százalékában</i>	<i>Regisztrálható CSZ az összes CSZ %-ában</i>
Budapest	7 118	6 160	13278	15 733	nincs adat	nincs adat	nincs adat
BARANYA							
Komlói	51	93	144	158	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Mohácsi	68	167	235	274	4	1-2 % között	80 -90 százalék
Sásdi	13	44	57	70		nincs adat	80 -90 százalék
Sellyei	25	47	72	87	1	1-2 % között	80 -90 százalék
Siklói	40	118	158	191	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Szigetvári	47	96	143	158	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Pécsi	548	673	1221	1 384	4	1 százalék alatt	nincs adat
Pécsváradi	12	45	57	67	1	1-2 % között	80 -90 százalék
Szentlőrinci	15	44	59	70		nincs adat	80 -90 százalék
BÁCS-KISKUN							
Bajai	148	224	372	433	5	1-2 % között	80 -90 százalék
Bácsalmási	22	42	64	75	1	1-2 % között	80 -90 százalék
Kalocsai	69	147	216	247	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Kecskeméti	398	462	860	1 007	7	1 százalék alatt	nincs adat
Kiskőrösi	70	147	217	259	2	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Kiskunfélegyházai	73	111	184	210	4	2-5 % között	80 -90 százalék
Kiskunhalasi	81	152	233	265	3	1-2 % között	80 -90 százalék
Kiskunmajsai	26	51	77	87	4	5 % felett	80 -90 százalék
Kunszentmiklósi	48	82	130	155	4	2-5 % között	80 -90 százalék
Jánoshalmi	18	46	64	78	2	2-5 % között	80 -90 százalék
BÉKÉS							
Békéscsabai	177	266	443	524	8	1-2 % között	80 -90 százalék
Mezőkovácsházai	30	101	131	170	0	1 százalék alatt	80 százalékgig
Orosházai	121	151	272	302	3	1-2 % között	90 - 100 %
Sarkadi	21	81	102	114	2	1-2 % között	80 -90 százalék

⁴ A kutatás szempontjából jelentős civil szervezetek száma (alapítványok és egyesületek, amelyek a civil fórumokba bejelentkezhetnek).

⁵ Az összes civil szervezet száma (például: pártok, közalapítványok, szakszervezetek, egyházak).

<i>Kistérség</i>	<i>Alapítvány</i>	<i>Egyesület</i>	<i>A+E⁶</i>	<i>összesen⁷</i>	<i>regisztráltak</i>	<i>regisztrált CSZ az összes CSZ százalékában</i>	<i>Regisztrálható CSZ az összes CSZ %-ában</i>
Szarvasi	47	120	167	187	7	2-5 % között	80 -90 százalék
Szeghalomi	63	106	169	190	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Békési	101	183	284	313	2	1 százalék alatt	90 - 100 %
Gyulai	121	181	302	338	5	1-2 % között	80 -90 százalék
BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN							
Miskolci	719	689	1408	1 613	1	1 százalék alatt	nincs adat
Edelényi	55	75	130	144	2	1-2 % között	90 - 100 %
Encsi	35	81	116	141	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Kazincbarcikai	105	137	242	274	2	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Mezőkövesdi	73	101	174	205	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Ózdi	83	175	258	283	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Sárospataki	57	78	135	149	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Sátoraljaújhelyi	65	70	135	150	5	2-5 % között	80 -90 százalék
Szerencsi	63	91	154	184	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Szikszói	26	37	63	82	2	2-5 % között	80 százalékgig
Tiszaújvárosi	60	88	148	171	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Abaúj-Hegyközi	36	53	89	104	3	2-5 % között	80 -90 százalék
Bodrogközi	20	36	56	66		nincs adat	80 -90 százalék
Mezőcsáti	15	29	44	50		nincs adat	80 -90 százalék
Tokaji	21	51	72	93	1	1-2 % között	80 százalékgig
CSONGRÁD							
Csongrádi	27	62	89	99	4	2-5 % között	80 -90 százalék
Hódmezővásárhelyi	126	163	289	329	8	2-5 % között	80 -90 százalék
Kisteleki	15	42	57	74	5	5 % felett	80 százalékgig
Makói	49	120	169	206	12	5 % felett	80 -90 százalék
Mórahalomi	22	91	113	157	12	5 % felett	80 százalékgig
Szegedi	545	683	1228	1 405	17	1-2 % között	nincs adat
Szentesi	72	99	171	201	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék

⁶ A kutatás szempontjából jelentős civil szervezetek száma (alapítványok és egyesületek, amelyek a civil fórumokba bejelentkezhetnek).

⁷ Az összes civil szervezet száma (például: pártok, közalapítványok, szakszervezetek, egyházak).

<i>Kistérség</i>	<i>Alapítvány</i>	<i>Egyesület</i>	<i>A+E⁸</i>	<i>összesen⁹</i>	<i>regisztráltak</i>	<i>regisztrált CSZ az összes CSZ százalékában</i>	<i>Regisztrálható CSZ az összes CSZ %-ában</i>
FEJÉR							
Bicskei	32	102	134	169	2	1-2 % között	80 százalékgig
Dunaújvárosi	110	155	265	320	13	2-5 % között	80 -90 százalék
Enyingi	14	41	55	66	4	5 % felett	80 -90 százalék
Gárdonyi	43	65	108	122	4	2-5 % között	80 -90 százalék
Móri	41	81	122	148	4	2-5 % között	80 -90 százalék
Sárbogárdi	23	61	84	94	3	2-5 % között	80 -90 százalék
Székesfehérvári	249	444	693	827	9	1-2 % között	80 -90 százalék
Abai	13	58	71	83	1	1-2 % között	80 -90 százalék
Adonyi	15	43	58	70	4	5 % felett	80 -90 százalék
Ercsi	38	50	88	96	4	2-5 % között	90 - 100 %
GYŐR-MOSON-SOPRON							
Csornai	40	117	157	179	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Győri	337	521	858	1 001	15	1-2 % között	nincs adat
Kapuvári	38	58	96	114	2	2-5 % között	80 -90 százalék
Mosonmagyaróvári	136	216	352	385	2	1 százalék alatt	90 - 100 %
Sopron-Fertődi	211	310	521	573	2	1 százalék alatt	90 - 100 %
Téti	18	54	72	82	2	2-5 % között	80 -90 százalék
Pannonhalmai	34	39	73	84	3	2-5 % között	80 -90 százalék
HAJDÚ-BIHAR							
Balmazújvárosi	33	72	105	122	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Berettyóújfalui	98	139	237	275	3	1-2 % között	80 -90 százalék
Debreceni	703	665	1368	1 509		nincs adat	nincs adat
Hajdúbosszorményi	102	158	260	279	11	2-5 % között	90 - 100 %
Hajdúszoboszlói	50	79	129	151	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Polgári	13	25	38	46	2	5 % felett	80 -90 százalék
Püspökladányi	65	120	185	212	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Derecske-Létavértesi	38	102	140	168	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék

⁸ A kutatás szempontjából jelentős civil szervezetek száma (alapítványok és egyesületek, amelyek a civil fórumokba bejelentkezhetnek).

⁹ Az összes civil szervezet száma (például: pártok, közalapítványok, szakszervezetek, egyházak).

<i>Kistérség</i>	<i>Alapítvány</i>	<i>Egyesület</i>	<i>A+E¹⁰</i>	<i>összesen¹¹</i>	<i>regisztráltak</i>	<i>regisztrált CSZ az összes CSZ százalékában</i>	<i>Regisztrálható CSZ az összes CSZ %-ában</i>
Hajdúhadházi	47	86	133	147	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
HEVES							
Egri	276	339	615	713	9	1-2 % között	80 -90 százalék
Hevesi	46	82	128	145	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Füzesabonyi	49	94	143	165	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Gyöngyösi	163	245	408	480	7	1-2 % között	80 -90 százalék
Hatvani	76	115	191	219	5	2-5 % között	80 -90 százalék
Pétervásárai	27	77	104	121	3	2-5 % között	80 -90 százalék
Bélapátfalvai	14	44	58	67	6	5 % felett	80 -90 százalék
KOMÁROM-ESZTERGOM							
Dorogi	48	98	146	167	8	5 % felett	80 -90 százalék
Esztergomi	131	150	281	324	11	2-5 % között	80 -90 százalék
Kisbéri	24	67	91	113	7	5 % felett	80 -90 százalék
Komáromi	64	98	162	190	8	2-5 % között	80 -90 százalék
Oroszlányi	49	61	110	127	8	5 % felett	80 -90 százalék
Tatai	96	129	225	268	13	5 % felett	80 -90 százalék
Tatabányai	159	268	427	489	23	5 % felett	80 -90 százalék
NÓGRÁD							
Balassagyarmati	91	133	224	253	7	2-5 % között	80 -90 százalék
Bátonyterenyei	16	61	77	94	1	1-2 % között	80 -90 százalék
Pásztói	49	100	149	159		nincs adat	90 - 100 %
Rétsági	36	67	103	118	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Salgótarjáni	104	247	351	395	4	1-2 % között	80 -90 százalék
Szécsényi	34	59	93	108	2	2-5 % között	80 -90 százalék
PEST							
Aszódi	38	79	117	127		nincs adat	90 - 100 %
Ceglédi	207	228	435	490		nincs adat	80 -90 százalék
Dabasi	48	82	130	153		nincs adat	80 -90 százalék

¹⁰ A kutatás szempontjából jelentős civil szervezetek száma (alapítványok és egyesületek, amelyek a civil fórumokba bejelentkezhetnek).

¹¹ Az összes civil szervezet száma (például: pártok, közalapítványok, szakszervezetek, egyházak).

<i>Kistérség</i>	<i>Alapítvány</i>	<i>Egyesület</i>	<i>A+E¹²</i>	<i>összesen¹³</i>	<i>regisztráltak</i>	<i>regisztrált CSZ az összes CSZ százalékában</i>	<i>Regisztrálható CSZ az összes CSZ %-ában</i>
Gödöllői	200	282	482	568		nincs adat	80 -90 százalék
Monori	97	152	249	287		nincs adat	80 -90 százalék
Nagykátai	49	116	165	182		nincs adat	90 - 100 %
Ráckevei	178	305	483	541		nincs adat	80 -90 százalék
Szobi	22	47	69	81	1	1-2 % között	80 -90 százalék
Váci	162	199	361	408	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Budaörsi	287	380	667	748	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Dunakeszi	123	162	285	304		nincs adat	90 - 100 %
Gyáli	73	132	205	237	1	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Pilisvörösvári	222	276	498	551	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Szentendrei	198	307	505	558	2	1 százalék alatt	90 - 100 %
Veresegyházi	53	65	118	128		nincs adat	90 - 100 %
SOMOGY							
Barcsi	30	98	128	139	7	5 % felett	90 - 100 %
Csurgói	34	75	109	121	5	2-5 % között	90 - 100 %
Fonyódi	53	142	195	223	5	2-5 % között	80 -90 százalék
Kaposvári	296	568	864	1 016	7	1 százalék alatt	nincs adat
Lengyeltóti	15	38	53	64	3	5 % felett	80 -90 százalék
Marcali	45	109	154	196	7	2-5 % között	80 százalékgig
Nagyatádi	39	112	151	168	10	5 % felett	80 -90 százalék
Siófoki	77	168	245	276	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Tabi	16	70	86	117	5	5 % felett	80 százalékgig
Balatonföldvári	27	54	81	96	2	2-5 % között	80 -90 százalék
SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG							
Baktalórántházai	21	54	75	97	5	5 % felett	80 százalékgig
Csengeri	10	42	52	65	6	5 % felett	80 százalékgig
Fehérgyarmati	43	105	148	173	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Kisvárdai	77	134	211	242	10	2-5 % között	80 -90 százalék

¹² A kutatás szempontjából jelentős civil szervezetek száma (alapítványok és egyesületek, amelyek a civil fórumokba bejelentkezhetnek).

¹³ Az összes civil szervezet száma (például: pártok, közalapítványok, szakszervezetek, egyházak).

<i>Kistérség</i>	<i>Alapítvány</i>	<i>Egyesület</i>	<i>A+E¹⁴</i>	<i>összesen¹⁵</i>	<i>regisztráltak</i>	<i>regisztrált CSZ az összes CSZ százalékában</i>	<i>Regisztrálható CSZ az összes CSZ %-ában</i>
Mátészalkai	71	132	203	247	7	2-5 % között	80 -90 százalék
Nagykállói	46	122	168	188	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Nyírbátori	40	103	143	169	6	2-5 % között	80 -90 százalék
Nyíregyházai	322	487	809	919	20	2-5 % között	80 -90 százalék
Tiszavasvári	34	86	120	151	7	5 % felett	80 százalékgig
Vásárosnaményi	31	78	109	135	9	5 % felett	80 -90 százalék
Ibrány-Nagyhalászi	35	97	132	151	9	5 % felett	80 -90 százalék
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK							
Jászberényi	133	194	327	367	3	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Karcagi	97	89	186	204	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Kunszentmártoni	51	95	146	160	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Szolnoki	238	398	636	753	3	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Tiszafüredi	79	92	171	203	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Törökszentmiklósi	58	90	148	160	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Mezőtúri	52	74	126	138	3	2-5 % között	90 - 100 %
TOLNA							
Bonyhádi	39	120	159	175	3	1-2 % között	90 - 100 %
Dombóvári	44	80	124	148	2	1-2 % között	80 -90 százalék
Paksi	99	177	276	318	2	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Szekszárdi	192	382	574	664	12	2-5 % között	80 -90 százalék
Tamási	62	132	194	228	4	2-5 % között	80 -90 százalék
VAS							
Celldömölki	60	77	137	155	3	2-5 % között	80 -90 százalék
Csepregi	16	49	65	76	4	5 % felett	80 -90 százalék
Körmendi	28	92	120	133	4	2-5 % között	90 - 100 %
Kőszegi	28	78	106	118	6	5 % felett	80 -90 százalék
Óriszentszéki	11	58	69	75	5	5 % felett	90 - 100 %
Sárvári	59	116	175	196	3	1-2 % között	80 -90 százalék

¹⁴ A kutatás szempontjából jelentős civil szervezetek száma (alapítványok és egyesületek, amelyek a civil fórumokba bejelentkezhetnek).

¹⁵ Az összes civil szervezet száma (például: pártok, közalapítványok, szakszervezetek, egyházak).

<i>Kistérség</i>	<i>Alapítvány</i>	<i>Egyesület</i>	<i>A+E¹⁶</i>	<i>összesen¹⁷</i>	<i>regisztráltak</i>	<i>regisztrált CSZ az összes CSZ százalékában</i>	<i>Regisztrálható CSZ az összes CSZ %-ában</i>
Szentgotthárdi	20	64	84	100	4	2-5 % között	80 -90 százalék
Szombathelyi	229	485	714	820	5	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Vasvári	10	62	72	82	6	5 % felett	80 -90 százalék
VESZPRÉM							
Ajkai	94	184	278	303	1	1 százalék alatt	90 - 100 %
Balatonalmádi	65	139	204	230		nincs adat	80 -90 százalék
Balatonfüredi	69	147	216	268		nincs adat	80 -90 százalék
Pápai	131	171	302	339	2	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Sümegei	25	54	79	94		nincs adat	80 -90 százalék
Tapolcai	111	159	270	326		nincs adat	80 -90 százalék
Várpalotai	55	82	137	159		nincs adat	80 -90 százalék
Veszprémi	292	375	667	782	3	1 százalék alatt	80 -90 százalék
Zirci	55	84	139	151		nincs adat	90 - 100 %
ZALA							
Keszthely-Hévízi	123	205	328	382	10	2-5 % között	80 -90 százalék
Lenti	35	91	126	147	11	5 % felett	80 -90 százalék
Letenyei	25	66	91	104	5	5 % felett	80 -90 százalék
Nagykanizsai	147	294	441	501	10	2-5 % között	80 -90 százalék
Zalaegerszegi	258	450	708	807	12	1-2 % között	80 -90 százalék
Zalaszentgróti	33	54	87	103	8	5 % felett	80 -90 százalék
Összesen	22 395	30 831	53226	61 648	696		

¹⁶ A kutatás szempontjából jelentős civil szervezetek száma (alapítványok és egyesületek, amelyek a civil fórumokba bejelentkezhetnek).

¹⁷ Az összes civil szervezet száma (például: pártok, közalapítványok, szakszervezetek, egyházak).

2.4 táblázat: A kistérségekben működő civil szervezetek fontosabb tevékenységi körei

<i>Kistérség</i>	<i>Kultúra</i>	<i>Vallás</i>	<i>Sport</i>	<i>Szabadidő</i>	<i>Oktatás</i>	<i>Egészségügy</i>	<i>Szociális ellátás</i>	<i>Településfejlesztés</i>	<i>Szakmai, gazdasági érdekképviselet</i>	<i>EGYÉB</i>
Budapest	2 097	590	1 363	1 856	2 004	1 062	1 735	354	1 488	4836
BARANYA										
Komlói	24	3	20	28	17	3	16	21	3	29
Mohácsi	39	1	33	45	25	4	32	27	17	56
Sásdi	10	1	4	11	4	3	5	15	4	17
Sellyei	7	3	8	23	10	1	6	13	9	11
Siklósi	22	7	25	31	17	5	14	18	14	50
Szigetvári	23	2	25	38	21	3	9	14	4	24
Pécsi	174	39	152	235	192	90	135	66	71	359
Pécsváradi	14	0	6	7	6	1	5	10	4	15
Szentlőrinci	6	1	11	17	5	1	5	15	4	7
BÁCS-KISKUN										
Bajai	50	13	62	82	62	22	40	15	42	80
Bácsalmási	7	0	9	14	13	1	9	3	6	14
Kalocsai	27	10	38	44	29	1	18	15	19	57
Kecskeméti	89	25	141	145	156	47	97	43	97	239
Kiskőrösi	21	10	46	49	25	1	21	16	31	50
Kiskunfélegyházai	16	5	28	46	36	4	25	11	11	37
Kiskunhalasi	34	7	44	51	32	14	23	16	15	50
Kiskunmajsai	9	3	11	17	11	1	3	8	7	21
Kunszentmiklósi	10	3	18	33	23	3	9	10	15	37
Jánoshalmi	8	2	11	19	10	0	6	2	9	13
BÉKÉS										
Békéscsabai	44	3	70	107	87	16	52	16	58	90
Mezőkovácsházai	10	1	23	36	14	7	22	14	14	37
Orosházai	30	5	38	58	48	10	35	18	19	56
Sarkadi	10	3	12	27	12	2	7	13	5	28
Szarvasi	22	4	32	41	14	5	12	7	13	46
Szeghalomi	19	5	10	44	31	3	21	19	14	32

Békési	24	10	45	80	45	10	37	13	15	54
Gyulai	34	9	43	68	38	19	40	16	20	79

<i>Kistérség</i>	<i>Kultúra</i>	<i>Vallás</i>	<i>Sport</i>	<i>Szabadidő</i>	<i>Oktatás</i>	<i>Egészségügy</i>	<i>Szociális ellátás</i>	<i>Településfejlesztés</i>	<i>Szakmai, gazdasági érdekképviselet</i>	<i>EGYÉB</i>
BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLEN										
Miskolci	118	76	195	248	287	102	157	82	130	396
Edelényi	8	6	25	13	18	3	11	32	4	33
Encsi	6	4	20	14	9	2	16	13	11	52
Kazincbarcikai	20	10	48	38	45	10	20	30	17	56
Mezőkövesdi	26	9	24	27	36	8	15	14	13	50
Ózdi	16	7	41	45	33	4	23	34	9	82
Sárospataki	13	6	24	24	26	2	14	16	8	24
Sátoraljaújhelyi	24	6	18	18	25	4	11	12	7	35
Szerencsi	20	11	22	22	20	3	16	19	14	51
Sziksói	2	6	15	7	9	1	3	10	7	29
Tiszaújvárosi	13	5	34	29	23	7	22	15	12	23
Abaúj-Hegyközi	7	4	9	8	12	0	7	20	2	39
Bodrogközi	6	1	13	5	9	0	5	4	3	21
Mezőcsáti	2	1	8	11	9	1	1	7	3	9
Tokaji	8	4	9	14	10	1	6	11	11	24
CSONGRÁD										
Csongrádi	11	1	13	26	11	3	13	6	6	13
Hódmezővásárhelyi	41	6	51	45	61	16	37	13	22	59
Kisteleki	7	1	7	12	11	3	6	4	9	18
Makói	22	0	30	37	30	4	17	25	14	31
Mórahalmi	7	0	18	26	14	3	13	18	22	39
Szegedi	148	28	149	222	278	99	106	62	94	346
Szentesi	14	3	33	42	35	9	20	11	20	26
FEJÉR										
Bicskei	19	5	29	30	16	3	8	15	12	40
Dunaújvárosi	22	6	51	49	49	18	34	21	23	71
Enyingi	4	2	10	13	8	1	6	9	4	12
Gárdonyi	10	2	21	23	14	4	9	7	6	32

<i>Kistérség</i>	<i>Kultúra</i>	<i>Vallás</i>	<i>Sport</i>	<i>Szabadidő</i>	<i>Oktatás</i>	<i>Egészségügy</i>	<i>Szociális ellátás</i>	<i>Településfejlesztés</i>	<i>Szakmai, gazdasági érdekképviselet</i>	<i>EGYÉB</i>
Móri	13	2	20	23	25	3	7	15	13	32
Sárbogárdi	6	6	11	25	16	1	3	12	3	18
Székesfehérvári	71	21	123	146	122	44	77	26	77	185
Abai	3	1	9	32	11	0	3	8	8	9
Adonyi	6	2	11	16	7	1	4	10	1	15
Ercsi	9	2	14	17	10	2	10	12	3	21
GYÓR-MOSON-SOPRON										
Csornai	16	3	32	39	18	3	7	11	13	43
Győri	97	28	137	186	134	60	104	44	86	213
Kapuvári	11	2	24	22	15	5	6	7	9	20
Mosonmagyaróvári	34	11	43	82	61	6	27	41	17	80
Sopron-Fertődi	67	12	89	100	90	26	48	22	31	126
Téti	3	3	22	10	7	1	4	6	7	23
Pannonhalmi	11	3	18	6	15	3	7	6	5	16
HAJDÚ-BIHAR										
Balmazújvárosi	11	4	17	22	15	2	9	11	9	28
Berettyóújfalui	21	9	27	50	42	11	19	45	16	55
Debreceni	163	56	157	203	264	127	149	51	87	435
Hajdúböszörményi	26	6	37	50	56	8	29	23	7	51
Hajdúszoboszlói	21	6	19	19	23	2	14	13	14	28
Polgári	0	0	6	8	5	0	4	9	5	9
Püspökladányi	28	6	28	32	34	3	10	20	18	42
Derecske-Létavértesi	14	7	17	26	18	4	12	23	8	50
Hajdúhadházi	5	6	22	20	23	2	17	18	7	35
HEVES										
Egri	84	15	105	113	105	34	73	32	57	144
Hevesi	13	2	19	27	20	2	7	17	6	36
Füzesabonyi	8	3	20	34	23	4	10	15	13	42
Gyöngyösi	33	7	81	85	76	16	31	25	49	100
Hatvani	15	5	35	38	35	7	17	21	19	39

Pétervásárai	12	2	25	25	10	4	5	11	4	29
Bélapátfalvai	8	4	13	13	1	0	5	9	4	14

<i>Kistérség</i>	<i>Kultúra</i>	<i>Vallás</i>	<i>Sport</i>	<i>Szabadidő</i>	<i>Oktatás</i>	<i>Egészségügy</i>	<i>Szociális ellátás</i>	<i>Településfejlesztés</i>	<i>Szakmai, gazdasági érdekképviselő</i>	<i>EGYÉB</i>
KOMÁROM-ESZTERGOM										
Dorogi	12	4	29	30	28	3	12	20	7	29
Esztergomi	44	15	46	48	49	12	26	22	16	73
Kisbéri	7	3	18	24	10	3	4	15	10	25
Komáromi	16	3	23	47	35	4	14	14	12	29
Oroszlányi	11	4	19	26	20	2	10	6	12	23
Tatai	27	5	40	53	51	7	16	19	19	43
Tatabányai	61	11	72	93	54	18	53	37	33	86
NÓGRÁD										
Balassagyarmati	30	7	43	37	42	13	14	28	15	44
Bátonyterenyi	8	1	15	22	6	2	4	13	4	22
Pásztói	12	10	34	35	16	1	4	19	5	34
Rétságai	6	6	23	22	16	6	5	8	5	33
Salgótarjáni	33	7	70	75	42	11	35	32	16	92
Szécsényi	10	3	14	22	7	1	8	15	6	26
PEST										
Aszódi	14	5	20	25	15	0	11	11	5	26
Ceglédi	39	21	72	87	90	15	45	30	27	100
Dabasi	16	2	25	35	20	2	8	15	8	26
Gödöllői	66	20	64	92	87	23	48	39	36	136
Monori	26	15	33	49	45	10	22	23	15	74
Nagykátai	21	4	23	33	23	5	16	13	9	44
Ráckevei	51	21	86	102	58	22	50	42	26	126
Szobi	8	3	14	19	4	0	2	15	4	15
Váci	50	20	63	72	51	19	31	30	19	92
Budaörsi	82	41	95	133	92	29	80	44	51	171
Dunakeszi	21	13	52	61	40	10	26	21	10	73
Gyáli	25	10	31	42	36	7	21	18	15	49
Pilisvörösvári	87	33	45	64	83	20	46	51	18	157

Szentendrei	84	18	66	112	68	24	43	45	12	128
Veresegyházi	8	8	16	27	18	6	13	12	4	30

<i>Kistérség</i>	<i>Kultúra</i>	<i>Vallás</i>	<i>Sport</i>	<i>Szabadidő</i>	<i>Oktatás</i>	<i>Egészségügy</i>	<i>Szociális ellátás</i>	<i>Településfejlesztés</i>	<i>Szakmai, gazdasági érdekképviselő</i>	<i>EGYÉB</i>
SOMOGY										
Barcsi	8	2	14	43	14	3	5	10	6	39
Csurgói	14	3	20	18	20	3	3	12	10	24
Fonyódi	20	3	30	60	19	7	10	19	20	45
Kaposvári	77	18	178	212	118	35	74	73	96	188
Lengyeltóti	3	1	12	9	8	1	2	5	6	19
Marcali	15	3	30	31	28	6	15	22	12	43
Nagyatádi	8	2	32	34	17	8	9	14	11	43
Siófoki	27	3	43	64	28	8	11	28	21	54
Tabi	10	4	14	22	8	0	4	18	15	26
Balatonföldvári	6	4	16	23	7	2	2	12	7	23
SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG										
Baktalórántházai	2	3	20	12	7	1	12	18	4	22
Csengeri	5	2	14	15	6	0	4	5	2	14
Fehérgyarmati	8	3	41	27	19	4	9	18	10	41
Kisvárdai	9	9	45	36	43	7	17	18	14	60
Mátészalkai	28	8	34	36	32	7	23	23	18	53
Nagykállói	13	6	32	37	22	5	24	15	5	40
Nyírbátori	14	6	26	37	20	1	15	13	11	33
Nyíregyházai	89	22	101	185	148	49	117	30	50	199
Tiszavasvári	10	3	14	28	21	3	17	16	7	38
Vásárosnaményi	6	4	20	32	13	4	3	21	9	31
Ibrány-Nagyhalászi	10	7	19	30	16	2	16	15	9	36
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK										
Jászberényi	40	10	53	62	55	4	28	25	28	76
Karcagi	27	6	25	25	43	7	20	12	11	41
Kunszentmártoni	8	6	20	32	24	4	8	9	8	51
Szolnoki	74	17	104	124	108	33	50	33	75	185
Tiszafüredi	14	6	20	39	40	7	13	14	17	46

Törökszentmiklósi	13	4	24	38	25	2	16	9	9	26
Mezőtúri	14	0	14	35	26	3	9	15	6	19

<i>Kistérség</i>	<i>Kultúra</i>	<i>Vallás</i>	<i>Sport</i>	<i>Szabadidő</i>	<i>Oktatás</i>	<i>Egészségügy</i>	<i>Szociális ellátás</i>	<i>Településfejlesztés</i>	<i>Szakmai, gazdasági érdekképviselet</i>	<i>Kistérség</i>
TOLNA										
Bonyhádi	27	2	36	30	15	3	10	14	11	32
Dombóvári	8	1	23	31	22	6	11	18	12	23
Paksi	42	9	38	53	45	13	24	15	20	81
Szekszárdi	90	11	88	127	75	32	59	38	50	137
Tamási	21	6	28	48	27	3	15	22	16	51
VAS										
Celldömölki	10	11	21	33	27	5	6	13	9	36
Csepregi	13	3	7	15	8	3	2	3	7	21
Körmendi	13	2	23	31	14	3	6	10	6	30
Kőszegi	21	5	17	15	9	1	12	9	4	31
Óriszentpéteri	5	3	12	11	4	1	1	6	3	33
Sárvári	26	6	33	32	20	5	16	11	10	48
Szentgotthárdi	11	5	16	14	9	1	1	5	8	36
Szombathelyi	95	23	141	148	100	48	49	49	63	175
Vasvári	8	3	12	16	8	0	1	7	5	25
VESZPRÉM										
Ajkai	41	3	41	50	37	16	28	30	16	60
Balatonalmádi	14	8	48	48	18	6	8	28	13	53
Balatonfüredi	27	8	32	58	18	5	11	30	32	60
Pápai	32	10	58	65	62	9	32	29	12	49
Sümegei	11	3	13	14	10	4	10	6	7	23
Tapolcai	32	10	30	56	32	16	22	37	32	85
Várpalotai	16	2	22	31	29	4	18	7	13	23
Veszprémi	94	17	93	139	96	28	92	55	61	152
Zirci	20	5	18	26	18	3	12	15	5	37
ZALA										
Keszthely-Hévízi	42	11	49	77	47	13	19	31	31	86
Lenti	11	3	28	30	14	2	6	20	7	31
Letenyei	14	4	14	21	5	3	5	7	8	30
Nagykanizsai	39	7	103	79	55	16	37	45	31	112

Zalaegerszegi	78	21	126	135	96	32	54	61	54	203
Zalaszentgróti	5	2	15	14	13	0	2	18	9	27
Összesen	6 596	1 891	7 777	10 049	8 340	2 803	5 525	3 699	4 578	15084

3. A regisztrált civil szervezetek

3.1 A regisztráció területi megoszlása

Ebben a fejezetben a térségfejlesztési tanácsokhoz bejelentkezett civil szervezetek jellemzőit mutatjuk be. A szervezetek általános leírásán túl a fejezet elemzi a regisztrált szervezetek véleményét a területfejlesztési rendszer működéséről. A regisztrált civil szervezetek közül 343 került bele a kérdőíves felmérés mintájába. Nincs valóban pontos kimutatás a regisztrált civil szervezetek teljes számáról, de felelős intézményektől szerzett információ alapján valószínű, hogy a regisztrált szervezetek fele a felvétel mintájába került. A megkérdezett szervezetek területi megoszlása az alábbi 3.1.1 táblázaton látható:

3.1.1 táblázat Területi megoszlás

Nyugat-Magyarország	79
Közép-Dunántúl	57
Dél-Dunántúl	51
Közép-Magyarország	18
Észak-Magyarország	39
Észak-Alföld	26
Dél-Alföld	73

A 168 kistérség több mint feléből érkezett adat. Az egyes nagyobb régiók közül felvételünk adatai szerint a dunántúli régiókban sokkal nagyobb arányban regisztráltatták magukat a civil szervezetek, mint az ország más területein, ami részint összefügg azzal a ténnyel is, hogy ezekben a régiókban általában nagyobb a civil szervezetek száma is. A civilek regisztráltsága Közép-Magyarországon és az Észak–Alföldön a legalacsonyabb. A mintába került regisztrált civil szervezetek megoszlása a kistérségek társadalmi-gazdasági fejlettsége szerint a következő:

3.1.2 táblázat Kistérségek fejlettsége szerinti megoszlás

Kistérségek a mintában	Regisztrált civil szervezetek a mintában
fejlett	43%
közepes	35%
hátrányos helyzetű	22%

Sokkal kevesebb civil szervezet regisztráltatta magát a hátrányos helyzetű kistérségekből, amelynek okait a gyengébb humán tőkének, az információszerzés nehézségeinek és abban látjuk, hogy a társadalmi-gazdasági helyzet és a civil szervezetek gyakorisága közötti erős összefüggés miatt a hátrányos helyzetű kistérségekben sokkal kevesebb civil szervezet található (3.1.2 táblázat).

3.1.3 táblázat Civil ellátottság szerinti megoszlás

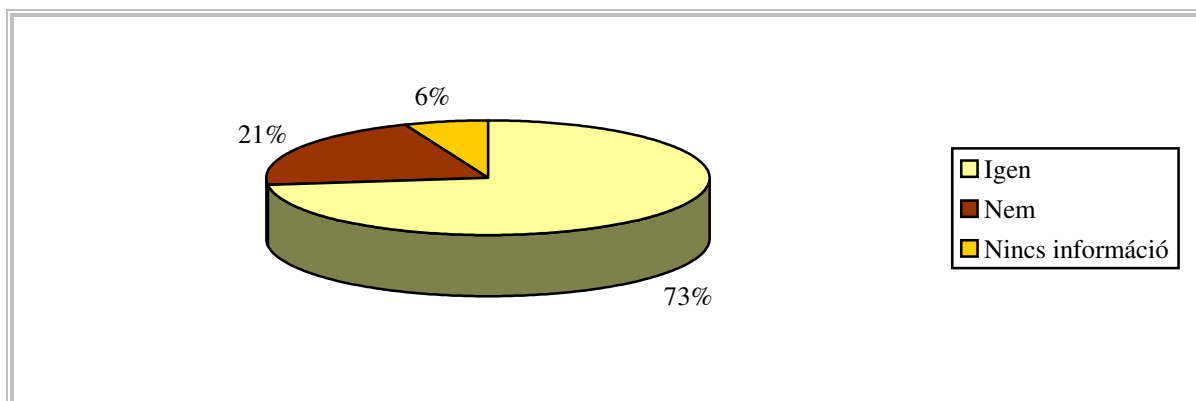
<i>Kistérségek a mintában</i>	<i>Regisztrált civil szervezetek a mintában</i>
Civil szervezetekkel jól ellátott	35%
Civil szervezetekkel közepesen ellátott	47%
Civil szervezetekkel rosszul ellátott	18%

A regisztrált civil szervezetek közül 35% működik a civil szervezetekkel jól ellátott kistérségekben, 47% a közepesen ellátottakban és 18% a rosszul ellátottakban (3.1.3 táblázat). A civil szervezetek elsősorban a Kistérségi Területfejlesztési Tanácsoknál regisztráltatták magukat (74 %) és a mintába került szervezetek legalább egyharmada több területfejlesztési tanácsnál is regisztrálva van. Feltűnő a térség más államaihoz hasonlítva, hogy viszonylag kevés civil szervezetet regisztráltak az Országos Területfejlesztési Tanácsnál (3.1.4 táblázat). A regisztrált szervezetek háromnegyede jól ismeri az érintett területfejlesztési tanács működését (3.1.5 diagram), amellyel szemben viszonylag kevesen (9%) nyilvánították ki elégedetlenségüket (3.1.6 diagram).

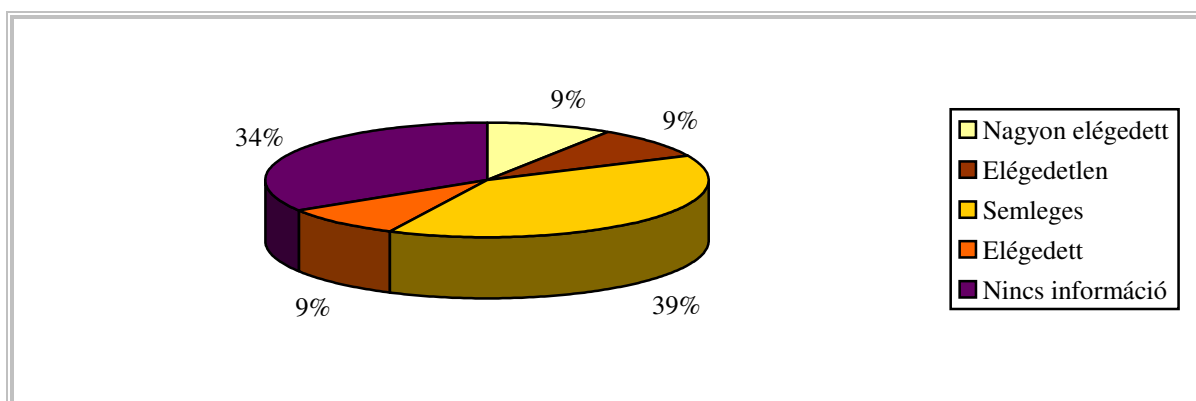
3.1.4 táblázat Regisztrációs szint szerinti megoszlás

<i>Hol van regisztrálva?</i>	<i>Regisztrált civil szervezetek a mintában</i>
Országos Területfejlesztési Tanács	4%
Regionális Területfejlesztési Tanács	27%
Megyei Területfejlesztési Tanács	38%
Kistérségi Területfejlesztési Tanács	74%

3.1.5 diagram Ismeri az érintett területfejlesztési tanács működését?

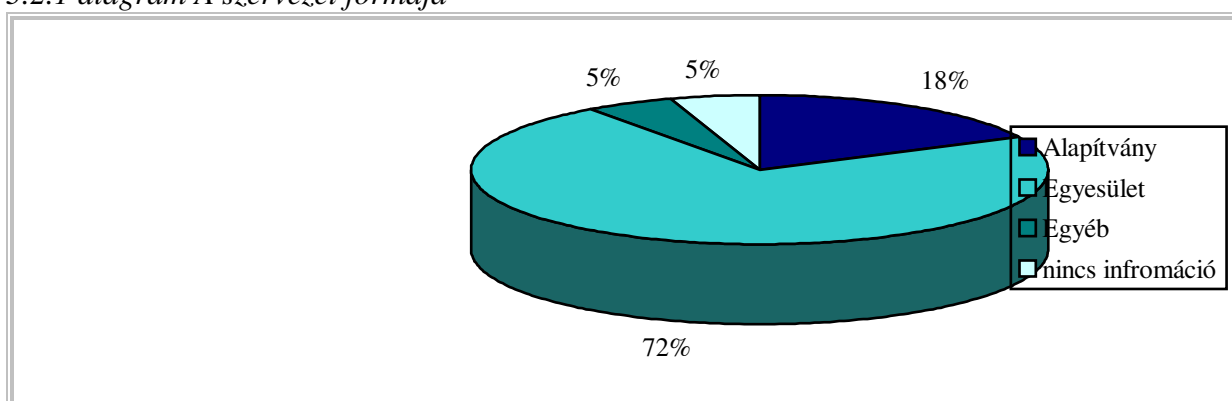

3.1.6 diagram Elégedett az érintett területfejlesztési tanács működésével?

3.2 A szervezetek

3.2.1 diagram A szervezet formája

A megkérdezett, regisztrált civil szervezetek 18%-a alapítvány, 72%-a egyesület, 5%-uk egyéb, ettől eltérő szervezeti formában működik, míg további öt százalékról nincsenek információink (3.2.1 diagram).

3.2.2 táblázat A szervezet tevékenysége szerinti százalékos megoszlás

kulturális tevékenység	33%
településfejlesztési tevékenység	38%
jogvédő tevékenység	15%
nemzetközi tevékenység	17%
szakmai, gazdasági, érdekképviselési tevékenység	26%
sporttevékenység	20%
szabadidős és hobbitevékenység	28%
oktatási tevékenység	47%
egészségügyi tevékenység	17%
szociális tevékenység	40%
polgári védelmi, tűzoltási tevékenység	3%
környezetvédelmi tevékenység	37%
egyéb	15%

A regisztrált civil szervezetek tevékenysége több területre is kiterjed. A leggyakoribb az oktatási tevékenység (47%), a szociális munka (40%), a településfejlesztési tevékenység (38%), a környezetvédelem (37%) és a kulturális tevékenység (33%) (3.2.2 táblázat).

3.2.3 táblázat A szervezet legfőbb tevékenysége

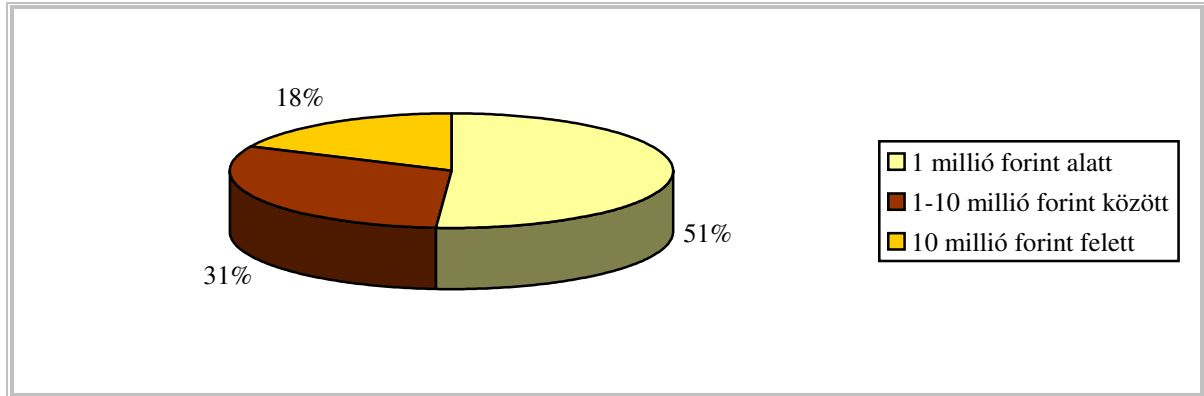
kulturális tevékenység	15%
településfejlesztési tevékenység	11%
jogvédő tevékenység	1%
nemzetközi tevékenység	1%
szakmai, gazdasági, érdekképviselési tevékenység	11%
sporttevékenység	3%
szabadidős és hobbitevékenység	2%
oktatási tevékenység	9%
egészségügyi tevékenység	2%
szociális tevékenység	13%
polgári védelmi, tűzoltási tevékenység	1%
környezetvédelmi tevékenység	13%
egyéb	19%

A szervezetek legfőbb tevékenységi területét tekintve a kulturális tevékenység vezet (15%), csak ezután következik a szociális (13%) és a környezetvédelmi tevékenység (13%).

Elsősorban településfejlesztési tevékenységgel a szervezetek 11%-a foglalkozik (3.2.3 táblázat)

3.3 Bevételek, pályázatok, projektek

3.3.1 diagram A szervezet 2004-es bevétele

3.3.2 táblázat A szervezet formája és 2004-es bevétele

	1 millió alatt	1-10 millió	10 millió felett	Összes
Alapítvány	18%	29%	38%	19%
Egyesület	78%	63%	47%	76%
Egyéb	4%	8%	15%	5%

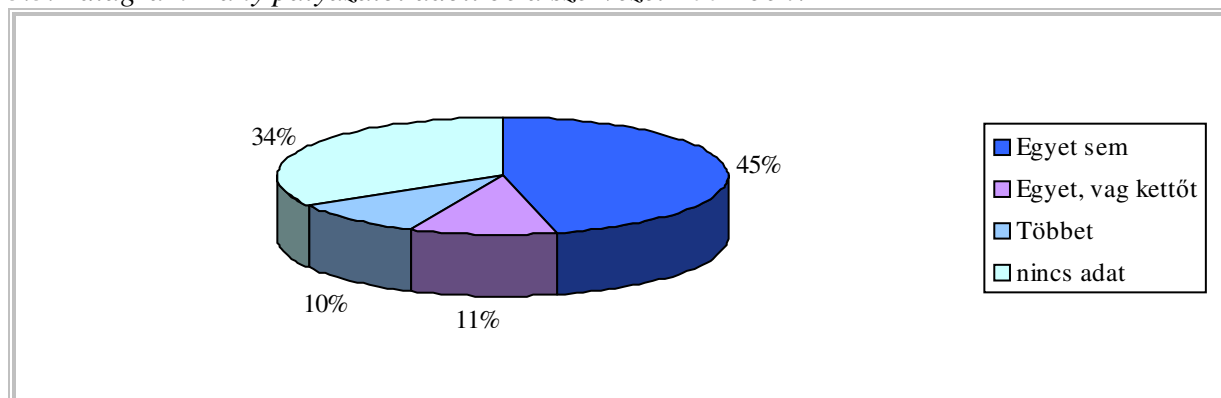
A regisztráltak bevétele kevésbé függ attól, hogy mennyire fejlett kistérségben működnek, és a tevékenységi terület sem meghatározó ebből a szempontból. Az alapítványok, az egyéb formájú szervezetek az egyesületeknél nagyobb arányban vannak jelen a 10 milliót meghaladó éves bevétellel rendelkező szervezetek között. Az egyesületek közül lényegesen kevesebb rendelkezik 10 millió forint feletti éves bevétellel (3.3.2 táblázat).

3.3.3 táblázat Bevételi források

Bevételi forrás	A szervezetek hány százalékának volt bevétele ebből a forrásból?
Központi állami támogatás	40%
SzJA 1%	33%
Önkormányzati támogatás	43%
ÁFA-visszatérítés	10%
Költségvetési intézmény támogatása	15%
Vállalati támogatás	21%
Külföldi támogatás	9%
Nonprofit szervezetektől érkező támogatás	17%
Tagdíj	46%
Alaptevékenység bevétele	30%
Lakossági támogatás	33%
Kamatbevétel, tőkehozadék	26%
Hitelfelvétel	19%
Vállalkozási bevétel	34%
EU-s támogatás	15%

A regisztrált civil szervezetek legfontosabb bevételi forrása a tagdíj, valamint az önkormányzati támogatás. A szervezetek csaknem fele (46 illetve 43%-a) szerzi meg költségvetésének nagyobb részét ezekből a forrásokból, de a finanszírozásukban a központi, állami támogatás is meghatározó (40%). A Személyi jövedelemadó felajánlható 1%-ából a szervezetek harmada szerez bevételeket. A többi bevételi forrás kevésbé jelentős, de figyelmet érdemel az EU forrásból származó jövedelem, amely egy évvel a csatlakozás után a regisztrált szervezetek 15 százalékának a költségvetésében jelen van (3.3.3 táblázat).

3.3.4 diagram Hány pályázatot adott be a szervezet 2004-ben?

A regisztrált civil szervezetek 2004-ben átlagosan 1,8 pályázatot nyújtottak be különböző intézményekhez. 45 százalékuk egyszer sem pályázott, 11 százalék egy vagy két pályázatot készített, míg másik 10 százalék kettőnél többet (3.3.4 diagram).

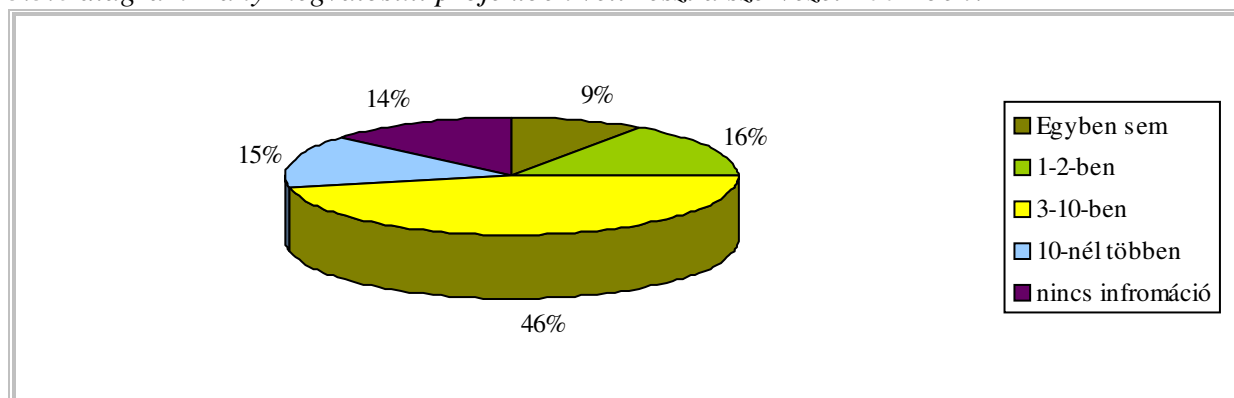
3.3.5 táblázat Az összes regisztrált civil szervezet által beadott pályázatok hány százaléka volt sikeres?

Minisztériumhoz, főhatósághoz	29%
Központi pénzalaphoz	27%
Önkormányzathoz	25%
Vállalathoz	6%
Közalapítványhoz	8%
Magánalapítványhoz	3%
Társadalmi szervezethez	6%
Bankhoz	1%
Külföldi szervezethez	2%
EU-s alaphoz	7%

A legtöbb pályázat önkormányzatokhoz és minisztériumokhoz illetve központi pénzalapokhoz szólt. Az ide, azaz az államhoz benyújtott pályázatok mintegy harmada volt sikeres. A többi pályázathoz jóval kevesebb pályázat szólt, ráadásul ezek igen alacsony, 10% alatti arányban voltak sikeresek (3.3.5 táblázat).

Átlagosan a pályázatok kevesebb, mint húsz százaléka, közel negyede volt sikeres. A regisztráltak pályázati sikeressége nem mondható magasnak. Többször próbálkoznak és a minta egészét véve alapul csak minden ötödik pályázat sikeres. Igaz ugyanakkor, hogy a mintába kerültek közel feléről nincsenek információink.

3.3.6 diagram Hány megvalósult projektben vett részt a szervezet 2004-ben?

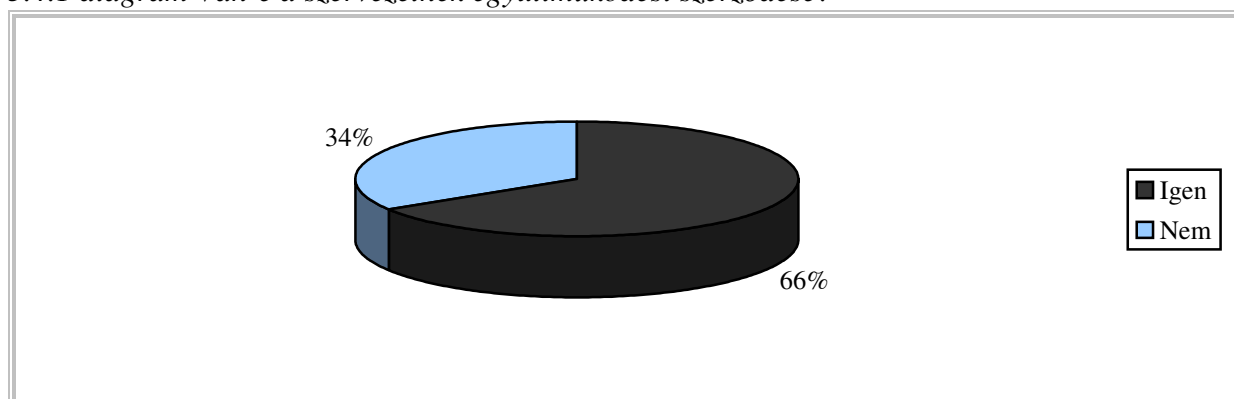

A regisztrált civil szervezetek 2004-ben átlagosan hét megvalósult projektben vettek részt. 14%-uk egy projektben sem, 16%-uk egy vagy két projektben, 46%-uk 3-10 projektben, 15%-uk 10-nél is több projektben működött közre (3.3.6 diagram).

A projektekben történő sikeres és viszonylag nagyarányú részvétel arra utal, hogy a relatív pályázati sikertelenséget mutató adataink magyarázata a nagyobb adathiány, illetve vélhetőleg az a tény, hogy a nem túl nagy menedzsmenttel működő regisztrált civilek már korábban is sikerrel szerepeltek a különféle pályázatokon, és 2004-ben tevékenységük nem a pályázatok benyújtására, hanem a korábban elnyert projektek lebonyolítására összpontosult.

3.4 A szervezetek együttműködése

3.4.1 diagram Van-e a szervezetnek együttműködési szerződése?

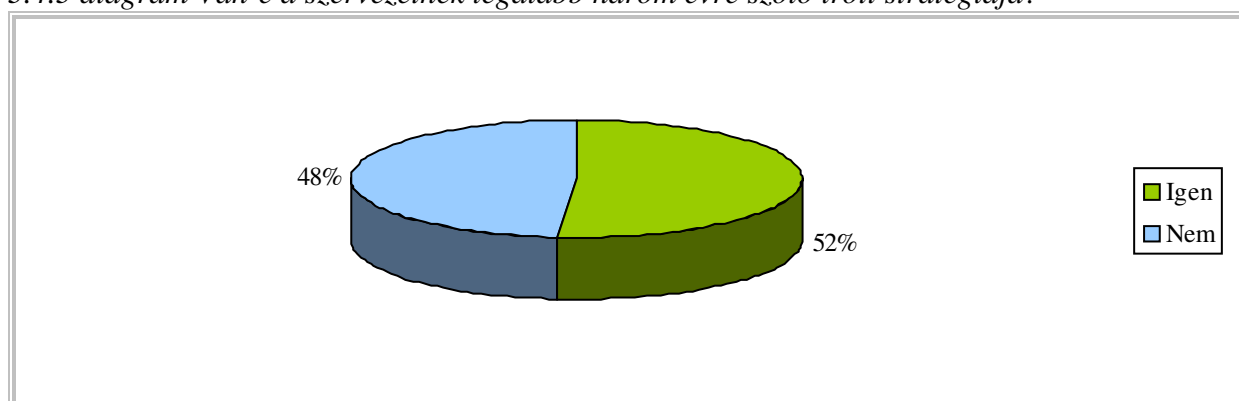

3.4.2 táblázat Kivel van a szervezetnek együttműködési szerződése? (többel is köthet)

Főhatóság, minisztérium	9%
Helyi, megyei önkormányzat	29%
Költségvetési intézmény	14%
Gazdálkodó szervezet	11%
Non-profit szervezet	36%
egyéb	10%

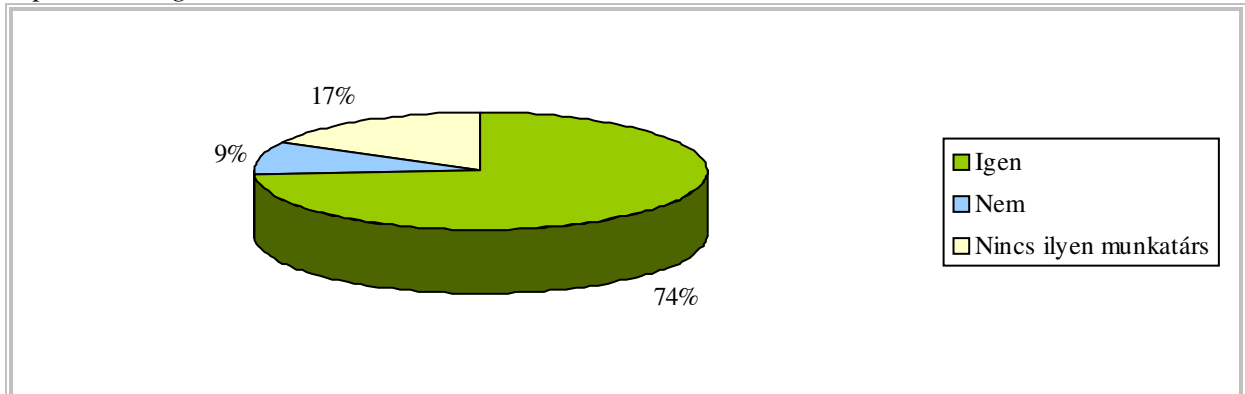
A regisztrált civil szervezetek kétharmada rendelkezik együttműködési szerződéssel (3.4.1 diagram). Legtöbben (38%) más non-profit szervezettel közösen kötöttek ilyeneket. 29%-uk a helyi és megyei önkormányzatokkal működik együtt. Költségvetési intézménnyel 14%, gazdálkodó szervezettel 11%, főhatósággal, minisztériummal 9% rendelkezik együttműködési szerződéssel (3.4.2 táblázat).

3.4.3 diagram Van-e a szervezetnek legalább három évre szóló írott stratégiája?

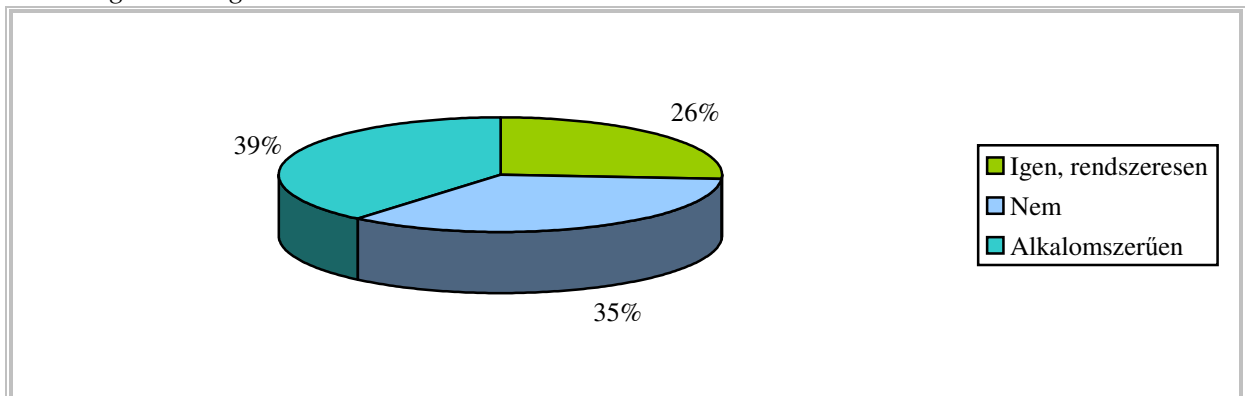
A szervezetek valamivel több, mint a fele rendelkezik legalább három évre szóló írott stratégiával (3.4.3 diagram). Az 1 millió alatti jövedelmű szervezeteknek kevésbé van írott stratégiája, míg az 1-10 millió forint közötti bevételű szervezetek készítik a legnagyobb arányban hosszú távú stratégiát.

3.4.4 diagram Székhely szerinti önkormányzat civil ügyekért felelős munkatársaival való kapcsolat megléte

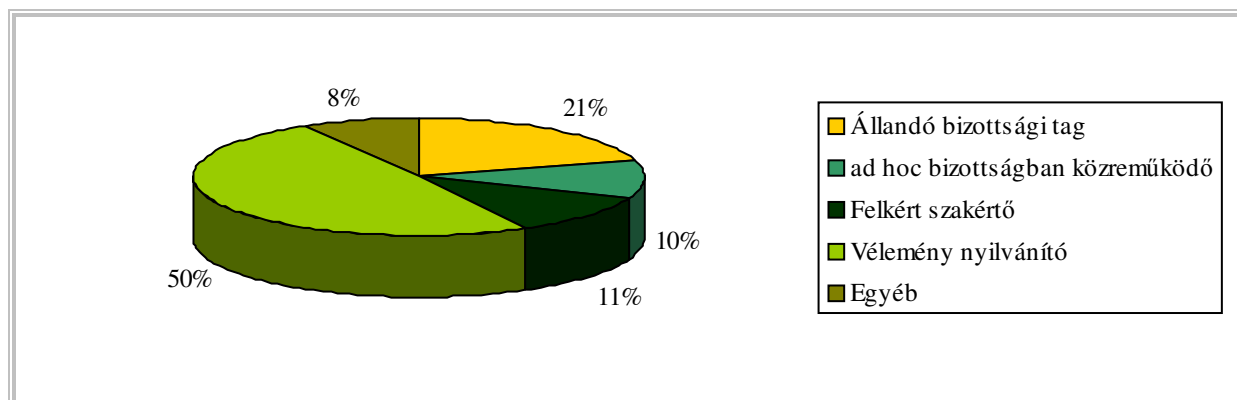
A civil szervezetek nagy többsége, 74% tart fenn kapcsolatot a helyi önkormányzat civil ügyekért felelős munkatársával, a kérdésre 9%-uk válaszolt nemmel. 17 százalék esetében nincs partnerként választható civil ügyekért felelős munkatárs (3.4.4 diagram).

3.4.5 diagram Helyi önkormányzat döntéseinek előkészítésében való közreműködés lehetőségének megléte

A civil szervezetek egyötöde rendszeresen közreműködik az önkormányzati döntés-előkészítésben, 39%-uk alkalomszerűen teszi ezt, míg 35%-uk egyáltalán nem (3.4.5 diagram).

3.4.6 diagram Helyi önkormányzat döntéseinek előkészítésében való részvétel

A döntés-előkészítésben részt vevő szervezetek leginkább (50%) vélemény-nyilvánítóként vesznek részt a munkában, 21%-uk állandó bizottsági tagként működik, 10% ad hoc bizottságban, - közreműködőként, 11%-uk felkért szakértőként, 8% egyéb módon (3.4.6 diagram).

Összefoglalva:

- A regisztrált civil háromnegyede kistérségi tanácsokhoz jelentkezett be, egyharmaduk több területfejlesztési szinten is képviselteti magát.
- A tanácsok működésével a szervezetek inkább elégedettek, bár relatív többségük semleges a kérdésben.
- szervezetek legnagyobb része egyesület.
- Leginkább oktatással, szociális tevékenységgel, településfejlesztéssel és környezetvédelemmel foglalkoznak.
- A szervezetek felének bevétele 2004-ben 1 millió forint alatt maradt.
- Fő bevételi forrásuk az önkormányzati támogatás, a tagdíj, és a központi állami támogatás.
- A regisztrált civil szervezetek keveset pályáznak, de azt viszonylag sikeresen teszik, tehát pályázati tevékenységükben „biztosra mennek”.
- A legfőbb pályáztató az állam.
- A szervezetek kétharmadának van együttműködési szerződése: legfőbb partnereik más civil szervezetek.

- A szervezetek háromnegyede kapcsolatban van az önkormányzatok civil referenseivel.
- A szervezetek kétharmada rendszeresen vagy alkalmanként részt vesz az önkormányzati döntések előkészítésében, legtöbben a véleményezési jogukkal élnek.

3.5 Részvétel a területfejlesztésben, a területfejlesztési rendszer megítélése

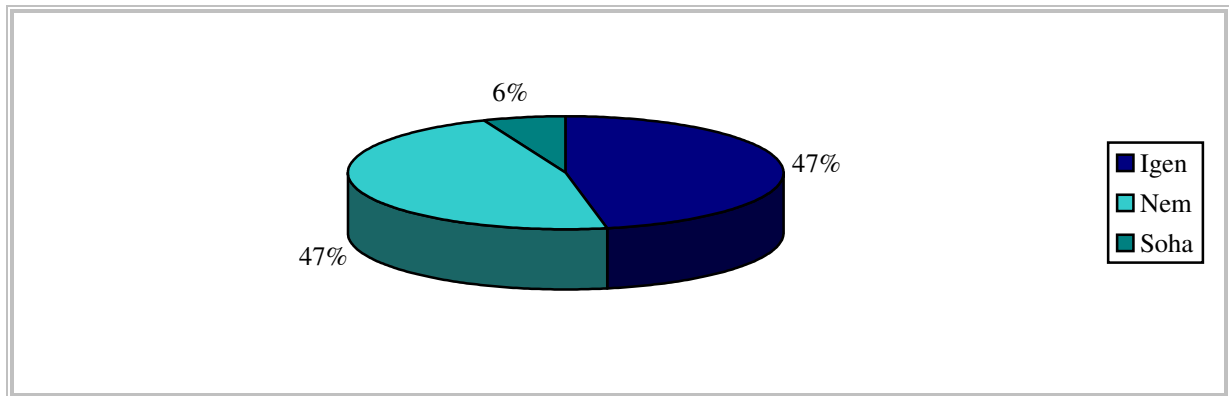
A regisztrált civil szervezetek kétharmada vesz részt rendszeresen a civil fórumokon, ami azt jelentheti, hogy ha a regisztráltak számára vonatkozó, MRTH –től kapott adatsorunk és a felvételre alapozott becslésünk pontos volt, akkor 400–500 civil szervezetet lehet valójában a területfejlesztésben aktív szervezetnek tekinteni. Ez a szám az összes civil szervezethez viszonyítva nem túl magas, de mégis nagyon jó bázisa lehet a területfejlesztés további decentralizálásának. A nemzetközi összehasonlítás is azt mutatja, hogy kisebb lépéselőnyrel rendelkezünk a civil szervezetek területfejlesztési aktivitásának szempontjából - a térség államaihoz viszonyítva. A jogi szabályozók és ösztönzők változtatásával az aktív civilek köre jelentős mértékben bővíthető.

A civilek hajlandóságát és alkalmasságát a területfejlesztés fórumain történő aktív részvétel pontosan mutatja, mindössze 3 százalékuk regisztráltsága tekinthető passzívnak (3.5.1 diagram). A regisztráltak 60–60 százaléka élt a véleményezési és tanácskozási joggal (3.5.3 és 3.5.4 diagram), 45 százalékuk nyújtott be javaslatot minisztériumoknak, fejlesztési tanácsoknak (3.5.2 diagram), annak ellenére, hogy ez egyelőre nem túl nagy befolyást jelent a területfejlesztési döntéshozatalban.

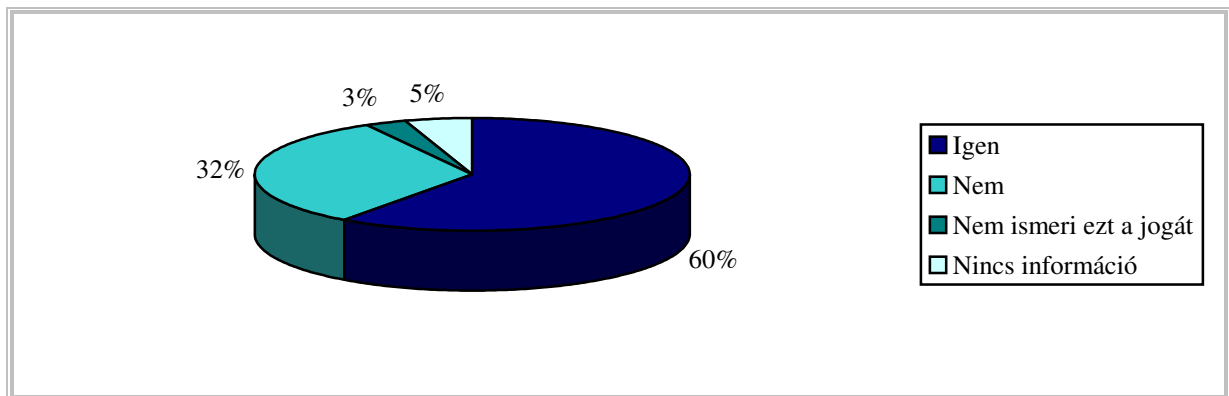
3.5.1 diagram Civil fórumokon való részvétel gyakorisága

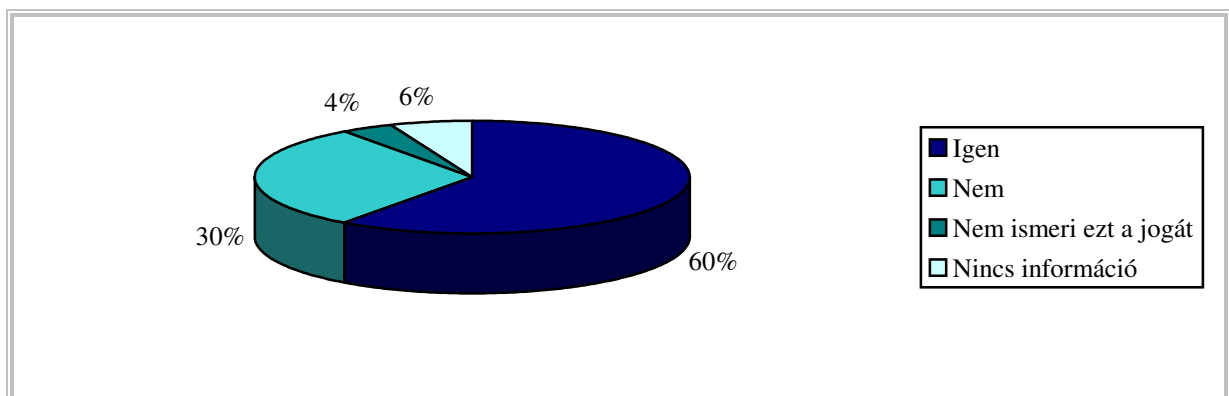
3.5.2 diagram Tett-e javaslatot a minisztériumoknak, fejlesztési tanácsoknak?

3.5.3 diagram Gyakorolta-e a szervezet a véleményezési jogot?

3.5.4 diagram Gyakorolta-e a szervezet a tanácskozási jogát?

Az aktív részvételnek megfelelő a civil fórumokon történő részvétel fontosságának a megítélése is. A regisztrált civilek 66 százaléka tartja nagyon fontosnak a civil fórumon

történő részvételt és összességében a regisztrált civilek 89 százaléka egyértelműen fontosnak minősítette a területfejlesztés civil fórumain történő részvételt (3.5.5 táblázat), annak ellenére, hogy a területfejlesztési rendszer számos részének a megítélése már sokkal kritikusabb. A fejlesztési tanácsok működésével (3.5.6 táblázat) csak 40 százalékuk, a tanácsok érdekérvényesítő képességével (3.5.7 táblázat) 39 százalékuk elégedett. Noha az okok az elemzés jelenlegi szintjén nem tisztázhatóak egyértelműen, az elégedettség adatok világosan utalnak a területfejlesztési tanácsok funkciózavaraira. A regisztráltak képviselőinek 73 százaléka ítélte jónak vagy elfogadhatónak a civilek és a fejlesztési tanácsok kapcsolatát (3.5.8 táblázat).

3.5.5 táblázat A civil fórumon való részvétel fontossága

egyáltalán nem fontos	0%
nem fontos	2%
átlagos	9%
fontos	23%
nagyon fontos	66%
Átlag ¹⁸	4,5

3.5.6 táblázat A fejlesztési tanács működésével való elégedettség

nagyon elégedetlen	10%
elégedetlen	10%
semleges	40%
elégedett	31%
nagyon elégedett	9%
Átlag	3,2

3.5.7 táblázat Az érintett tanács érdekérvényesítő képességével való elégedettség

nagyon elégedetlen	10%
elégedetlen	14%

¹⁸ 1-5 skála átlaga

semleges	37%
elégedett	32%
nagyon elégedett	7%
Átlag	3,2

3.5.8 táblázat A szervezet és az érintett tanács közti kapcsolat minősége

nagyon rossz	11%
rossz	16%
átlagos	30%
jó	30%
nagyon jó	13%
Átlag	3,2

3.5.9 táblázat A kistérségi szintű civil szervezetek közti együttműködés

egyáltalán nem jellemző	12%
nem jellemző	26%
átlagos	42%
jellemző	15%
nagyon jellemző	5%
Átlag	2,7

A területfejlesztési rendszer működésének egyik magyarázata lehet a civilek egymás közötti és a területfejlesztési tanácsokkal történő együttműködésének a megítélése, amely nem mondható kedvezőnek. A civilek 20 -25 százaléka minősítette a különböző szintű együttműködéseket jónak (3.5.9, 3.5.10 és 3.5.11 táblázat).

3.5.10 táblázat A megyei és a regionális szintű civilek közötti együttműködés

	A megyei...	A regionális...
egyáltalán nem jellemző	10%	17%
nem jellemző	27%	30%

Átlagos	39%	31%
Jellemző	19%	18%
nagyon jellemző	5%	4%
Átlag	2,8	2,6

3.5.11 táblázat A civil szervezet és a kistérség önkormányzatai közötti kapcsolat

nagyon rossz	9%
rossz	17%
átlagos	42%
jó	25%
nagyon jó	7%
Átlag:	3,0

A civilek területfejlesztési aktivitásának motivációit pontosan követni lehet a kistérségük különböző mutatóiról alkotott véleményük alapján. A megkérdezett civilek általában elégedetlenek kistérségük gazdasági, infrastrukturális, oktatási, kulturális és szociális helyzetével (3.5.12 táblázat). A kistérségek helyzetével való elégedettség – elégedetlenség többnyire szignifikánsan függ össze a kistérség tényleges állapotával (3.5.13-3.5.18 táblázatok)

3.5.12 táblázat Kistérségek helyzetével való elégedettség

	<i>Gazdasági helyzet</i>	<i>Infrastrukturális</i>	<i>szociális</i>	<i>oktatási</i>	<i>kulturális</i>
nagyon elégedetlen	21%	12%	13%	7%	5%
Elégedetlen	31%	30%	29%	10%	17%
Semleges	36%	39%	39%	50%	41%
Elégedett	10%	17%	18%	30%	33%
nagyon elégedett	2%	2%	1%	3%	4%
Átlag:	2,4	2,7	2,6	3,1	3,1

3.5.13 táblázat A kistérség gazdasági helyzetével való elégedettség és a kistérség fejlettségnek a kapcsolata

	<i>fejlett</i>	<i>közepes</i>	<i>hátrányos</i>	<i>összes</i>
--	----------------	----------------	------------------	---------------

nagyon elégedetlen	11%	25%	35%	21%
elégedetlen	20%	40%	37%	31%
semleges	50%	30%	20%	36%
elégedett	18%	4%	4%	10%
nagyon elégedett	1%	1%	4%	2%

3.5.14 táblázat A kistérség gazdasági helyzetével való elégedettség és a civil lefedettség kapcsolata

	<i>magas civil szervezet gyakoriság</i>	<i>közepes civil szervezet gyakoriság</i>	<i>alacsony civil szervezet gyakoriság</i>	<i>összes</i>
nagyon elégedetlen	21%	17%	32%	21%
elégedetlen	31%	33%	27%	31%
semleges	42%	35%	28%	36%
elégedett	6%	12%	13%	10%
nagyon elégedett		3%		2%

3.5.15 táblázat A kistérség infrastrukturális helyzetével való elégedettség és a kistérség fejlettségének kapcsolata

	<i>fejlett</i>	<i>közepes</i>	<i>hátrányos</i>	<i>összes</i>
nagyon elégedetlen	4%	18%	14%	12%
elégedetlen	21%	41%	31%	30%
Semleges	47%	26%	44%	39%
Elégedett	26%	12%	8%	17%
nagyon elégedett	2%	2%	3%	2%

3.5.16 táblázat A kistérség oktatási helyzetével való elégedettség és a kistérség fejlettségének kapcsolata

	<i>fejlett</i>	<i>közepes</i>	<i>hátrányos</i>	<i>összes</i>
Nagyon elégedetlen	2%	13%	6%	7%
elégedetlen	6%	13%	12%	10%
Semleges	54%	44%	53%	50%

Elégedett	34%	28%	26%	30%
Nagyon elégedett	4%	2%	3%	3%

3.5.17 táblázat A kistérség kulturális helyzetével való elégedettség és a kistérség fejlettségének kapcsolata

	<i>fejlett</i>	<i>közepes</i>	<i>hátrányos</i>	<i>összes</i>
nagyon elégedetlen	1%	9%	7%	5%
elégedetlen	9%	23%	24%	17%
semleges	43%	41%	38%	41%
elégedett	44%	24%	25%	33%
nagyon elégedett	3%	3%	6%	4%

3.5.18 táblázat A kistérség szociális helyzetével való elégedettség és a kistérség fejlettségének kapcsolata

	<i>fejlett</i>	<i>közepes</i>	<i>hátrányos</i>	<i>összes</i>
nagyon elégedetlen	5%	17%	22%	13%
elégedetlen	16%	36%	40%	29%
semleges	49%	36%	28%	39%
elégedett	29%	11%	7%	18%
nagyon elégedett	1%		3%	1%

A kistérségek többnyire nem kielégítőnek tartott helyzetét a civilek a következők szerint értelmezik: 36 százalék szerint hiányzik a hatékony tervezés és területfejlesztés. 45 százalékuk ezt a felkészült szakemberek hiányával magyarázza. 70 százalék a forráshiánnyal, 44 százalék az önkormányzatok elégtelen működésével, 38 százalék a környezeti szempontok figyelembevételének hiányával, 37 százalék a lakossági érdekek figyelembe vételének az elmulasztásával hozza összefüggésbe a kistérségekben jelentkező fejlesztési problémákat (3.5.19-3.5.21 táblázatok).

3.5.19 táblázat A területfejlesztést gátló tényezők, a civil szervezetek véleménye szerint

	<i>Területfejlesztés hiánya</i>	<i>Szakember hiány</i>	<i>Forráshiány</i>
Egyáltalán nem jellemző	9%	7%	3%
Nem jellemző	17%	18%	7%
Átlagos	38%	30%	20%
Jellemző	18%	27%	21%
Nagyon jellemző	18%	18%	49%
Átlag	3,2	3,3	4,1

3.5.20 táblázat Mennyire jellemző, hogy a kistérség önkormányzatai rövidtávra terveznek, illetve, hogy inkompetensek a területfejlesztési problémák terén?

	<i>Rövidtávra terveznek</i>	<i>Inkompetencia</i>	<i>Környezeti szempontok figyelembevételének hiánya</i>
egyáltalán nem jellemző	9%	6%	6%
nem jellemző	10%	12%	19%
átlagos	37%	40%	37%
jellemző	24%	29%	24%
nagyon jellemző	20%	13%	14%
Átlag:	3,4	3,3	3,2

3.5.21 táblázat Mennyire jellemző a ...?

	<i>Lakossági érdekek figyelembe vétele?</i>	<i>Civil társadalom érdekeinek figyelembe vétele?</i>	<i>A civil szervezetek tájékoztatásának hiánya?</i>	<i>A civil szervezetek aktív részvétele a kistérség fejlesztésében?</i>
Egyáltalán nem jellemző	9%	12%	7%	10%
Nem jellemző	18%	28%	16%	26%
Átlagos	42%	41%	30%	39%
Jellemző	26%	15%	26%	18%
Nagyon jellemző	5%	4%	21%	7%
Átlag	3,0	2,7	3,4	2,9

A regisztrált és nem regisztrált civil szervezetek, a véleményüket az összefoglaló kérdésekre adott válaszok átlagainak összehasonlítása alapján, gyakorlatilag azonos módon ítélik meg

kistérségük helyzetét, a fejlesztési problémákat és a civil szervezetek működési körülményeit. A területfejlesztési tanácsokhoz történő bejelentkezés és a regisztrálástól történő távolmaradás okait ezek szerint nem az egyes fejlesztési kérdések megítélésében kell keresnünk, hanem más tényezőkben, amelyek bemutatására a következő fejezet tesz kísérletet.

Összefoglalva:

- A regisztrált civil szervezetek kétharmada részt vesz a civil fórumok ülésein. Csak 3%-uk regisztráltsága tekinthető passzívnak. A szervezetek több mint fele gyakorolta már a civil fórumhoz kapcsolódó különböző jogait.
- A regisztrált szervezetek 90%-a fontosnak tartja a civil fórumon való részvételt.
- A területfejlesztési rendszer számos elemének a megítélése már sokkal kritikusabb. A fejlesztési tanácsok működésével, a tanácsok érdekérvényesítő képességével kevésbé elégedettek a szervezetek.
- Kistérségük fejlettségével nem igazán elégedettek a civil szervezetek, véleményük azonban összefügg a kistérségek valós társadalmi-gazdasági állapotával.
- A hatékony területfejlesztés legnagyobb problémájának a regisztrált civil szervezetek a forráshiányt tartják.
- A regisztrált civil szervezetek egyelőre aktívan részt vesznek és fontosnak is tartják részvételüket a területfejlesztésben, azonban jól, mintegy belülről látják a felmerülő és megoldásra szoruló problémákat is.

4. A nem regisztrált civil szervezetek

4.1 A nem regisztrált civil szervezetek területi megoszlása

Ebben a fejezetben a térségfejlesztési tanácsokhoz nem bejelentkezett civil szervezetek jellemzőit vizsgáljuk meg. A szervezetek általános leírásán túl a fejezet legfontosabb célja, hogy e szervezetek véleményét is megtudjuk a területfejlesztés intézményrendszeréről, és az abban való részvételi hajlandóságukról. A nem regisztrált civil szervezeteket ezután összehasonlítjuk a regisztrált civil szervezetekkel is. A civil fórumba nem regisztrált civil szervezetek közül 379 került bele a kérdőíves felmérésbe. A megkérdezett szervezetek területi megoszlása (4.1.1 táblázat):

4.1.1 táblázat Területi megoszlás

Nyugat-Magyarország	37
Közép-Dunántúl	103
Dél-Dunántúl	33
Közép-Magyarország	35
Észak-Magyarország	83
Észak-Alföld	13
Dél-Alföld	75

A 168 kistérség több mint feléből, 97 kistérségből érkezett adat. Az elemzett kérdőívek megoszlása a mintába került kistérségek társadalmi-gazdasági fejlettsége szerint a következő (4.1.2 táblázat):

4.1.2 táblázat Kistérségek fejlettsége szerinti megoszlás

<i>Kistérségek a mintában</i>	<i>Nem regisztrált civil szervezetek a mintában</i>
Fejlett	40%
Közepes	33%
hátrányos helyzetű	26%

Tehát némileg kevesebb kérdőívünk van a hátrányos helyzetű kistérségekből. Ennek azonban az is oka, hogy a társadalmi-gazdasági helyzet és a civil szervezetek gyakorisága között erős

összefüggés mutatkozik, vagyis a hátrányos helyzetű kistérségekben kevesebb civil szervezet található.

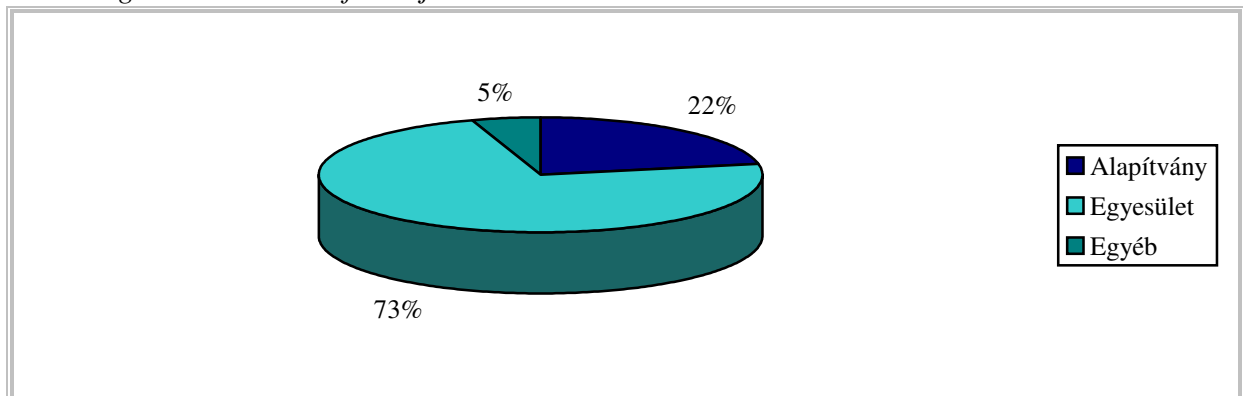
4.1.3 táblázat Civil ellátottság szerinti megoszlás

<i>Kistérségek a mintában</i>	<i>Nem regisztrált civil szervezetek a mintában</i>
Civil szervezetekkel jól ellátott	26%
Civil szervezetekkel közepesen ellátott	44%
Civil szervezetekkel rosszul ellátott	30%

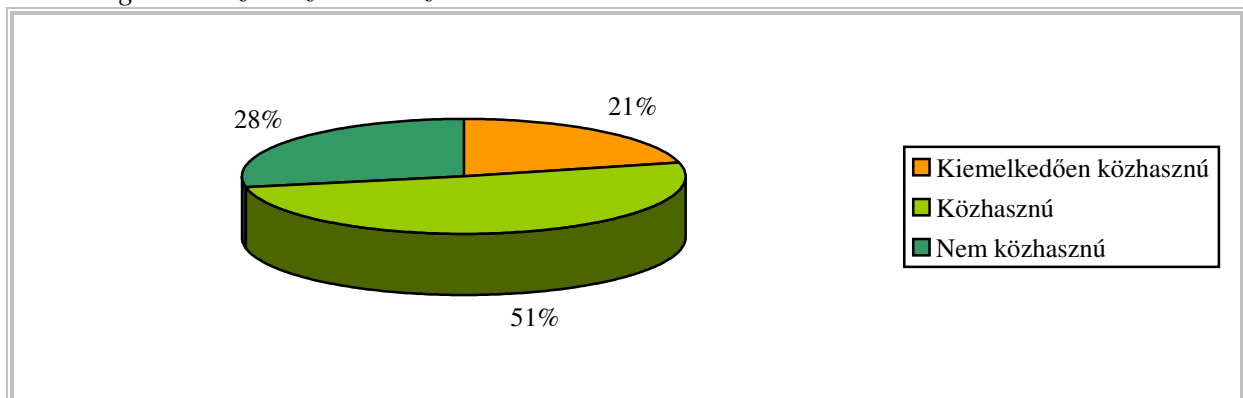
A nem regisztrált civil szervezetek kérdőívei közül 26 % érkezett civil szervezetekkel jól ellátott kistérségből, 44% közepesen ellátottakból és 30% rosszul ellátottakból (4.1.3 táblázat).

4.2 A szervezetek

4.2.1 diagram A szervezet formája

4.2.2 diagram A szervezet státusza

A megkérdezett civil szervezetek 22%-a alapítvány, 73%-a egyesület, 5%-uk egyéb, ettől eltérő szervezeti formában működik (4.2.1 diagram). Státuszuk szerint a szervezetek 21%-a kiemelkedően közhasznú, 51%-a közhasznú, 28%-uk pedig nem közhasznú besorolású (4.2.2 diagram).

4.2.3 táblázat A szervezet tevékenysége

kulturális tevékenység	58%
településfejlesztési tevékenység	32%
jogvédő tevékenység	6%
nemzetközi tevékenység	10%
szakmai, gazdasági, érdekképviselési tevékenység	18%
Sporttevékenység	24%
szabadidős és hobbitevékenység	34%
oktatási tevékenység	31%
egészségügyi tevékenység	11%
szociális tevékenység	26%
polgári védelmi, tűzoltási tevékenység	5%
környezetvédelmi tevékenység	38%
egyéb	18%

A civil szervezetek egyszerre többféle tevékenységgel is foglalkozhatnak. A legnépszerűbb területek a kultúra (58%), a környezetvédelem (38%), a szabadidős tevékenység (34%), a területfejlesztés (32%) és az oktatás (31%) (4.2.3 táblázat).

4.2.4 táblázat A szervezet legfőbb tevékenysége

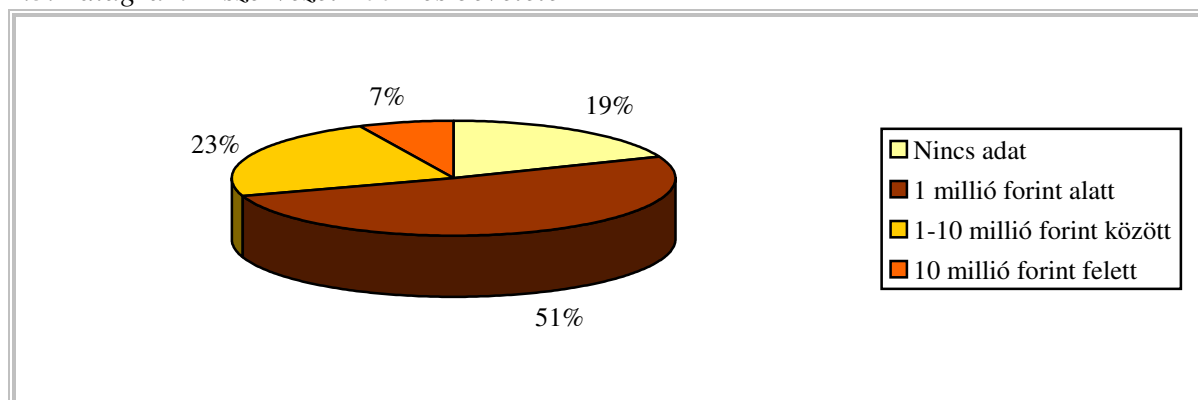
kulturális tevékenység	25%
településfejlesztési tevékenység	9%
jogvédő tevékenység	1%
nemzetközi tevékenység	1%
szakmai, gazdasági, érdekképviselési tevékenység	7%
sporttevékenység	5%
szabadidős és hobbitevékenység	7%
oktatási tevékenység	6%
egészségügyi tevékenység	2%
szociális tevékenység	11%
polgári védelmi, tűzoltási tevékenység	3%

környezetvédelmi tevékenység	10%
egyéb	13%

A szervezetek legfőbb tevékenységi területét tekintve szintén vezet a kultúra (25%), ezután következik a szociális (11%) és a környezetvédelmi tevékenység (10%) (4.2.4 táblázat).

4.3 Bevételek, pályázatok, projektek

4.3.1 diagram A szervezet 2004-es bevétele

4.3.2 táblázat Szervezet formája és 2004-es bevétele

	<i>Nincs adat</i>	<i>1 millió alatt</i>	<i>1-10 millió</i>	<i>10 millió felett</i>	<i>Összes</i>
Alapítvány	23%	23%	14%	37%	22%
Egyesület	74%	73%	80%	48%	73%
Egyéb	3%	4%	6%	15%	5%

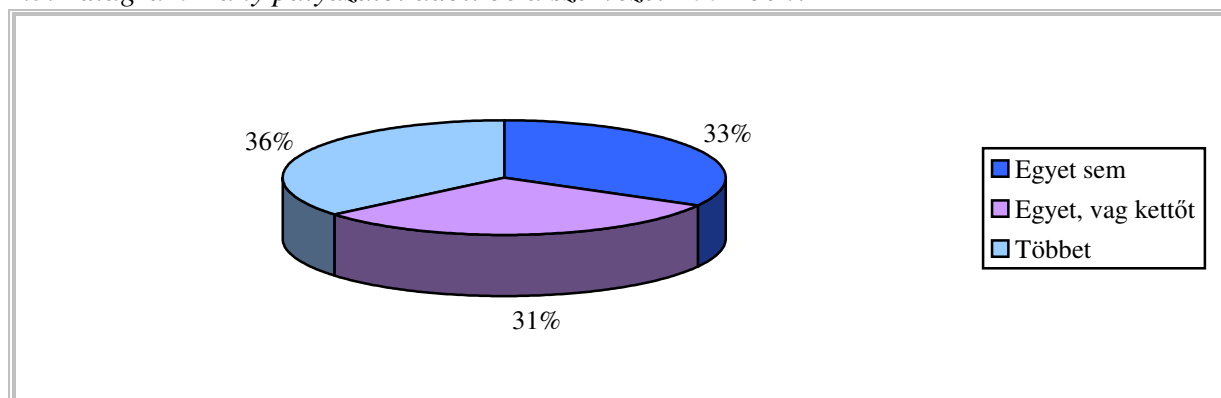
A szervezet bevétele nem függ össze azzal, hogy mennyire fejlett vagy hátrányos helyzetű a kistérség, melyben található, sem pedig a tevékenységi területtel, hiszen a megkérdezett civil szervezetek nagyon sokfélék nagyságukat és formájukat tekintve. Az viszont látható, hogy az alapítványok, és a néhány egyéb formájú szervezet az egyesületeknél nagyobb bevétellel bírnak (4.3.2 táblázat). Az egyesületek igen kevésbé jelennek meg a 10 millió forint bevétel feletti kategóriában. A szervezetek státusza szerint a kiemelkedően közhasznú néhány szervezet a „leggazdagabb”, míg a nem közhasznúaknak az átlagnál alacsonyabb jövedelműek.

4.3.3 táblázat A szervezet bevételei

Bevételi forrás	A szervezetek hány százalékának volt bevétele ebből a forrásból?	Akiknek volt ilyen bevétele, átlagosan mennyi?
Központi állami támogatás	23%	44%
SzJA 1%	30%	21%
Önkormányzati támogatás	44%	46%
ÁFA-visszatérítés	1%	23%
Költségvetési intézmény támogatása	8%	42%
Vállalati támogatás	14%	27%
Külföldi támogatás	3%	25%
Nonprofit szervezetektől érkező támogatás	10%	25%
Tagdíj	46%	37%
Alaptevékenység bevétele	16%	35%
Lakossági támogatás	20%	25%
Kamatbevétel, tőkehozadék	15%	9%
Hitelfelvétel	1%	39%
Vállalkozási bevétel	5%	20%
EU-s támogatás	2%	50%

A civil szervezetek legfontosabb bevételi forrása a tagdíj, valamint az önkormányzati támogatás. A szervezetek csaknem fele (46 illetve 44%) részesül ezekből a forrásokból, és bevételeik nagy hányadát nyerik innen. A Személyi jövedelemadó 1%-ából a szervezetek harmadának, központi állami és lakossági támogatást 23 illetve 20%-uk kap. A többi bevételi forrás kevésbé jelentős, de az a kevés szervezet, amely kap pénzt költségvetési intézménytől, illetve az EU-tól, bevételeinek magas hányadát (42 illetve 50%-át) nyeri ebből a forrásból (4.3.3 táblázat).

4.3.4 diagram Hány pályázatot adott be a szervezet 2004-ben?

A nem regisztrált civil szervezetek 2004-ben átlagosan 2,6 pályázatot nyújtottak be különböző intézményekhez. Egyharmaduk egyszer sem pályázott, másik egyharmaduk egyszer vagy kétszer, míg 36%-uk három, vagy annál több pályázatot adott be, a maximum 26 pályázat volt (4.3.4 diagram).

4.3.5 táblázat A beadott pályázatok hány százaléka volt sikeres?

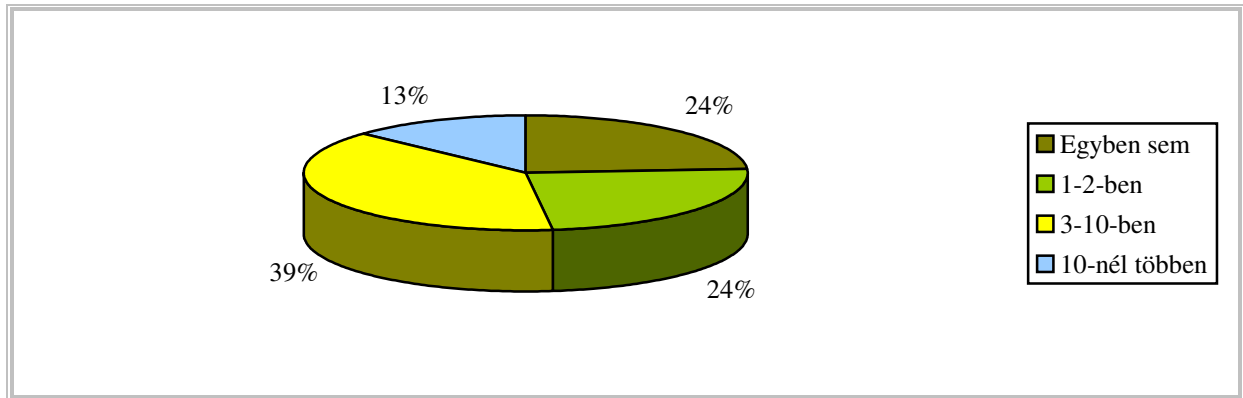
Minisztériumhoz, főhatóságához	25%
Központi pénzalaphoz	15%
Önkormányzathoz	36%
Vállalathoz	3%
Közalapítványhoz	12%
Magánalapítványhoz	1%
Társadalmi szervezethez	7%
Bankhoz	
Külföldi szervezethez	
EU-s alaphoz	2%
Bármilyen	58%

A legtöbb pályázat önkormányzatokhoz (36%) és minisztériumokhoz (25%) szült. Az önkormányzatokhoz beadott pályázatok igen magas, 84%-os arányban voltak sikeresek. Még ennél is jobbak voltak a vállalatokhoz benyújtottak (93% sikeres), ám ilyen a mintában igen kevés volt. A magánalapítványhoz, bankokhoz, és EU-s alapokhoz igen kevés beadott pályázat érkezett (4.3.5 táblázat).

A szervezetek 58%-ának volt bárhová benyújtott sikeres pályázata. Egy szervezet pályázatainak átlagosan 68%-a lett sikeres. A pályázók 42%-nak a beadott pályázat(ok)ból egy sem lett sikeres, míg 13%-uk mindegyiket elnyerte, azaz ők 100%-os sikert értek el. Ne

felejtjük el azonban, hogy ezt az arányt átlagosan 2,6 beadott pályázatból érték el a szervezetek. Tehát elmondható, hogy keveset pályáznak, de azt viszonylag hatékonyan, inkább biztosra mennek, mintsem több bizonytalan lehetőséggel élnének.

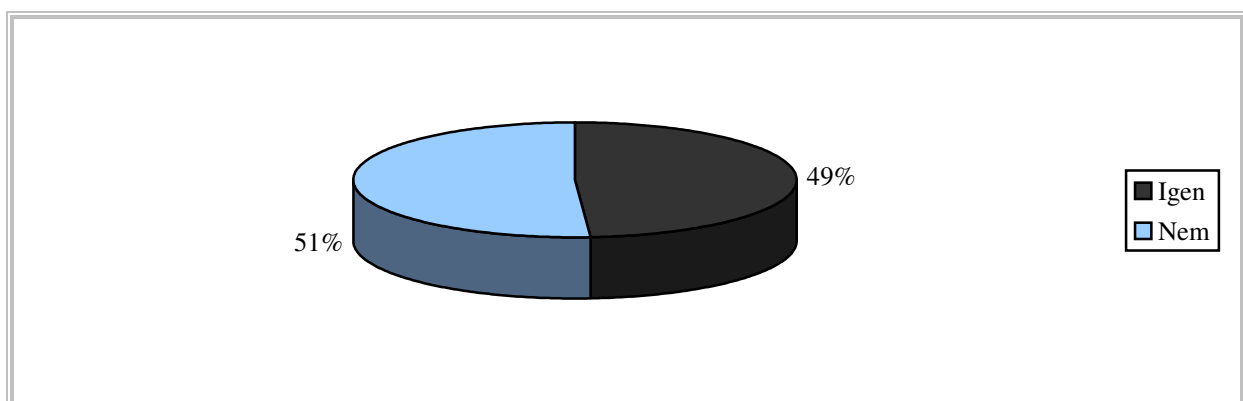
4.3.6 diagram *Hány megvalósult projektben vett részt a szervezet 2004-ben?*

A civil szervezetek 2004-ben átlagosan öt megvalósult projektben vettek részt. 23%-uk egy projektben sem, 24%-uk egy vagy két projektben, 39%-uk 3-10 projektben, 13%-uk 10-nél is több projektben működött közre (4.3.6 diagram).

4.4 A szervezetek együttműködése

4.4.1 diagram *Van-e a szervezetnek együttműködési szerződése?*

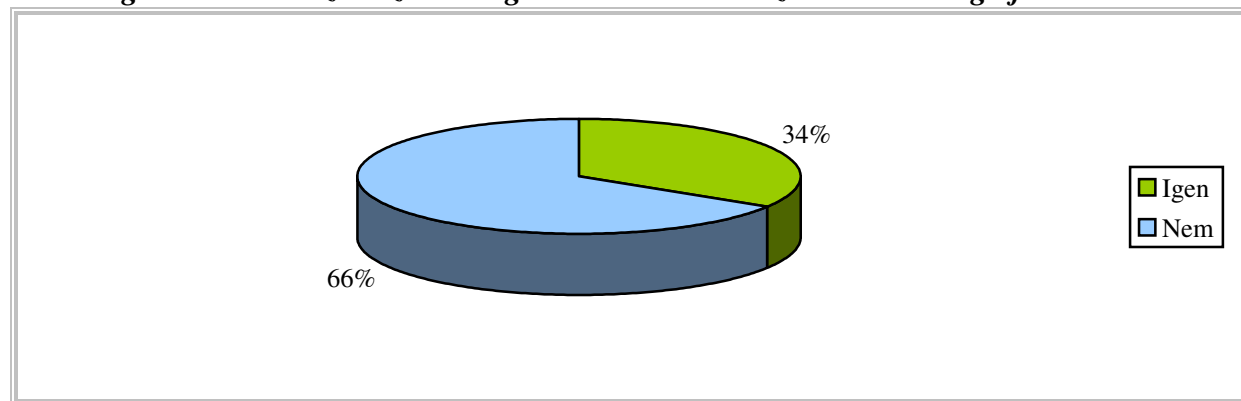

4.4.2 táblázat Kivel van a szervezetnek együttműködési szerződése? (többel is köthet)

Főhatóság, minisztérium	4%
Helyi, megyei önkormányzat	40%
Költségvetési intézmény	18%
Gazdálkodó szervezet	7%
Non-profit szervezet	37%
egyéb	10%

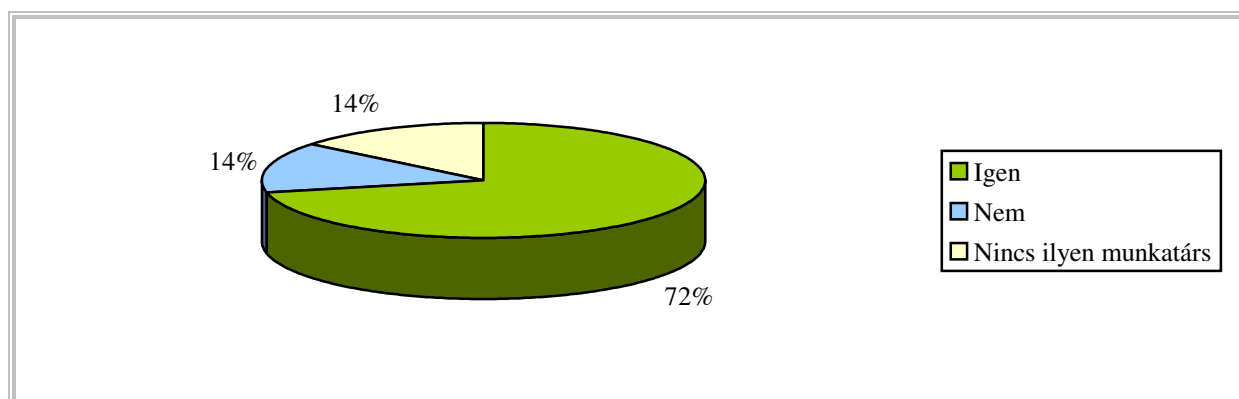
A nem regisztrált civil szervezetek fele rendelkezik együttműködési szerződéssel (4.4.1 diagram). Legtöbben (40%) a helyi vagy megyei önkormányzattal kötöttek ilyeneket. 37%-uk másik non-profit szervezettel működik együtt. Költségvetési intézménnyel 18%, gazdálkodó szervezettel 7%, főhatósággal, minisztériummal 4% (4.4.2 táblázat).

4.4.3 diagram Van-e a szervezetnek legalább három évre szóló írott stratégiája?

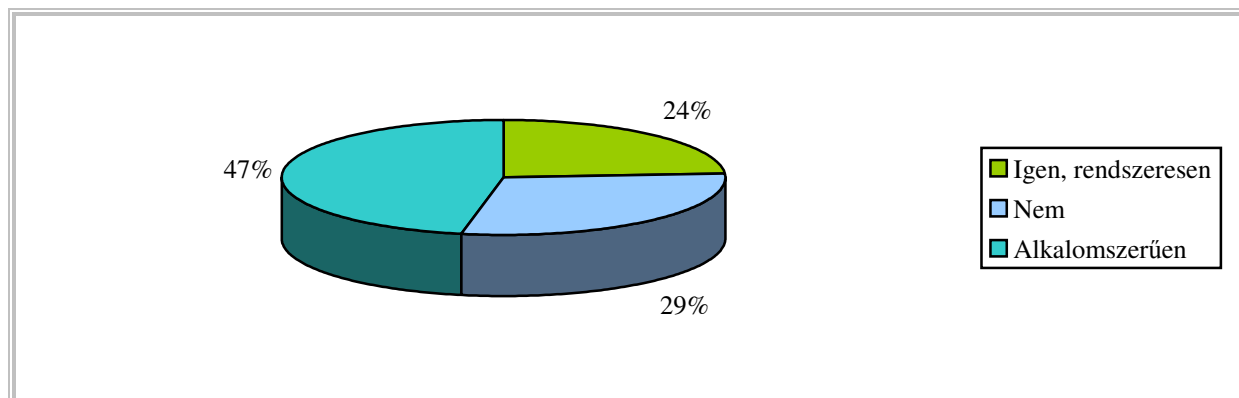
A szervezetek egyharmada rendelkezik legalább három évre szóló írott stratégiával (4.4.3 diagram). A kisebb méretű, 1 millió forint alatti jövedelmű szervezeteknek kevésbé van írott stratégiája, de ez természetesnek mondható. Leginkább a közepes, 1-10 milliós bevételű szervezetek készítik hosszú távú stratégiát.

4.4.4 diagram Van-e a székhely szerinti önkormányzat civil ügyekért felelős munkatársaival kapcsolat?

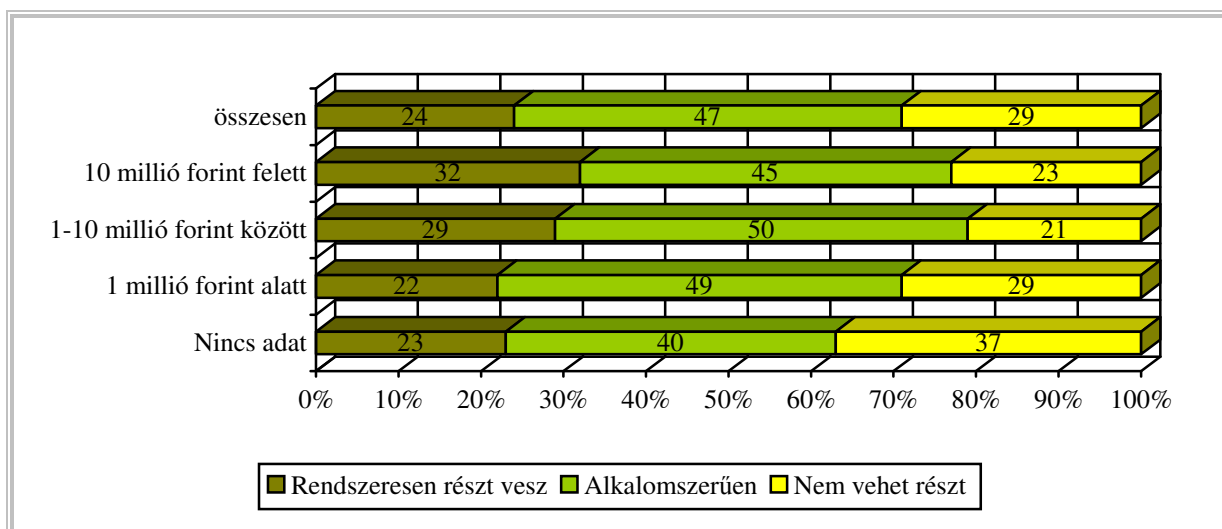

A civil szervezetek nagy többsége, 72%-a tart fent kapcsolatot a helyi önkormányzat civil ügyekért felelős munkatársával. 14%-uk válaszolt nemmel, míg a másik 14% esetében nincs ilyen munkatárs a helyi önkormányzatnál (4.4.4 diagram).

4.4.5 diagram Helyi önkormányzat döntéseinek előkészítésében való közreműködés lehetőségének megléte

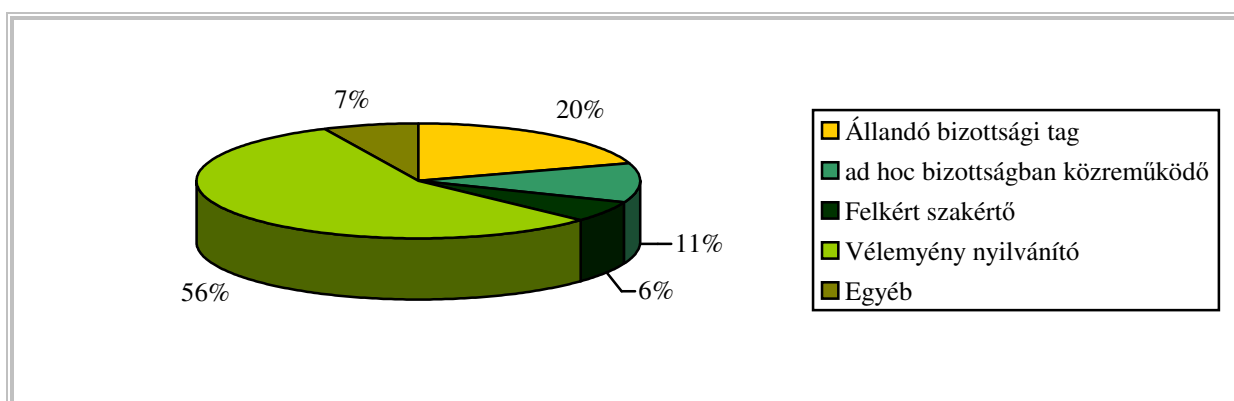

4.4.6 diagram Helyi önkormányzat döntéseinek előkészítésében való közreműködés lehetőségének megléte és a szervezet bevétele

A civil szervezetek egyötöde rendszeresen közreműködik az önkormányzati döntés-előkészítésben, 47%-uk alkalmoszerűen teszi ezt, míg 29%-uk egyáltalán nem vesz részt (4.4.5 diagram). A szervezetek éves bevétele összefüggésben van a döntés-előkészítésben való részvétellel: 10 millió forint feletti bevételű szervezetek az átlagnál inkább (31%) részt vesznek, a 1-10 millió közöttiek és az 1 millió alatti bevételűek inkább alkalmoszerűen vagy nem vesznek részt (4.4.6 diagram).

4.4.7 diagram Helyi önkormányzat döntéseinek előkészítésében való részvétel

A döntés-előkészítésben részt vevő szervezetek leginkább (56%) vélemény-nyilvánítóként vesznek részt a munkában, 20%-uk állandó bizottsági tagként működik, 11% ad hoc

bizottságban, közreműködőként, 6%-uk felkért szakértőként, 7% egyéb módon (4.4.7 diagram).

Összefoglalva:

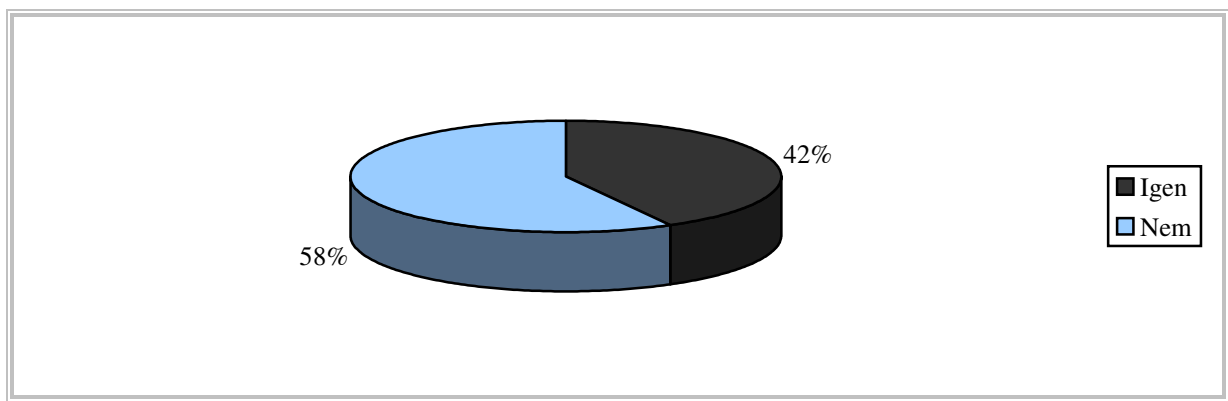
- A nem regisztrált civil szervezetek legnagyobb része egyesület.
- Leginkább kultúrával, környezetvédelemmel, szabadidős tevékenységgel foglalkoznak.
- Egyharmaduk foglalkozik településfejlesztéssel is, de ez csak 9%-uknak fő tevékenységi területe.
- Több mint 50%-uk bevétele 2004-ben 1 millió forint alatt maradt.
- Fő bevételi forrásuk az önkormányzati támogatás és a tagdíj.
- A nem regisztrált civil szervezetek keveset pályáznak, de azt viszonylag sikeresen teszik, tehát pályázati tevékenységükben „biztosra mennek”.
- A legfőbb pályáztató az önkormányzat.
- A szervezetek felének van együttműködési szerződése: legfőbb partnereik az önkormányzatok és a többi civil szervezet.
- Az önkormányzatokkal való kapcsolat szorosságát az is mutatja, hogy a szervezetek 70%-a kapcsolatban van az önkormányzatok civil referenseivel.
- A szervezetek kétharmada rendszeresen vagy alkalmasszerűen részt vesz az önkormányzati döntések előkészítésében, legtöbben a véleményezési jogukkal élnek. Minél nagyobb a civil szervezet, annál valószínűbb a részvétele.

4.5 A civil szervezetek aktivitása és érdekképviselete

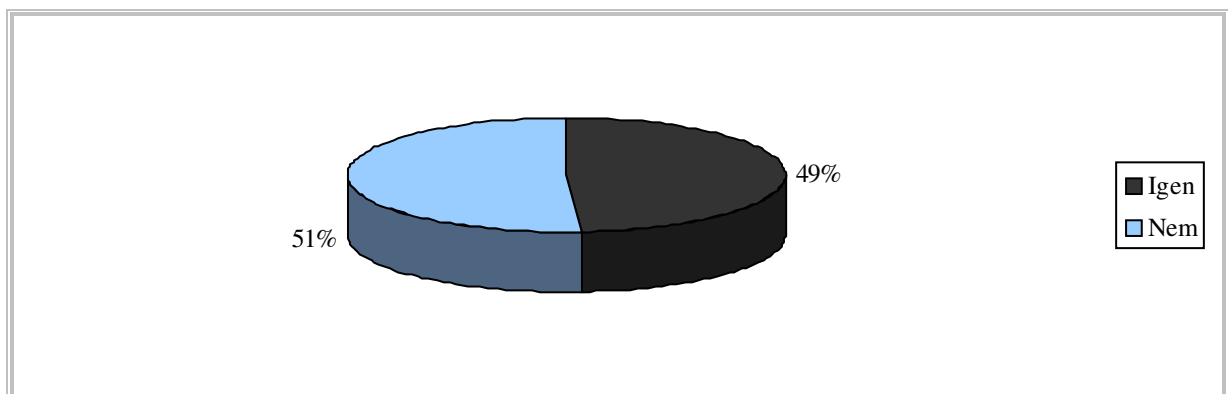
4.5.1 Intézményrendszer és együttműködés

Ebben a részben a szervezeteket a területfejlesztési intézményrendszeréről, és a civil fórumokról kérdeztük. A nem regisztrált civil szervezetek viszonylag tájékozottnak mutatkoztak, bár hozzá kell tennünk, a valós tájékozottság valószínűleg alacsonyabb szintű, mint amennyi a kérdezettek állításából kiderül.

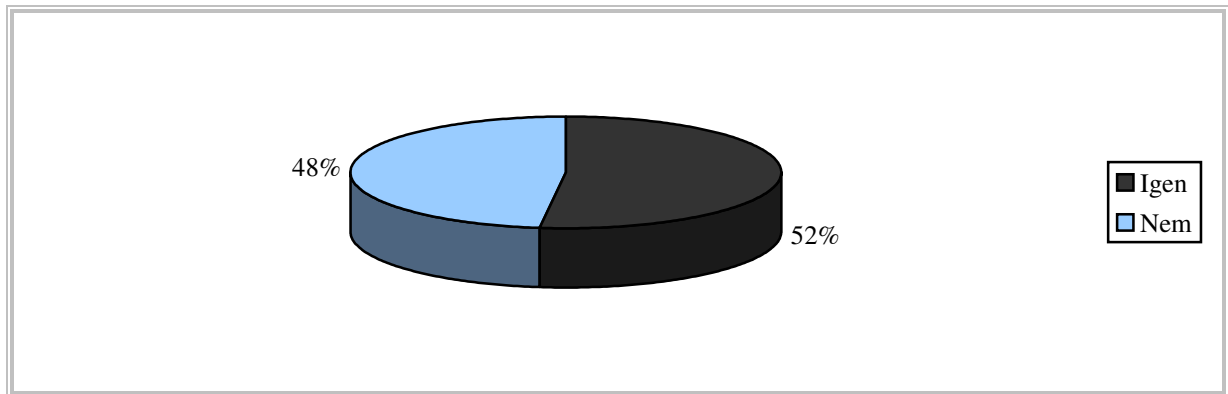
4.5.1 diagram Ismeri az Országos Területfejlesztési Tanács működését?

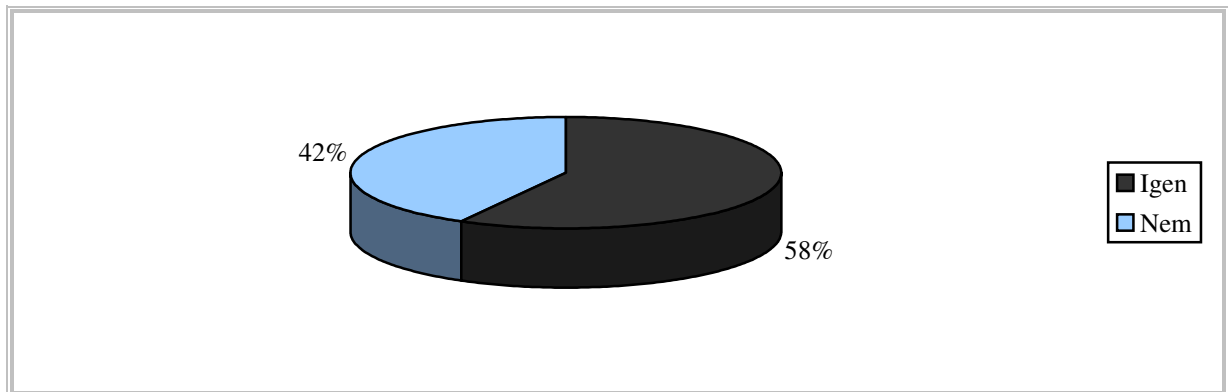
4.5.2 diagram Ismeri az illetékes Regionális Fejlesztési Tanács működését?

4.5.3 diagram Ismeri az illetékes Megyei Területfejlesztési Tanács működését?

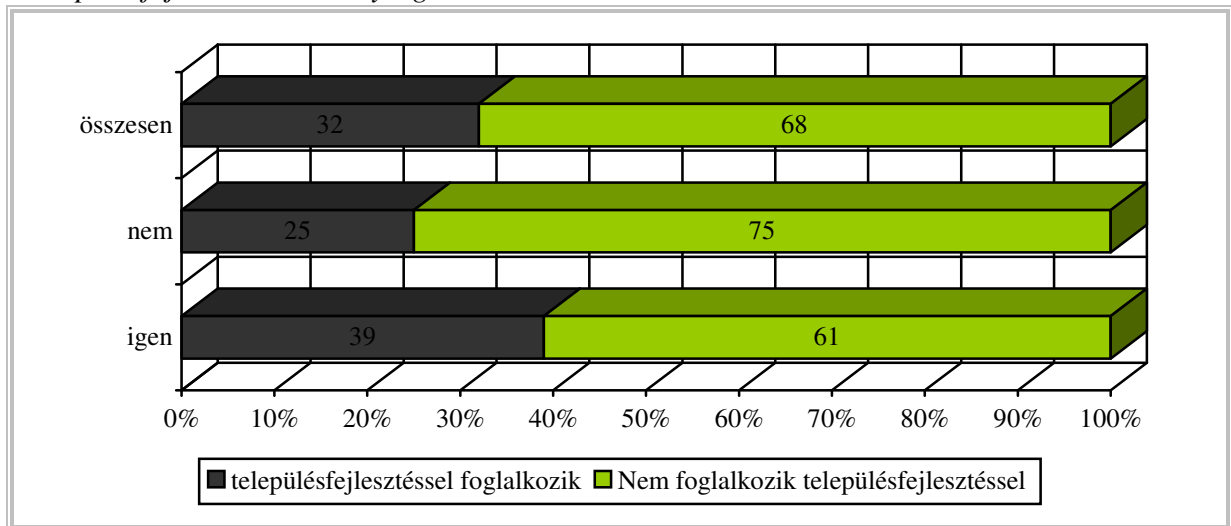
4.5.4 diagram Ismeri az illetékes Kistérségi Fejlesztési Tanács működését?

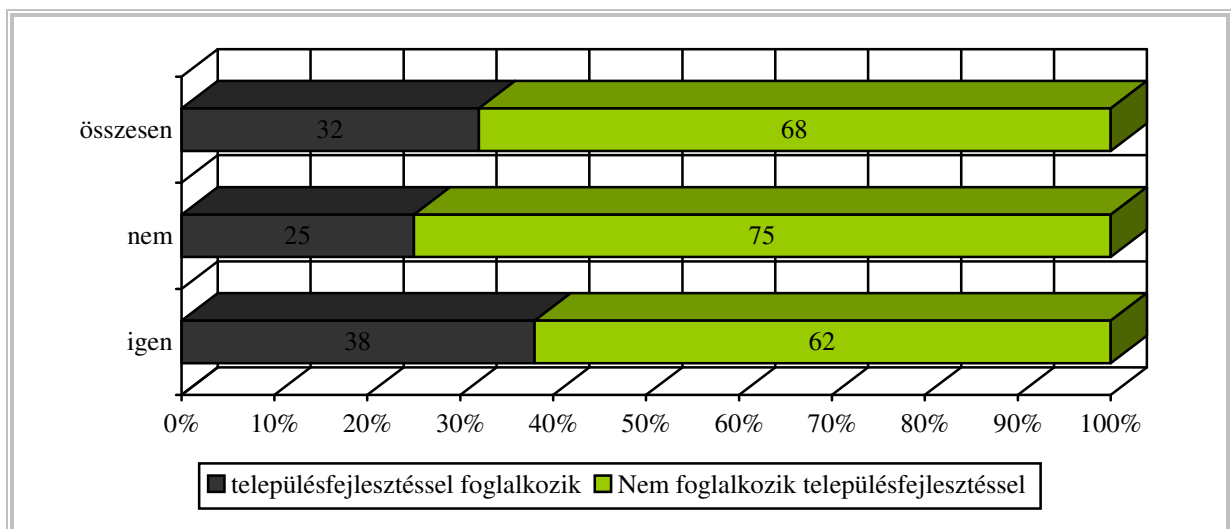
A nem regisztrált civil szervezetek 42%-a állította, hogy ismeri az Országos Területfejlesztési Tanács működését (4.5.1 diagram). A regionális tanácsét valamivel többen, a szervezetek fele ismeri (4.5.2 diagram). A megyei fejlesztési tanácsok ismertsége is hasonló arányú (4.5.3 diagram). A legtöbben (58%) a legközelebbi, legalacsonyabb szint, a Kistérségi Fejlesztési Tanács működését ismerik a nem regisztrált civil szervezetek közül (4.5.4 diagram).

A következő táblázatok azt mutatják, hogy a településfejlesztésben részt vevő civil szervezetek mennyire ismerik a területfejlesztési tanácsok működését.

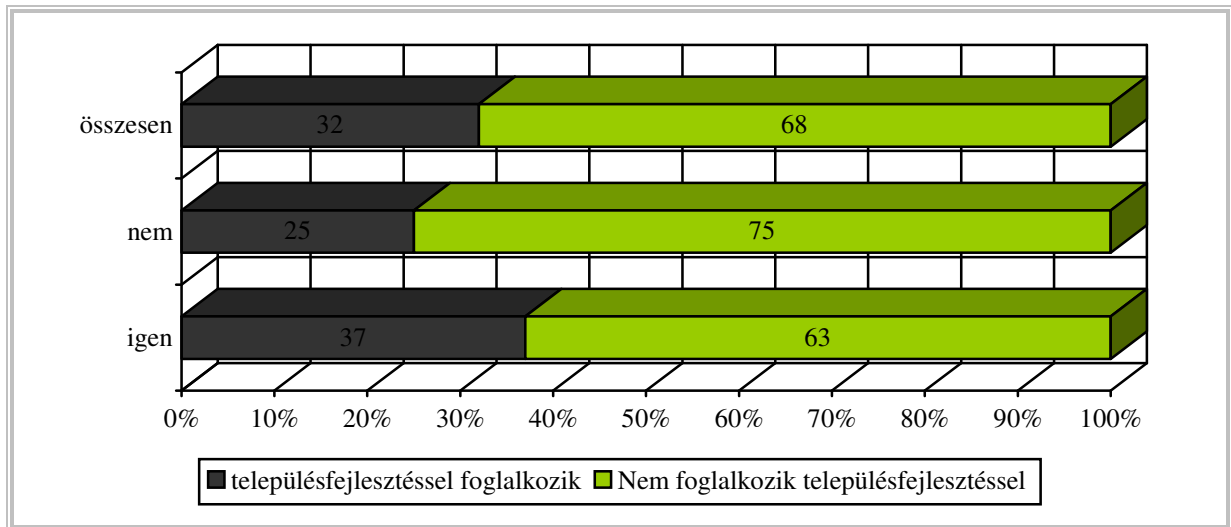
4.5.5 diagram Ismeri az illetékes Regionális Fejlesztési Tanács működését
*Településfejlesztési tevékenység

4.5.6 diagram Ismeri az illetékes Megyei Területfejlesztési Tanács működését
*Településfejlesztési tevékenység

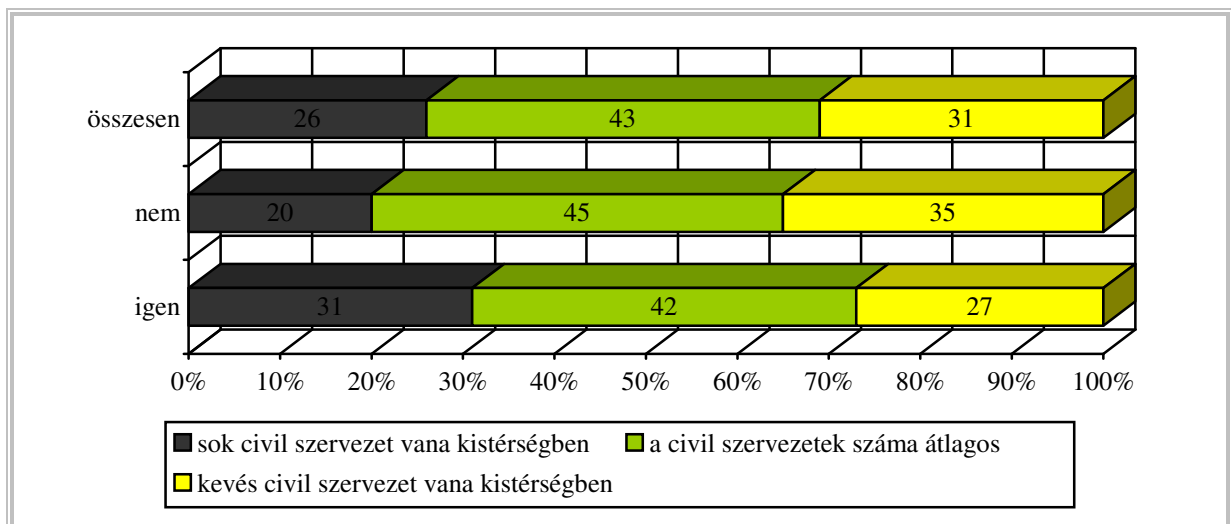

4.5.7 diagram Ismeri az illetékes Kistérségi Fejlesztési Tanács működését
*Településfejlesztési tevékenység

A megkérdezett nem regisztrált szervezetek egyharmada foglalkozik településfejlesztéssel is. Ők az átlagosnál jobban ismerik a regionális, a megyei és a kistérségi tanácsokat (4.5.5-4.5.7 diagramok). Az Országos Területfejlesztési Tanács tevékenységének ismeretében nem mutatkozik szignifikáns különbség.

4.5.8 diagram Ismeri az illetékes Megyei Területfejlesztési Tanács működését *civil lefedettség a kistérségben

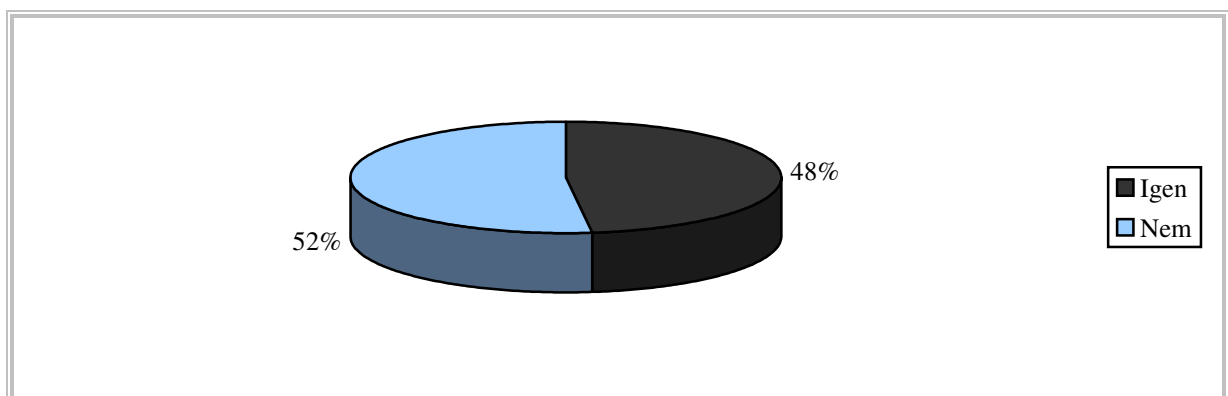

A Megyei Területfejlesztési Tanácsok tevékenységének ismeretében a szerint is van különbség, hogy a kistérségben, ahol a civil szervezet található, milyen a civil szervezetek

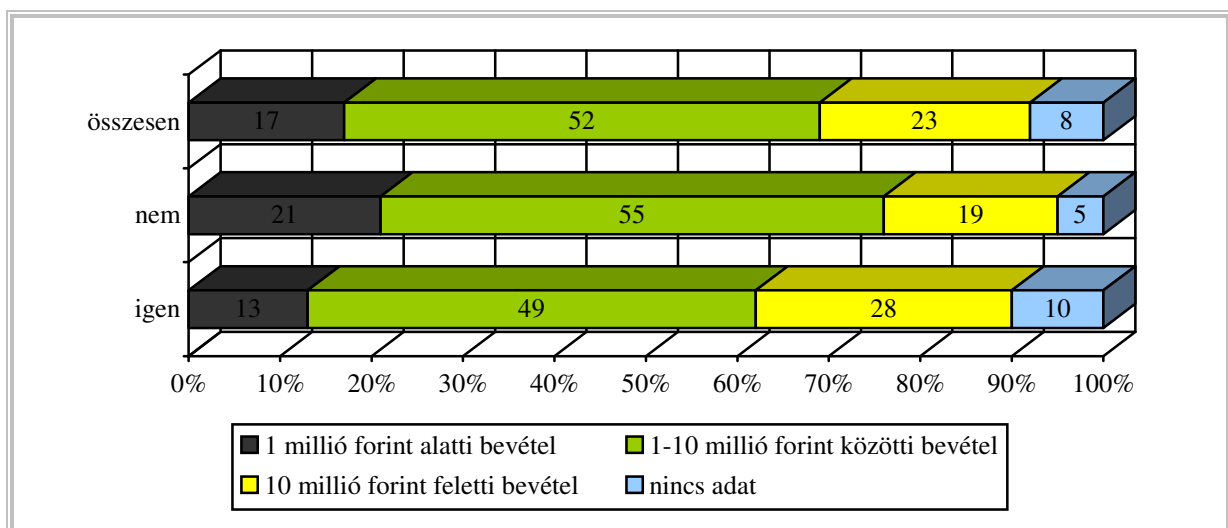
gyakorisága (4.5.8 diagram). Ahol a lakosságszámhoz viszonyítva sok a civil szervezet, ott a megkérdezettek az átlagosnál jobban ismerik a megyei tanács működését.

A következő táblázatok azt mutatják, mennyire ismerik a megkérdezettek a civil fórumról szóló rendeletet, hallottak-e már ezekről a fórumokról, és ha igen, terveztek-e bejelentkezni a tanácsokhoz.

4.5.9 diagram Ismeri a Területfejlesztésről és területrendezésről szóló törvényhez kapcsolódó 258/2004-es kormányrendeletet, miszerint a civil szervezetek bejelentkezhetnek a fejlesztési tanácsokhoz?

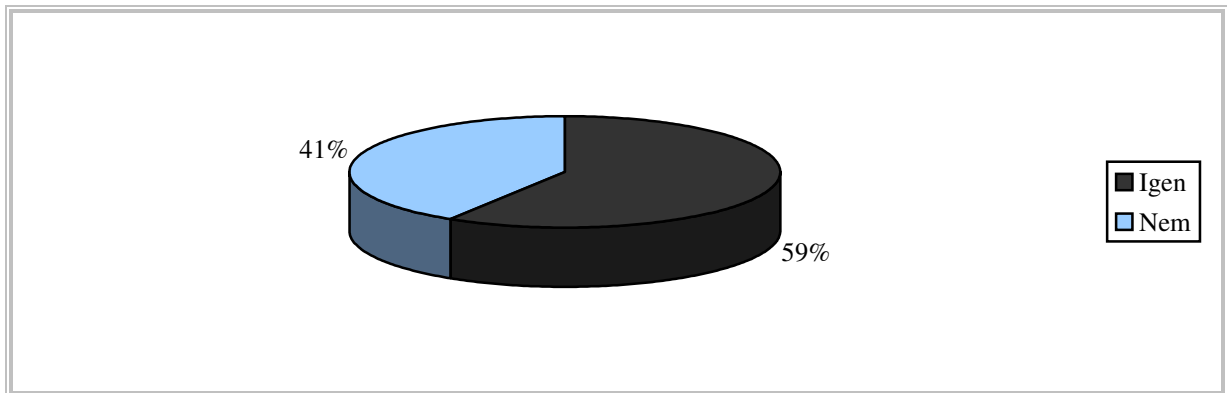
4.5.10 diagram Ismeri a vonatkozó 258/2004-es kormányrendeletet * a szervezet 2004-es bevétele

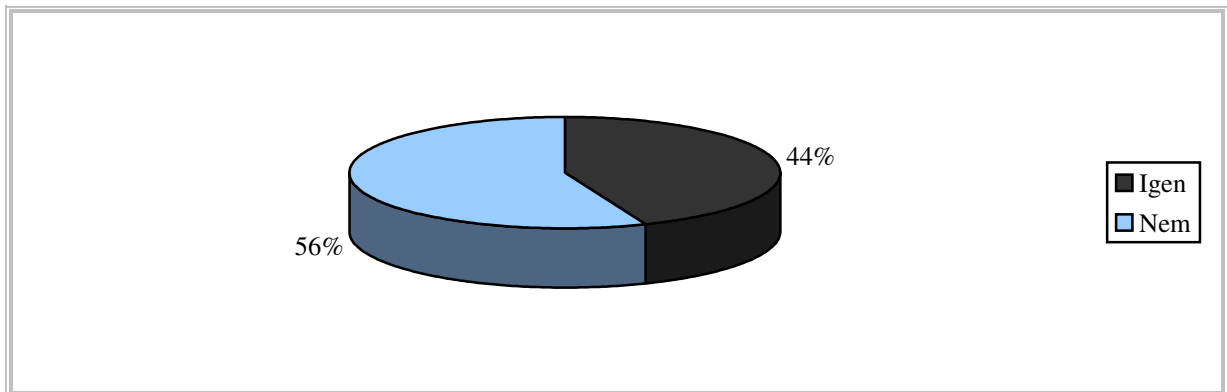
A civil szervezetek bejelentkezéséről szóló kormányrendeletet a megkérdezettek közel fele (48%) ismeri (4.5.9 diagram). Itt a szervezet bevételével mutatkozik összefüggés. A nagyobb

bevételező civil szervezetek közül az átlagosnál többen ismerik a kormányrendeletet (4.5 10 diagram).

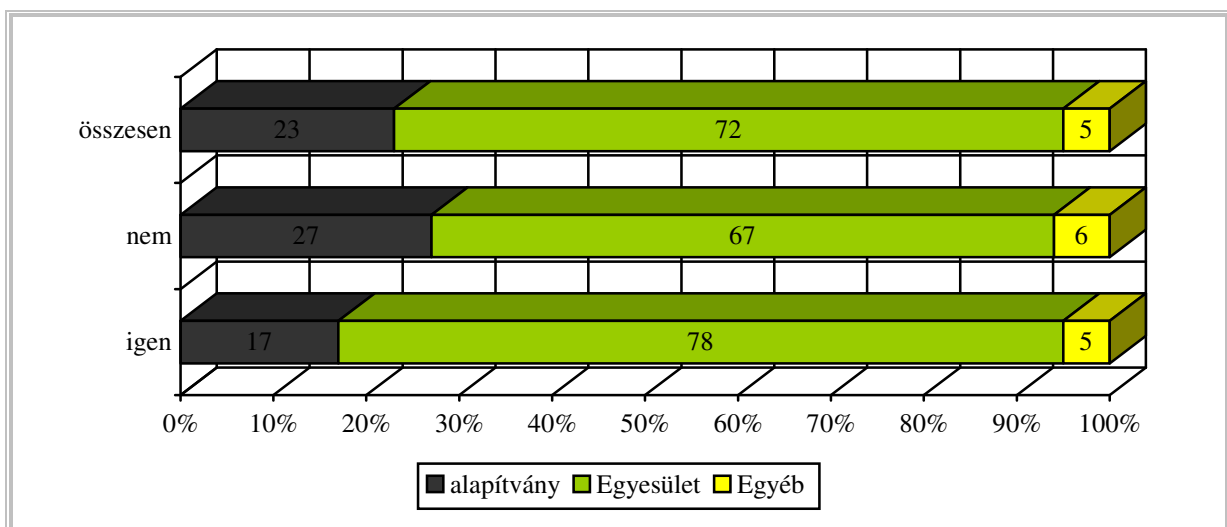
4.5.11 diagram *Hallott-e már a civil fórum létrehozásának lehetőségéről?*

4.5.12 diagram *Tervezte szervezete regisztrálását valamely fejlesztési tanácsnál?*

4.5.13 diagram *Tervezte szervezete regisztrálását valamely fejlesztési tanácsnál* szervezet formája*

A megkérdezettek több mint fele (59%) hallott már a civil fórumokról (4.5.11 diagram). 44%-uk tervezte, hogy regisztráltatja magát valamely fejlesztési tanácsnál (4.5.12 diagram). Az egyesületek közül az átlagosnál többen tervezték a regisztrációt (4.5.13 diagram). A magas arány utalhat arra, hogy a jövőben a regisztrált szervezetek száma nőhet.

4.5.14 táblázat A civil fórumon való részvétel

<i>A civil fórumon való részvétel</i>	<i>fontossága</i>	<i>hatékonysága</i>	<i>együtműködése</i> ¹⁹
Egyáltalán nem fontos	1%	1%	2%
Nem fontos	5%	12%	11%
Semleges	20%	33%	41%
Fontos	29%	27%	27%
Nagyon fontos	45%	27%	19%
Átlag	4,1	3,6	3,5

A nem regisztrált szervezetek közül is legtöbben fontosnak, sőt nagyon fontosnak tartják a civil fórumon való részvételt. Ennél kicsit kevesebben, de azért a szervezetek több mint fele hatékonynak is feltételezi a civil fórumot. A tanács és a civilek együttműködésének hatékonyságával kapcsolatban inkább semleges álláspontra helyezkedtek a megkérdezettek. Ez érthető is, hiszen tapasztalataik erről nem lehetnek (4.5.14 táblázat).

A következő táblázatban a civil szervezetek közötti együttműködésről található a megkérdezettek véleménye.

4.5.15 táblázat A kistérségi szintű civil szervezetek közti együttműködés

<i>A civil szervezetek közti együttműködés</i>	<i>kistérségi</i>	<i>megyei</i>	<i>regionális</i>
Egyáltalán nem jellemző	14%	22%	33%
Nem jellemző	34%	37%	36%
Átlagos	31%	27%	23%
Jellemző	16%	12%	6%
Nagyon jellemző	5%	2%	2%
Átlag	2,6	2,3	2,1

¹⁹Mennyire tudnának hatékonyan együttműködni a civil szervezetek és a fejlesztési tanácsok?

Az együttműködést a különböző civil szervezetek között a megkérdezettek nem értékelik túl jónak. Még leginkább a kistérségi szinten működnek együtt, de az 1-5-ös skála átlaga itt is csak 2,6. A magasabb szinteken egyre csökken a kooperáció a szervezetek között, a megkérdezettek kétharmada szerint egyáltalán nem jellemző (4.5.15 táblázat).

4.5.16 táblázat A civil szervezet és a kistérség önkormányzatai közötti kapcsolat

nagyon rossz	8%
rossz	16%
átlagos	31%
jó	35%
nagyon jó	10%
Átlag:	3,2

A civil szervezet és az önkormányzatok közötti kapcsolatot a megkérdezettek általában jónak (35%) vagy átlagosnak (31%) mondták (4.5.16 táblázat). Már említettük a civil szervezetek és az önkormányzatok közötti kapcsolat szorosságát, bevételi forrás, pályázatok és részvétel tekintetében. Úgy tűnik, a civil szervezetek jellemzőbben az önkormányzattal működnek együtt, mint egymással.

4.5.2 A kistérség helyzete

A következő táblázat a megkérdezettek kistérségének helyzetével való elégedettséget méri fel.

4.5.17 táblázat Kistérség helyzetével való elégedettség

	Gazdasági helyzet	Infrastrukturális	szociális	oktatási	kulturális
nagyon elégedetlen	27%	13%	13%	5%	4%
Elégedetlen	33%	29%	33%	16%	16%
Semleges	33%	39%	41%	44%	42%
Elégedett	6%	15%	12%	30%	35%
nagyon elégedett	1%	3%	1%	5%	3%
Átlag:	2,2	2,6	2,6	3,1	3,2

A megkérdezett szervezetek általában nem túl elégedettek kistérségük gazdasági helyzetével. Hogy az elégedetlenségnek van alapja, azt a kistérség fejlettségével való összefüggés mutatja: a fejlett térségekben az átlagosnál elégedettebbek a megkérdezettek a gazdasági helyzettel. Ez az összefüggés az infrastrukturális és szociális helyzettel is fennáll, viszont a kulturális és az oktatási helyzettel való elégedettség nem függ össze a kistérség fejlettségével. Kistérségük

kulturális és oktatási helyzetével jóval elégedettebbek a megkérdezett szervezetek, mint a gazdasági, infrastrukturális és szociális helyzettel (4.5.17 táblázat).

4.5.3 Vélemények a területfejlesztésről és az önkormányzatokról

4.5.18 táblázat A területfejlesztést gátló tényezők, a civil szervezetek véleménye szerint

	Területfejlesztés hiánya	Szakemberhiány	Forráshiány
Egyáltalán nem jellemző	6%	7%	5%
Nem jellemző	18%	21%	9%
Átlagos	39%	33%	14%
Jellemző	22%	24%	26%
Nagyon jellemző	15%	15%	46%
Átlag	3,2	3,2	4,0

A hatékony területfejlesztésről és annak szakembereiről a nem regisztrált civil szervezetek véleménye nem volt túl markáns, mivel nem vesznek részt benne. Ezzel ellentétben a területfejlesztés forráshiányosságáról egyértelműen tudtak véleményt formálni: 46%-uk nagyon jellemzőnek, és újabb 26%-uk jellemzőnek tartja (4.5.18 táblázat).

4.5.19 táblázat Mennyire jellemző, hogy a kistérség önkormányzatai rövidtávra terveznek, illetve, hogy inkompetensek a területfejlesztési problémák terén?

	Rövidtávra terveznek	Inkompetencia
egyáltalán nem jellemző	11%	8%
nem jellemző	12%	15%
átlagos	38%	44%
jellemző	20%	20%
nagyon jellemző	19%	13%
Átlag:	3,2	3,1

Az önkormányzatok rövidlátása és inkompetenciája többek szerint (33 illetve 39%) jellemző, mint nem jellemző (23%), azonban itt is sokan semleges álláspontra helyezkedtek (4.5.19 táblázat).

4.5.20 táblázat Mennyire jellemző a ...?

	Környezeti szempontok figyelembe vétele?	Lakossági érdekek figyelembe vétele?	Civil társadalom érdekeinek figyelembe vétele?
Egyáltalán nem jellemző	10%	10%	11%
Nem jellemző	19%	16%	27%
Átlagos	37%	42%	41%
Jellemző	24%	27%	16%
Nagyon jellemző	10%	6%	5%
Átlag	3	3,1	2,8

A környezeti szempontok és a lakosság, illetve a civil társadalom érdekének figyelembevételéről sem nagyon tudtak dönteni, inkább a skála közepét választották a megkérdezettek (4.5.20 táblázat).

4.5.21 táblázat Mennyire jellemző a ...?

	<i>A civil szervezetek tájékoztatásának hiánya?</i>	<i>A civil szervezetek aktív részvétele a kistérség fejlesztésében?</i>
Egyáltalán nem jellemző	9%	15%
Nem jellemző	19%	31%
Átlagos	34%	37%
Jellemző	24%	15%
Nagyon jellemző	14%	2%
Átlag	3,2	2,6

Az utolsó két skálakérdés a civil szervezetek tájékoztatására és aktivitására vonatkozott. A megkérdezettek a tájékoztatást kevesellték, vagy átlagosnak tartották, viszont azt is elismerték, hogy a civil szervezetek nem túlságosan aktívak a kistérségek fejlesztésében (4.5.21 táblázat).

Összefoglalva:

- A nem regisztrált civil szervezetek körülbelül fele válaszolta, hogy ismeri a fejlesztési tanácsok működését. Az eddig magukat nem regisztráló szervezetek közül is sokan tervezték már a regisztrációt. Lehetséges, hogy a vizsgálat kérdéseinek feltevése következtében jobban tudatosodik a bejelentkezés lehetősége és szándéka a nem regisztrált szervezetek körében.
- A civil szervezetek a kistérségi szinten túl nem igazán tartanak egymással kapcsolatot. Ez, és az önkormányzatokkal való szoros pénzügyi kapcsolatuk a civil társadalom gyengeségét, az államra való ráutaltságát mutatja. Az önkormányzatokkal fenntartott jó kapcsolat másfelől viszont a döntésekben való részvétel, a fejlesztési aktivitásba való bevonhatóság lehetőségét jelzi, így pozitívnak tekinthető.
- A hatékony területfejlesztés legnagyobb problémájának a nem regisztrált civil szervezetek a forráshiányt tartják.
- A nem regisztrált civil szervezetek, bár eddig kevésbé vettek részt a területfejlesztésben, elvben igen fontosnak tartják a részvételt. Annak ellenére, hogy kevés információval rendelkeznek, a civil fórumok rendszerét is működőképesnek látják, mivel az önkormányzatokkal általában jól együtt tudnak működni. A viszonylag új rendszer további kialakulásával és több információval valószínűleg nőhet az aktivitásuk.

5. *Értékelés és összehasonlítás*

A rendszerváltás után az állami és a piaci szféra mellett a civil szféra is fejlődésnek indult Magyarországon. Az ezredfordulót követően a hatályos jogszabályok szerint mintegy 60 ezer civil szervezetet tartanak nyilván, amelyek közül mintegy 47 ezer szervezetet tart működőnek a Központi Statisztikai Hivatal. A civil szféra elmúlt másfél évtizedes folyamatos megerősödése ellenére jelentős feszültségekkel küzd. A civil szektor erősen differenciálódott, a szervezetek túlnyomó részét kitevő klasszikus szervezetek (magánalapítványok, egyesületek, társadalmi szervezetek) gazdaságilag meglehetősen gyengék és törékenyek. A szektor mintegy 5%-át kitevő közalapítványok, köztisztviselők és közhasznú társaságok a civil szervezetek összbevételének majdnem felével rendelkeznek, azaz a szektort erősen uralják a professzionalizálódott, zömmel költségvetési forrásokból gazdálkodó államhoz, illetve önkormányzatokhoz erősen kötődő szervezeti körök. Szakértők szerint a civil szektor nyilvánossága korlátozott, és az alapinformációk nem jutnak el az érintett szereplőkhöz. A szektor megerősödése ellenére meglehetősen kevés finanszírozást kap az államtól és az önkormányzatoktól. További gyengességként jegyezhető a szektor megosztottsága, mivel az együttműködés helyett a rivalizálás dominál a civil szervezetek között. Az állam civil stratégiája az autonóm civil társadalom megteremtését szolgálja, ebből fakadóan a vizsgálatunk szempontjából lényeges alábbi jogokat biztosítja a civil szervezetek számára.

A társadalmi párbeszéd és érdekegyeztetés szerves részévé válhatnak a civil szervezetek vagy annak képviselői. A nyitott jogalkotás szellemében az állam biztosítja a civil szervezetek részvételének lehetőségét a jogszabályok elkészítésében, illetve véleményezésében, valamint az állam megteremti a jogszabályi feltételeit a civil szervezetek bekapcsolásának a területfejlesztési és regionális folyamatokba. Az *1996. évi XXI. területfejlesztésről és területrendezésről szóló törvény* megteremtette a civil fórum megszervezésének jogi keretét, amely a civil szervezetek érdekképviseletét hivatott elősegíteni a fent említett módon. A civil fórum jelentőségét az alábbiakban jelölték meg maguk a civil szervezetek:

A civil fórum elsődlegesen találkozási terepet biztosít a térségben működő szervezetek számára, amely elősegíti a szervezetek működésének és érdekeinek kölcsönös megismerését, tehát a fórum alapvető funkciója a civil szervezetek közötti kommunikáció megteremtése.

A civil társadalomban tapasztalható érdekkülönbségeket, rivalizálásokat, valamint a szolidaritás hiányát szintén tompíthatják a fórumok, hiszen a belső megosztottság ellenére a

szektor egészének álláspontját képviseli a civil fórum delegáltja. Ezért nem kerülhető el a szektor szereplőinek konszenzusos érdekegyeztetése valamint az érdekképviselőtének kialakulása, amely a szervezetek kooperációját segíti elő. Mindezek mellett a civil fórumok a civil szervezetek aktivitásának fokozására is pozitív hatással vannak. Ugyan a területfejlesztési vonatkozású kérdések nem tartoznak minden potenciálisan bejelentkezhető szervezet profiljához, a fórum a szektorális megközelítésen is túlmutat és a szektorok közötti térségi együttműködést, illetve kommunikációt alapozza meg. Mivel a jogi keretek kialakulása meglehetősen új keletű, hiszen a fórumok megalakulását tulajdonképpen a 258/2004. (IX. 16.) Kormányrendelet fektette le, a fórumok működésének hatékonysága még nem körvonalazható pontosan. Az azonban bizonyos, hogy a civil szervezetek e rövid idő alatt is karakteres véleményt alkottak a fórumok és az érdekképviselőtük ideáltipikus működésével kapcsolatban. Elmondható, hogy a területfejlesztési vagy egyéb kérdések kapcsán, helyi szinten általában a civil szervezeteknek van a legnagyobb rálátása az adott jelenségre vagy annak társadalmi hatásaira. A hatékony területfejlesztés fontos eleme a helyi adottságok pontos ismerete. A megkérdezett civil szervezetek véleménye szerint a helyzetfeltáráshoz és a stratégiák kialakításához releváns helyismereti tőkével járulhat hozzá a civil társadalom, mind kulturális, gazdasági, vagy szociális vonatkozású fejlesztések kapcsán. Az ismeretek és az érdekek érvényre juttatásához azonban a szervezetek nagy része sem az érdekképviselőt hatékonyságával, sem pedig a működés módjával nem volt elégedett. Véleményük szerint a civil fórum által delegált egy fő nem elég a civil érdekek képviselőtéhez, továbbá a tanácsok által megvitatásra, véleményezésre javasolt anyagok sem jutnak el pontosan a civil szervezetek képviselőjéhez. A hatékonyabb működéshez tehát nem csupán a civil egyeztető fórum működésének hatékonyabbá tétele szükséges, hanem egy szélesebb civil participáció és beágyazottabb civil szerepkör kialakítása is. Mindezek mellett a civil szervezetek egy része olyan egyéb tevékenységgel is felruházná a civil fórumot, amely nem feltétlenül illetve csupán közvetve kötődik a területfejlesztéshez, ám a civil társadalom krónikus problémájának megoldását segítené elő. Ilyen többek között a jogszabályokról, pályázatokról valamint az egyéb támogatási lehetőségekről való tájékoztatás és segítségnyújtás, valamint a működéssel és együttműködéssel kapcsolatos tanács- és ötletadás. A nem regisztrált és a területfejlesztési tanácsokhoz bejelentkezett civil szervezetek között formájukat, nagyságukat tekintve kevés különbség van. Az viszont látható, hogy más tevékenységi körű szervezetek regisztráltatták magukat a civil fórumokra: a nem regisztráltak között felülreprezentáltak a kultúrával foglalkozók, úgy tűnik, az ilyen szervezeteket kevésbé érdekli a térségfejlesztés.

5.1. táblázat

	Regisztrált	Nem regisztrált szervezetek
kulturális tevékenység	33%	58%
Oktatási tevékenység	47%	31%
szociális tevékenység	40%	26%
településfejlesztés	38%	32%
környezetvédelem	37%	38%

A regisztrált civil szervezetek között nagyobb arányban található meg az oktatási illetve szociális tevékenységet végzők, és a településfejlesztéssel foglalkozók is (5.1. táblázat). Az ilyen szervezeteket tehát az átlagosnál aktívabbnak mondhatjuk a térségfejlesztésben. A megkérdezett civil szervezetek közül sokan foglalkoztak környezetvédelemmel is, de az ő arányukban nincs különbség regisztráltak és nem regisztráltak között.

A kétféle típusú civil szervezetek bevételi forrásai között nincs nagy különbség, bár a regisztráltak között több a 10 millió forint feletti éves bevételű. Kiemelendő azonban, hogy a regisztráltak 15%-a kapott már pénzt az Európai Unió valamely alapjából, szemben a nem regisztráltak mindössze 2%-ával. Feltételezésünk szerint itt ezeknek a szervezeteknek ugyanaz az aktív, kezdeményező magatartása érhető tetten, ami a civil fórumokra való bejelentkezésre is vezette őket.

Ezt a tudatos aktivitást mutatja körükben a legalább három évre szóló írott stratégia és az együttműködési szerződés nagyobb aránya is. A regisztrált civilek felének van írott stratégiája, szemben a nem regisztráltak egyharmadával. Együttműködési szerződést kétharmaduk kötött, míg a nem regisztráltak körében ez az arány csak 50% körül van. Érdekes, hogy a regisztrált civilek közül a legtöbben másik non-profit szervezettel, míg a nem regisztráltak inkább önkormányzatokkal kötöttek együttműködési szerződést.

Ezzel összhangban van az a tény, hogy a nem regisztrált civil szervezetek közül többen működnek közre rendszeresen vagy alkalmanként az önkormányzatok döntéseinek előkészítésében, mint a regisztráltak közül. Az előző fejezetben már említettük a nem regisztrált civil szervezetek és az önkormányzatok közötti szoros kapcsolatot. Úgy tűnik, ez a kapocs a regisztrált szervezetek körében kissé lazább, ők aktívabban fordulnak más civilek felé, jobban részt vesznek a civil társadalom működésében (5.2. táblázat). Az alábbi táblázat

is azt mutatja, hogy a civil szervezetek közötti együttműködést minden területi szinten jellemzőbbnek látják nem regisztrált társaiknál.

5.2. táblázat (átlagok az 1-5-ös skálán)

	<i>Regisztrált</i>	<i>Nem regisztrált szervezetek</i>
A kistérségi szintű civil szervezetek közti együttműködés	2,8	2,6
A megyei szintű civil szervezetek közti együttműködés	2,8	2,3
A regionális szintű civil szervezetek közti együttműködés	2,6	2,1

Az elmondottakkal összhangban a nem regisztrált szervezetek valamivel jobbnak értékelik az önkormányzattal való kapcsolatukat:

5.3. táblázat (átlagok az 1-5-ös skálán)

	<i>Regisztrált</i>	<i>Nem regisztrált szervezetek</i>
A civil szervezet és a kistérség önkormányzatai közti kapcsolat	3	3,2

A következő táblázat (5.4. táblázat) a regisztrált és nem regisztrált szervezetek elégedettségét mutatja kistérségük helyzetével.

5.4. táblázat (átlagok az 1-5-ös skálán)

<i>Elégedettség a kistérség...</i>	<i>Regisztrált</i>	<i>Nem regisztrált szervezetek</i>
Gazdasági helyzetével	2,4	2,1
Infrastrukturával	2,7	2,2
Szociális helyzettel	3,1	2,6
Oktatási helyzettel	3,1	3,1
Kulturális helyzettel	2,6	3,2

A megkérdezett regisztrált szervezetek valamivel nagyobb arányban találhatók fejlett kistérségben, mint a nem regisztráltak. Ez magyarázhatja nagyobb elégedettségüket a gazdasági, infrastrukturális és szociális helyzettel. Az előző fejezetben láthattuk, hogy az

oktatással és kultúrával való elégedettség nem függ össze az adott kistérség helyzetével. A nem regisztrált szervezetek talán azért elégedettebbek a kulturális helyzettel, mert közülük többen foglalkoznak a kultúrával.

5.5. táblázat (átlagok az 1-5-ös skálán)

	<i>Regisztrált</i>	<i>Nem regisztrált szervezetek</i>
A hatékony tervezés és területfejlesztés hiánya	3,2	3,2
A hatékony területfejlesztéshez szükséges szakemberek hiánya	3,3	3,2
A hatékony területfejlesztés forráshiányos mivolta	4,1	4
A kistérség önkormányzatainak rövidlátása	3,4	3,2
A kistérség önkormányzatainak inkompetenciája a területfejlesztési problémák terén	3,3	3,1

A regisztrált civil szervezetek – mint közelebbi megfigyelők– kissé súlyosabbnak látják a területfejlesztés problémáit (5.5. táblázat). Az önkormányzatokról – akikkel kevésbé jó a kapcsolatuk – rosszabb véleménnyel vannak, mint a nem regisztrált civil szervezetek.

5.6. táblázat (átlagok az 1-5-ös skálán)

	<i>Regisztrált</i>	<i>Nem regisztrált szervezetek</i>
A környezeti szempontok figyelembevételének hiánya	3,2	3
A lakossági érdekek figyelembe vétele	3	3,1
A civil társadalomhoz kapcsolódó érdekek figyelembe vétele	2,7	2,8
A civil szervezetek tájékoztatásának hiánya	3,4	3,2
A civil szervezetek aktív részvétele a kistérség fejlesztésében	2,9	2,6

Ugyanígy, az állami intézményrendszer civilekkel szembeni attitűdjét is valamivel sötétebb színben látják, mint a nem regisztrált civil szervezetek, míg saját részvételüket a fejlesztésben természetesen jellemzőbbnek tartják (5.6. táblázat).

Összességükben ezekről a véleménykülönbségekről elmondható, hogy csekély mértékűek, és bennük a résztvevők és a kívülállók rálátásának különböző mértéke fejeződik ki. Ez azt jelenti, hogy nem az attitűdbeli különbségek okozzák az aktivitásbeli különbségeket, hanem

fordítva: az aktívabb civil szervezetek éppen részvételük következtében látják nagyobbak a problémákat. A nem regisztrált civil szervezetek távolmaradása a civil fórumoktól inkább kevésbé aktív és kezdeményező általános magatartásuknak, a civil életbe való kisebb mértékű beágyazottságuknak tudható be, mint a térségfejlesztéshez való negatív hozzáállásuk következménye. Így megengedhető az a feltételezés, hogy a térségfejlesztési tanácsokhoz a civil szervezetek leginkább tudatos, proaktív és dinamikus rétege jelentkezett be, melyet talán idővel a többiek egy része is követni fog.

6. Civil szervezetek a kistérségi vidékfejlesztés megvalósításában

A civil szervezetek döntő része támogatja azokat a vidékfejlesztési célkitűzéseket és tevékenységeket, melyek jelenleg a magyar vidékpolitika fókuszában állnak. Az általunk vizsgált civil szervezetek regisztrált szegmense ezeknek a fejlesztési tevékenységeknek az elvégzésében részt kíván vállalni, s a vidékpolitika irányítóinak érdemes lenne kihasználni ezt a lehetőséget, hiszen a civil szervezetek bevonásával a kistérségi társadalmak olyan csoportjai is megszólíthatók és bevonhatók a fejlesztésbe, melyeket az államigazgatás szervei nem vagy csak korlátozottan képesek elérni.

A következő oldalakon azt mutatjuk be, hogy a vizsgált civil szervezetek kistérségekben regisztrált szegmense miként ítéli meg a magyar vidékpolitika legsürgetőbb feladatait, s ezek elvégzésében milyen szerepet kíván vállalni.

6.1 A vidékpolitika kívánt irányai

Kutatásunk során 13 vidékpolitikai, vidékfejlesztési célt és egyben eszközt vizsgáltunk, és a megkérdezett civil szervezeti vezetőket arról faggattuk, hogy ezek közül melyek a civil szervezet kistérsége szempontjából igazán fontosak. A megkérdezett vezetőknek 1-től 5-ig kellett osztályozni a célok, programok fontosságát, 1-sel az egyáltalán nem fontosakat, 5-sel a nagyon fontosakat. A 6.1. grafikonon összefoglaltuk az erre a kérdéscsoportra kapott válaszok százalékos megoszlását.

Első és egyben legfontosabb vizsgálati eredményünk az, hogy a felsorolt 13 célt, programot a civil szervezetek több mint háromnegyede fontos vagy nagyon fontos vidékpolitikai célnak tartja. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a fölmérésben szereplő vidékpolitikai célok és programok a mai magyar vidékfejlesztés legfontosabbnak tartott kérdései, területei, másrészt azt, hogy a megkérdezett és egyben a kistérségi fejlesztési tanácsoknál regisztrált civil szervezetek tisztában vannak kistérségeik vidékfejlesztési problémáival, s ezek megvalósításában kapacitásaikkal részt kívánnak vállalni.

A civil szervezetek által legjelentősebbnek tartott vidékpolitikai probléma az EU-s pályázatokkal kapcsolatos krónikus önrész-hiány.

A civil szervezetek közel 80 százaléka véli úgy, hogy ennek megoldása sürgető, ha nem a legsürgetőbb vidékpolitikai feladat, hisz ennek hiányában sem a kistérségek, sem a

települések és a civil szervezetek nem tudnak részt venni az EU fejlesztési forrásai által finanszírozott fejlesztési programokban.

6.1. A vidékpolitika kívánt irányai

A vidékpolitikai célok, programok következő csoportját azok az intézkedések alkotják, melyeket a civil szervezetek mintegy 70 százaléka tartott nagyon fontos intézkedési területnek, s melyek legfontosabb sajátossága, hogy a *mezőgazdaságon kívüli* gazdasági és közösség-erősítő tevékenységek fejlesztését célozzák meg. A kulturális és hagyományőrző civil szervezetek támogatásának előtérbe helyezése természetesen nem független attól, hogy fölmérésünk során a civil szervezetek vezetőit kerestük meg, s ők elsősorban a vidékpolitika őket érintő területeit ismerik mélyebben. Az azonban nem tekinthető véletlennek vagy „önérdekből” fakadónak, hogy a mezőgazdaságon kívüli vidéki, gazdasági és társadalomszervező tevékenységeket tartják a civil szervezetek fontos vidékpolitikai területeknek, hisz ez az eredményünk arról ad tanúbizonyságot, hogy a vidéki társadalom egy jelentős és befolyásos szereplőcsoportja települése, kistérsége fejlődését nem az agráriumra, legalábbis annak nem ipari, tömegtermelés jellegű változatára kívánja építeni.

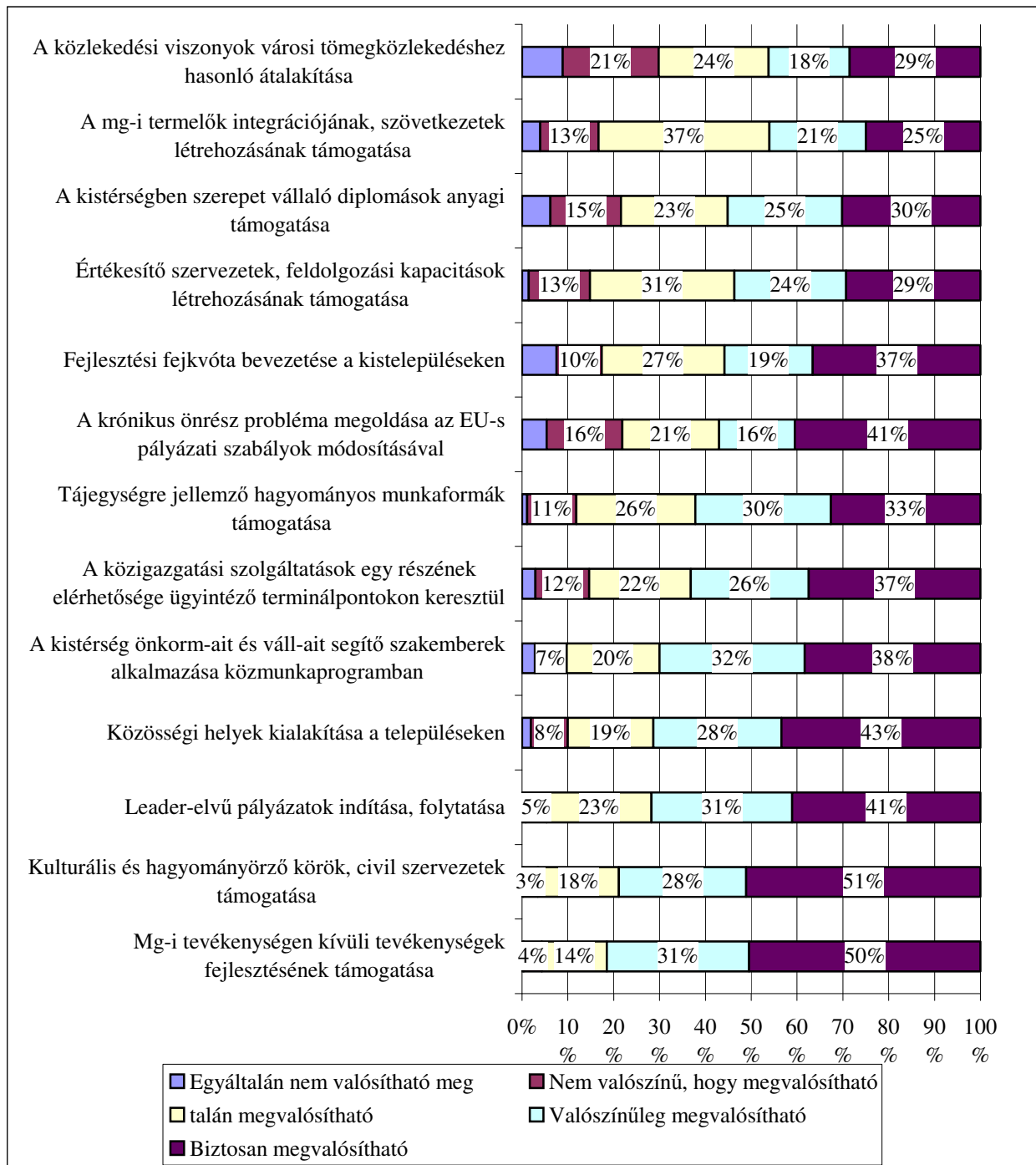
Jelentős eredménye fölmérésünknek, hogy a civil szervezetek ismerik az Európai Unió LEADER kezdeményezését, s ennek magyarországi meghonosítását fontos vidékpolitikai teendőnek tartják. A közepes fontosságú célok, programok között szerepelnek még az értékesítő szervezetek és feldolgozó-kapacitások létrejöttének támogatása, az e-közigazgatás fejlesztése, a kistérségi diplomások mainál fokozottabb támogatása, a térségre jellemző hagyományos munkaformák támogatása és a kistérségi fejlesztési fejkvóta bevezetése.

A civil szervezetek által legkevésbé fontosnak tartott – ám még így is jelentős fontosságúnak ítélt – vidékpolitikai intézkedések, programok a következők: a kistérségi önkormányzatokat segítő szakemberek alkalmazása közmunkaprogramokban; a közlekedési viszonyok városiasítása és a mezőgazdasági termelők integrációjának támogatása.

6.2 A vidékpolitika kívánt irányainak megvalósíthatósága

Felmérésünk következő kérdéscsoportja segítségével azt tudakoltuk, hogy a fentiekben már ismertetett vidékpolitikai célok, programok megvalósítását mennyire ítélik lehetségesnek a civil szervezetek vezetői. Eredményeinket a 6.2. grafikonon tüntettük föl.

6.2. A vidékpolitika kívánt irányainak megvalósíthatósága

Legfontosabb vizsgálati eredményünk az, hogy a vidékfejlesztésben tevékenykedő civil szervezetek vezetőinek nagy része kétségeket táplál a tekintetben, hogy a felsorolt 13 vidékpolitikai cél, program megvalósítható-e. Vagyis míg ezeket a fejlesztési célokat a civil szervezetek döntő többsége fontos és megvalósítandó törekvésnek tartja, addig erős kétségeik vannak a tekintetben, hogy belátható időn belül valóban beindulnak-e a felsorolt programok. A megvalósíthatóbbnak ítélt célok, programok azok köréből kerülnek ki, melyeket a civil szervezetek vezetői nagyobb fontosságúnak ítélték, így a mezőgazdaságon kívüli tevékenységek fejlesztése, a kulturális és hagyományőrző körök támogatása, a LEADER-jellegű pályázatok beindítása és a közösségi helyek kialakítása. Figyelemre méltó eredménye fölmérésünknek, hogy a közlekedési viszonyok városiasítását és a mezőgazdasági termelők integrációjának előmozdítását a válaszadók több mint 50 százaléka tartotta reális, megvalósítható célnak.

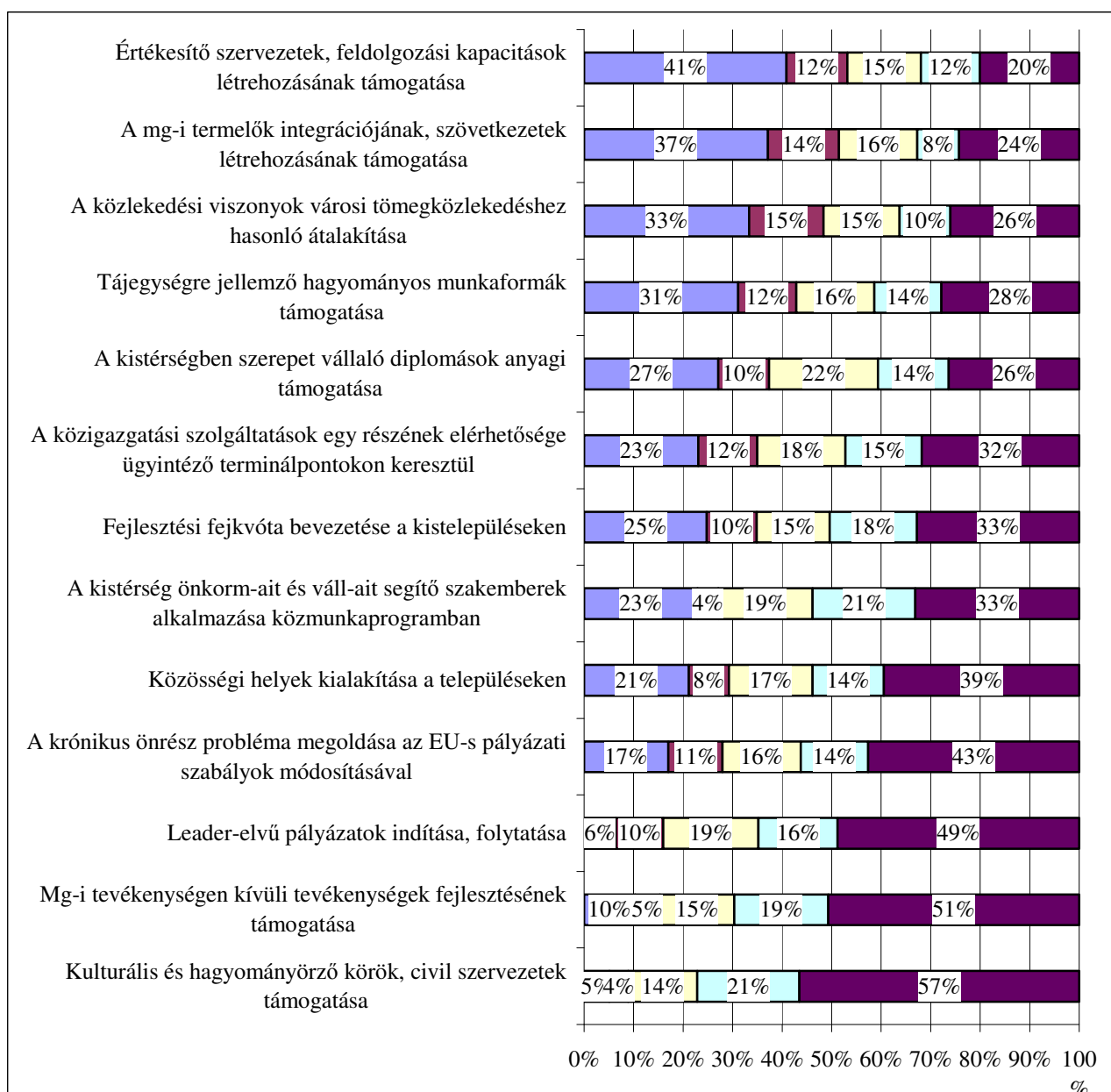
6.3 Civil szervezetek részvételi hajlandósága a vidékpolitikai feladatok elvégzésében

Vizsgálatunk egyik fontos feladata volt annak feltérképezése, hogy a kistérségek fejlesztési tanácsainál regisztrált civil szervezetek milyen vidékpolitikai feladatok, programok elvégzésében tudnak szerepet vállalni. Eredményeink (6.3 grafikon) megerősítették azt az előzetes feltételezésünket, hogy a civil szervezetek vidékpolitikai tevékenysége elsősorban a fejlesztés „puha” területeire, a közösségszervezés és a gazdaságfejlesztés társadalmi és kulturális feltételeinek a megteremtésére összpontosul.

A civil szervezetek közel nyolcvan százaléka kíván és tud részt vállalni a helyi, kistérségi kulturális és társadalmi élet szervezésében. 70 százalékuk a mezőgazdaságon kívüli vidéki gazdasági tevékenységek fejlesztésében is szívesen részt vállalna, hasonlóan a LEADER-típusú fejlesztési közösségek kialakításához.

A civil szervezetek tehát a kistérségi vidékfejlesztésben ezeken a területeken kaphatnak feladatokat, s különösen fontos tudnunk azt, hogy ezeknek a feladatoknak az elvégzésében mind a kistérségi fejlesztési szervezetek, mind a kormányzati szereplők számíthatnak a civil szervezetek kapacitásaira, szaktudására és helyi társadalmi kapcsolataira, erőforrásaira.

6.3. A civil szervezetek részvételi hajlandósága a vidékpolitikai feladatok elvégzésében

Ami csak korlátozottan várható a civil szervezetektől, az a mezőgazdasághoz kötődő fejlesztési tevékenységekben való részvétel, úgy, mint az értékesítő szervezetek létrehozása, a mezőgazdasági termelők integrációja, továbbá a közlekedési feltételek, a városok jobb megközelíthetőségének a biztosítása. Nyilvánvalónak tűnik, hogy ezeknek a céloknak a megvalósításában a kistérségi társadalmak gazdasági szereplői, a gazdasági kamarák és a nagy közszolgáltató-szervezetek tudnak nagyobb részt vállalni.

A következő táblázatban azt tüntettük föl, hogy az általunk megkérdezett civil szervezetek hány vidékpolitikai intézkedés, program végrehajtásában tudnának közreműködni. Csak

azokat a célokat vettük figyelembe, melyek megvalósításáról a civil szervezetek vezetői úgy nyilatkoztak, hogy nagy valószínűséggel vagy egészen biztosan részt tudnának vállalni.

6.4. táblázat

<i>Hány vidékfejlesztési tevékenység elvégzésében vállalna a szervezet szerepet?</i>	<i>Százalék</i>
0	11,05
1	7,56
2	12,50
3	8,72
4	5,52
5	8,43
6	9,59
7	6,40
8	7,27
9	6,69
10	3,20
11	5,81
12	4,36
13	2,91
Összesen	100

Az adatsor leglényegesebb tulajdonsága az, hogy a *civil szervezetek közel kilencven százaléka részt kíván és tud vállalni* a vidékpolitikai célok megvalósításában. A civil szervezetek mintegy negyede csak 1-3 intézkedés kapcsán tudna szerepet vállalni, míg a fennmaradó több mint kétharmaduk ennél több vidékpolitikai program végrehajtásában kívánna részt venni.

Ezek az eredmények is megerősítik a fentiekben már kifejtett elemzési eredményünket, nevezetesen azt, hogy *a civil szervezetek a magyar vidékpolitika egyelőre nem megfelelőképpen kihasználta résztvevői és végrehajtói bázisát alkotják, olyan kapacitásokat halmoztak föl az elmúlt évtizedben, melyek kihasználásával a vidékpolitika a nemzeti célok megvalósításában eredményesebb lehetne.*

A következő táblázatokból jól kivehetőek az alábbi összefüggések:

1. Minél jelentősebb egy civil szervezet árbevétele, annál több vidékpolitikai programba kíván bekapcsolódni;
2. A kistérségi vidékfejlesztésben elsősorban azok a civil szervezetek kívánnak aktívan közreműködni, melyek egyelőre vagy kevés projektet valósítottak meg (így a vidékpolitikától várják lehetőségeik és tevékenységük bővülését), vagy pedig már számos projektet bonyolítottak le, tehát nagy civil szervezeti tapasztalatokkal rendelkeznek;
3. A civil szervezetek különösen azokban a kistérségekben vállalnának több vidékfejlesztési tevékenységet, ahol amúgy is az átlagot meghaladó a civil aktivitás;
4. Különösen a közepesen fejlett kistérségekben vállalnának több vidékfejlesztési feladatot a civil szervezetek;
5. A legaktívabb vidékpolitikai civil szervezetek a nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező, oktatási és településfejlesztési tevékenységet folytató szervezetek. A vidékpolitikában legkevésbé a sport és a jogvédő tevékenységet végző civil szervezetek vonhatók be.
6. A legnagyobb vidékpolitikai civil szervezet aktivitásra Közép-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon lehet számítani, míg Észak-Magyarországon és a Nyugat-Dunántúlon az átlagosnál sokkal kevesebb programterületen kívánnak működni a civil szervezetek.

6.5. táblázat

<i>A szervezet árbevétele kvartilisek</i>	<i>Hány vidékfejlesztési feladat elvégzésében venne részt</i>
Legalsó	4,42
2	5,44
3	5,47
Legfelső	5,56
Összesen	5,22

6.6. táblázat

<i>A szervezetek megvalósult projektjeinek száma alapján képzett kvartilisek</i>	<i>Hány vidékfejlesztési feladat elvégzésében venne részt</i>
Legalsó	5,48
2	5,15
3	5,14
Legfelső	5,37
Összesen	5,29

6.7. táblázat

<i>A kistérség civil aktivitása</i>	<i>Hány vidékfejlesztési feladat elvégzésében venne részt</i>
magas civil sz. gyakoriság	5,25
közepes civil sz. gyakoriság	5,41
alacsony civil sz. gyakoriság	5,10
Összesen	5,30

6.8. táblázat

<i>Kistérségi fejlettség 3 kategória</i>	<i>Hány vidékfejlesztési feladat elvégzésében venne részt</i>
fejlett	4,75
közepes	6,01
hátrányos	5,25
Összesen	5,30

6.9. táblázat

<i>A szervezet legfőbb tevékenysége</i>	<i>Hány vidékfejlesztési feladat elvégzésében venne részt?</i>
kulturális tevékenység	5,13
településfejlesztési tevékenység	6,59
jogvédő tevékenység	3,80
nemzetközi tevékenység	9,00
szakmai, gazdasági, érdekképviselői tevékenység	5,70
politikai tevékenység	6,00
egyéb	5,48
sporttevékenység	1,70
szabadidős és hobbitevékenység	4,13
oktatási tevékenység	6,41
egészségügyi tevékenység	4,13
szociális tevékenység	4,78
polgári védelmi, tűzoltási tevékenység	3,67
környezetvédelmi tevékenység	5,09
Összesen	5,30

6.10. táblázat

<i>Régió</i>	<i>Hány vidékfejlesztési feladat elvégzésében venne részt?</i>
Közép-Magyarország	6,25
Közép-Dunántúl	5,30
Nyugat-Dunántúl	4,82
Dél-Dunántúl	6,24
Észak-Magyarország	3,73
Észak-Alföld	5,54
Dél-Alföld	5,78
Összesen	5,29

6.4 A vidékpolitikai célok fontosságának, megvalósíthatóságának és a civil szervezetek szerepvállalásának kapcsolata (faktorelemzés)

Kérdőíves adatgyűjtésünk eredményeinek bemutatását azzal folytatjuk, hogy bemutatjuk azokat a válaszcsoportokat, faktorokat, melyeket a fenti három válaszcsoport elemzése során kaptunk. Célunk ebben a vizsgálati részben az volt, hogy a 13 vidékfejlesztési célnál egyszerűbben kezelhető cél - és programcsomagokat állítsunk össze a kapott válaszokból. A rotált főfaktor-elemzés során a vidékpolitikai programok fontossága szerint négy csoportot különböztethetünk meg:

1. Mezőgazdaság-fejlesztési preferencia (zárójelben a faktor által megmagyarázott variancia: 15,7 %)
2. Kistelepülés-támogatási preferencia (10,5 %)
3. Közösségfejlesztési preferencia (8,7 %)
4. Szakemberállomány növelését támogató preferencia (6,5 %)

A vidékpolitikai programok megvalósíthatósága alapján három válaszcsoportot tudunk elkülöníteni:

1. A nem-mezőgazdasági fejlesztés a megvalósíthatóbb (17,9 %)
2. Közigazgatási és közösségi terek fejlesztése a megvalósítható (pl. Teleház) (17,4 %)
3. A mezőgazdaság-fejlesztés a megvalósíthatóbb (14,8 %)

A civil szervezetek részvételi lehetőségei kapcsán adott válaszokból szintén három válaszcsoportot tudunk elkülöníteni:

1. Mezőgazdaság fejlesztésben venne részt (21,6 %)
2. Nem mezőgazdaság fejlesztésben vennének részt (18,0 %)
3. Közösség és terminálfejlesztésben tudna részt venni (16,5 %)

A következő táblázatokban (6.11. – 6.13.) bemutatjuk azokat a korrelációs együtthatókat, melyek azt mutatják -100 és +100 közötti skálán, hogy a fontosság, a megvalósíthatóság és a részvételi szándék alapján képzett változócsoporthoz, faktorok milyen irányú (- vagy +) és milyen erősségű (minél távolabb van 0-tól, annál erősebb) kapcsolatban állnak egymással.

6.11. táblázat

	<i>Mezőgazdaság fejlesztési preferencia</i>	<i>Kistelepülés-támogatási preferencia</i>	<i>Közösség-fejlesztési preferencia</i>	<i>Szakemberállomány növelését támogató preferencia</i>
Mezőgazdaság-fejlesztési preferencia		10,35	-2,04	1,07
Kistelepülés támogatási preferencia	10,35		18,73	26,21
Közösségfejlesztési preferencia	-2,04	18,73		10,61
Szakemberállomány növelését támogató preferencia	1,07	26,21	10,61	
A nem mezőgazdasági fejlesztés a megvalósíthatóbb	9,30	29,23	11,43	30,67
Közigazgatási és közösségi terek fejlesztése a megvalósítható (Teleház?)	-1,47	8,98	31,76	0,66
Mezőgazdaság fejlesztés a megvalósíthatóbb	31,27	7,13	2,56	-1,22
Mezőgazdaság fejlesztésben venne részt	23,19	3,24	4,75	-1,37
Nem mezőgazdaság fejlesztésben vennének részt	-5,61	24,10	2,67	11,59
Közösség és terminálfejlesztésben tudna részt venni	-12,52	0,10	18,54	-5,74

6.12. táblázat

	<i>A nem mezőgazdasági fejlesztés a megvalósíthatóbb</i>	<i>Közigazgatási és közösségi terek fejlesztése a megvalósítható (Teleház?)</i>	<i>Mezőgazdaság-fejlesztés a megvalósíthatóbb</i>	<i>Mezőgazdaság-fejlesztésben venne részt</i>
Mezőgazdaság-fejlesztési preferencia	9,30	-1,47	31,27	23,19
Kistelepülés támogatási preferencia	29,23	8,98	7,13	3,24
Közösségfejlesztési preferencia	11,43	31,76	2,56	4,75
Szakemberállomány növelését támogató preferencia	30,67	0,66	-1,22	-1,37
A nem mezőgazdasági fejlesztés a megvalósíthatóbb		19,22	2,58	3,91
Közigazgatási és közösségi terek fejlesztése a megvalósítható (Teleház?)	19,22		4,23	3,81
Mezőgazdaság fejlesztés a megvalósíthatóbb	2,58	4,23		22,97
Mezőgazdaság fejlesztésben venne részt	3,91	3,81	22,97	
Nem mezőgazdaság fejlesztésben vennének részt	34,28	14,71	1,66	6,93
Közösség és terminálfejlesztésben tudna részt venni	2,18	29,95	-3,49	2,12

6.13. táblázat

	<i>Nem mezőgazdaság- fejlesztésben vennének részt</i>	<i>Közösség és terminál- fejlesztésben tudna részt venni</i>
Mezőgazdaság fejlesztési referencia	-5,61	-12,52
Kistelepülés támogatási referencia	24,10	0,10
Közösségfejlesztési preferencia	2,67	18,54
Szakemberállomány növelését támogató preferencia	11,59	-5,74
A nem-mezőgazdasági fejlesztés a megvalósíthatóbb	34,28	2,18
Közigazgatási és közösségi terek fejlesztése a megvalósítható (Teleház?)	14,71	29,95
Mezőgazdaság fejlesztés a megvalósíthatóbb	1,66	-3,49
Mezőgazdaság fejlesztésben venne részt	6,93	2,12
Nem mezőgazdaság fejlesztésben vennének részt		13,12
Közösség és terminál fejlesztésben tudna részt venni	13,12	

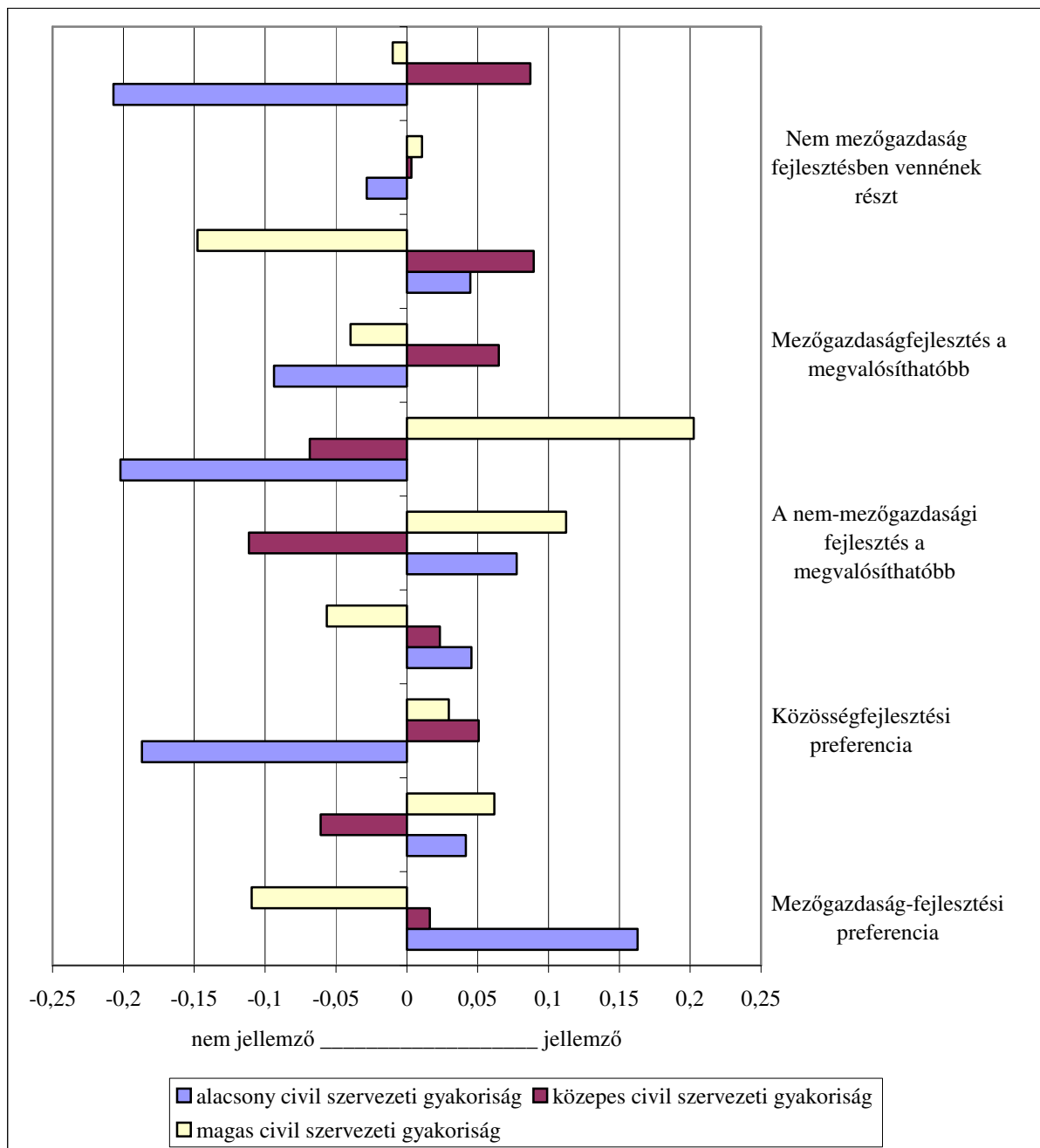
Statisztikailag azok a táblázatértékek tekinthetők szignifikánsnak és ezzel valós kapcsolatot mutatónak, melyek 10-nél nagyobbak. Adatainkból világosan látszik, hogy a legerősebb csoportképző ismérv a mezőgazdaság-fejlesztés elsődlegességének támogatása vagy elutasítása. Azok, akik a mezőgazdaság-fejlesztést (feldolgozó-kapacitások növelése, termelői integrációk, szövetkezés) tartják fontosabb vidékpolitikai célnak, azok általában azt is tartják, hogy ezek a fejlesztési programok másoknál megvalósíthatóbbak és egyben ezekben nagyobb mértékben tudnának részt vállalni.

Egy másik összefüggés szerint a közösségi vidékfejlesztés (helyi kultúra, a nem agrártevékenységek támogatása, civil szervezetek fontossága, LEADER-típusú fejlesztés) fontosságát hangsúlyozó vélemények együtt járnak a szakember-állomány növelését hangsúlyozó véleményekkel, továbbá azzal, hogy az így vélekedők a közigazgatás és a közösségi terek fejlesztését tartják másnál megvalósíthatóbb vidékpolitikai célnak. A vidékpolitikai célokról kifejtett vélemények egy harmadik csoportja a kistelepülések mainál

fokozottabb támogatását hangsúlyozza, amivel társul az a meggyőződés, hogy a nem mezőgazdasági célú fejlesztések a megvalósíthatóbbak.

Elemzésünk következő részében azt vizsgáljuk, hogy mindezen vidékfejlesztési vélemények milyen összefüggést mutatnak azzal, hogy milyen típusú civil szervezet vezetője a válaszadó, milyen gazdasági helyzetű kistérségben és mely régióban működik a civil szervezet (6.14-6.18. grafikonok).

6.5. grafikon A kistérségi civil aktivitás és a vidékfejlesztési preferenciák kapcsolata

A 6.14. grafikonon feltüntetett adatok szerint az eltérő civil aktivitású kistérségek között jelentős különbségek vannak a tekintetben, hogy a civil szervezetek mely vidékpolitikai célcsoportokat tartják igazán fontosnak, s melyek végrehajtásában tudnak közreműködni. A grafikonról leolvasható legfontosabb összefüggés a következő: *a viszonylag kevés civil szervezettel rendelkező kistérségek, vagyis ahol a civil aktivitás jóval az országos átlag alatt van, elsősorban a mezőgazdaság-fejlesztéséhez kötődő vidékpolitikai célokat támogatják és az ezekhez kötődő feladatok elvégzésében kívánnak közreműködni.*

Az országos átlagot meghaladó civil aktivitású kistérségekben a civil szervezetek a nem agrárjellegű vidékpolitikai intézkedéseket, célokat helyezik előtérbe, s ezekben a kistérségekben különösen erős hangsúlyt kap az e-közigazgatás fejlesztése, az új típusú közösségi terek kialakítása. Ezek az adatok arra utalnak, hogy *a civil szervezetek érzékelik azt a sokszínűséget, ami a magyarországi kistérségeket jellemzi, s tisztában vannak azzal, hogy az eltérő fejlettségi fokon álló, eltérő társadalom-szerkezetű és eltérő adottságokkal rendelkező kistérségek számára nem lehet egységes vidékpolitikai programot alkotni. Lehetőséget kell arra teremteni, hogy a kistérségek, bevonva a lehető legtöbb térségi társadalmi szereplőt, maguk alkothassák meg az igényeikhez és adottságaikhoz illeszkedő kistérségi vidékpolitikai programot.*

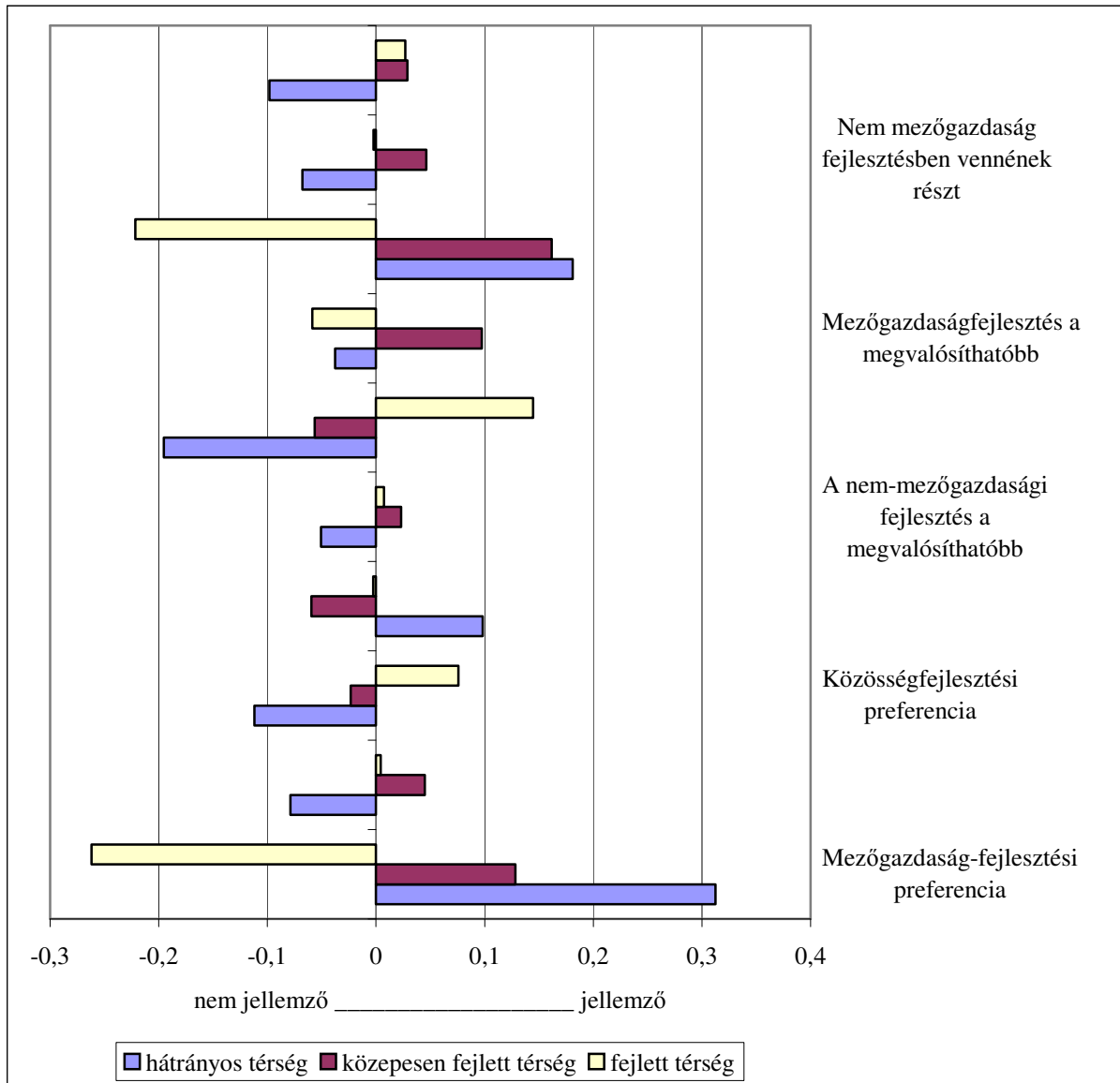
A 6.15. grafikonon föltüntetett adatok is a fenti összefüggést erősítik: a hátrányos helyzetű, az országos átlagnál jóval alacsonyabb GDP-vel rendelkező kistérségekben (ahol egyébként a civil aktivitás is alacsonyabb az ország más részeinél mérténél) sokkal nagyobb hangsúlyt kap a mezőgazdasághoz kötődő új tevékenységek támogatásának igénye, mint a magasabb GDP-jű térségekben. Ez utóbbiakban az e-közigazgatás bevezetése és elterjesztése, valamint a közösségfejlesztés különböző megoldásaira mutatkozik a máshol mérténél nagyobb igény.

A 6.16. grafikonról azt is leolvashatjuk, hogy – előzetes várakozásainknak megfelelően – az ország regionálisan három nagyobb egységre oszlik: a Budapest és Pest megye alkotta Közép-Magyarország és a hozzá számos gazdasági és társadalmi szálon kötődő Közép-Dunántúlra; a Dunántúl többi részére, valamint a Dunától keletre eső térségekre (Alföld és Észak-Magyarország). A leglátványosabb regionális különbségek ez esetben is a mezőgazdaság-fejlesztésének megítélése tekintetében mutatkoznak: míg az ország fejlettebb középső és kisebb mértékben nyugati térségeiben az agrárium fejlesztése kevésbé fontos vidékpolitikai cél, továbbá a közösség- és gazdaságfejlesztés újabb megoldásai a népszerűbbek, addig a rurálisabb keleti térségekben a civil szervezetek a vidékpolitika mezőgazdasági programjait tartják a kistérségek fejlődése szempontjából elsődleges fontosságúnak.

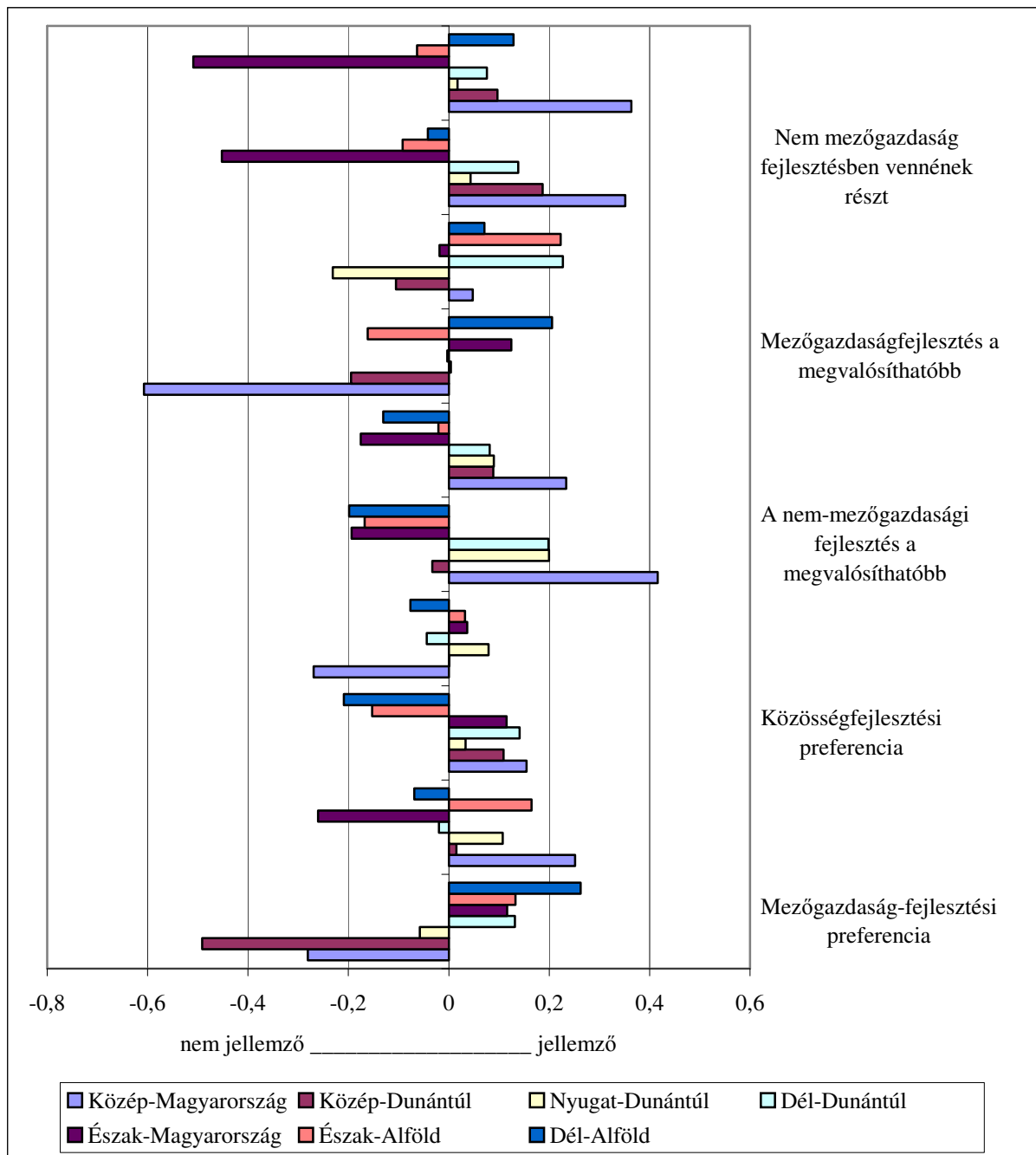
A vidékpolitikai célcsoportokat abból a szempontból is megvizsgáltuk, hogy a Civil szervezetek tevékenységük fő profilja tekintetében milyen különbségeket mutatnak (6.17-6.18. grafikonok). Figyelemre méltó összefüggés, hogy a szélesebb külhoni kapcsolatokkal rendelkező, nemzetközi együttműködésben résztvevő szervezetek a vidékfejlesztés nem mezőgazdasági megoldásait helyezik előtérbe, míg a környezetvédő szervezetek az agrárfejlesztés vidékpolitikán belüli nagyobb szerepét hangsúlyozzák.

Ez utóbbi összefüggés arra is utal, hogy a környezetvédő civil szervezetek a magyar mezőgazdaság jelenleginél környezetbarátabb, a hagyományokba és a táji sajátosságokba illeszkedő megújítása érdekében tudnak és tudnának szerepet vállalni.

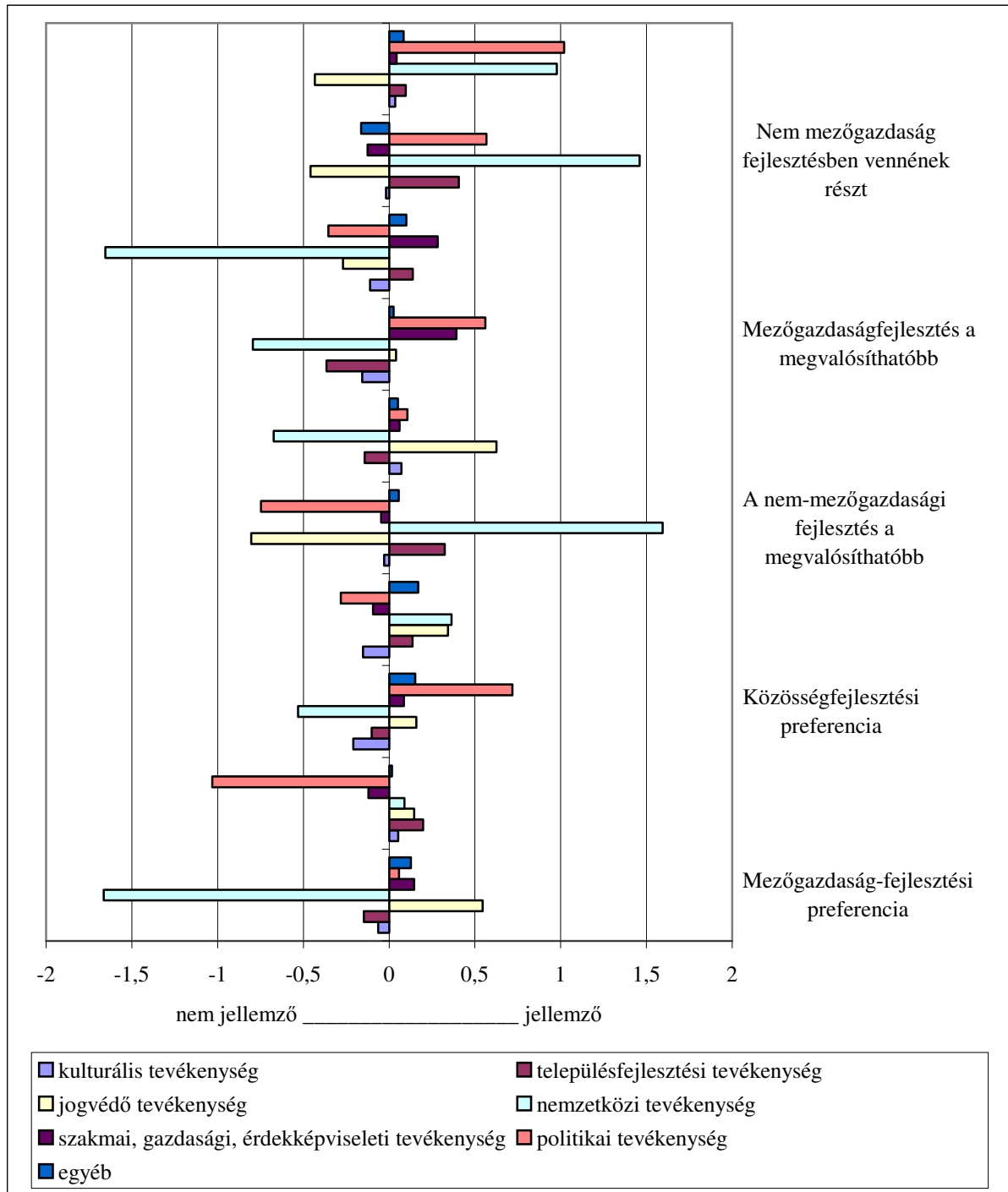
6.15.grafikon A kistérség fejlettsége és a vidékfejlesztési preferenciák kapcsolata

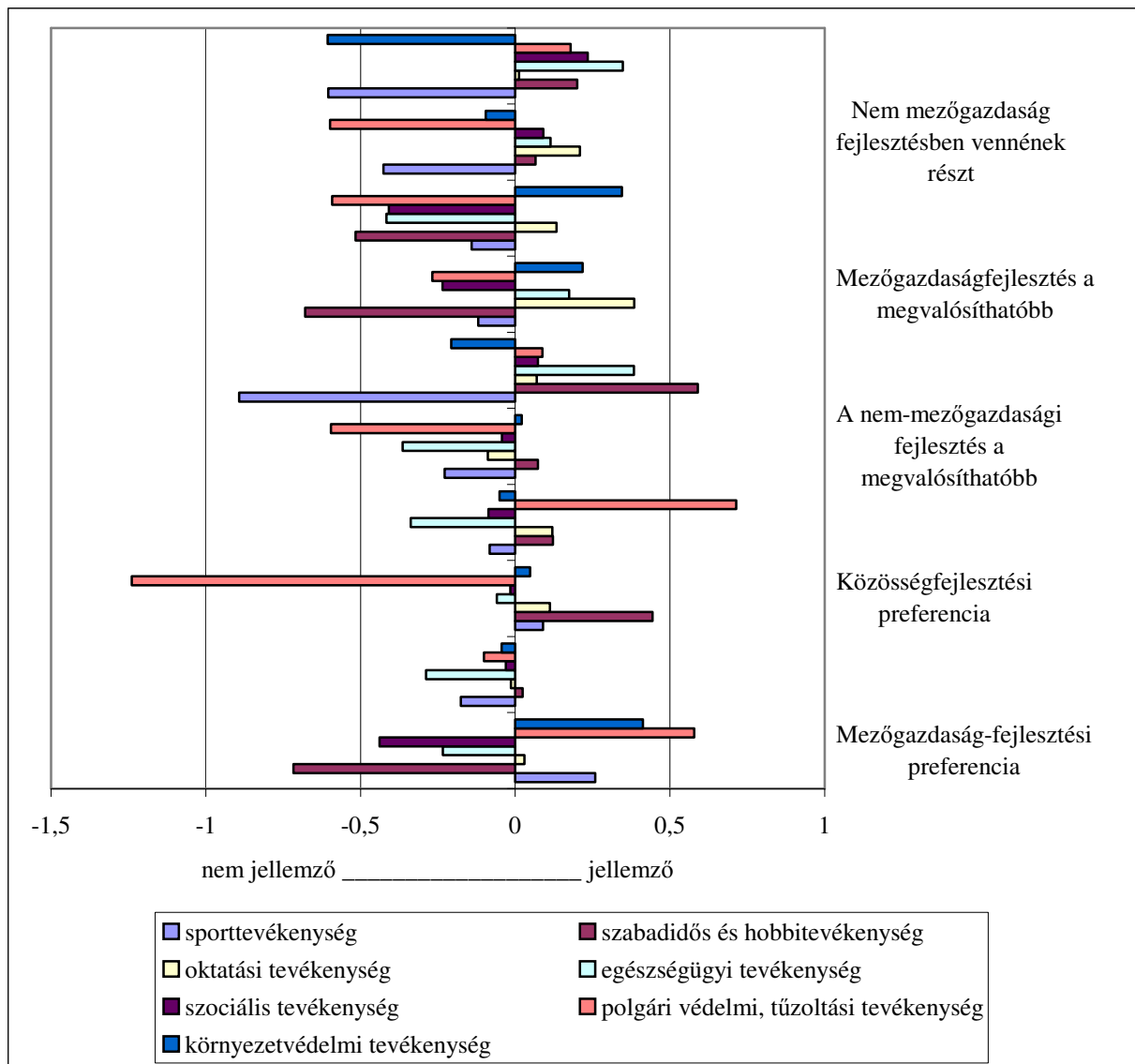
6.16. grafikon A régió és a vidékfejlesztési preferenciák kapcsolata

6.17. grafikon A civil szervezet főprofilja és a vidékfejlesztési preferenciák kapcsolata 1.

6.18 grafikon A civil szervezet fő profilja és a vidékfejlesztés kapcsolata 2.

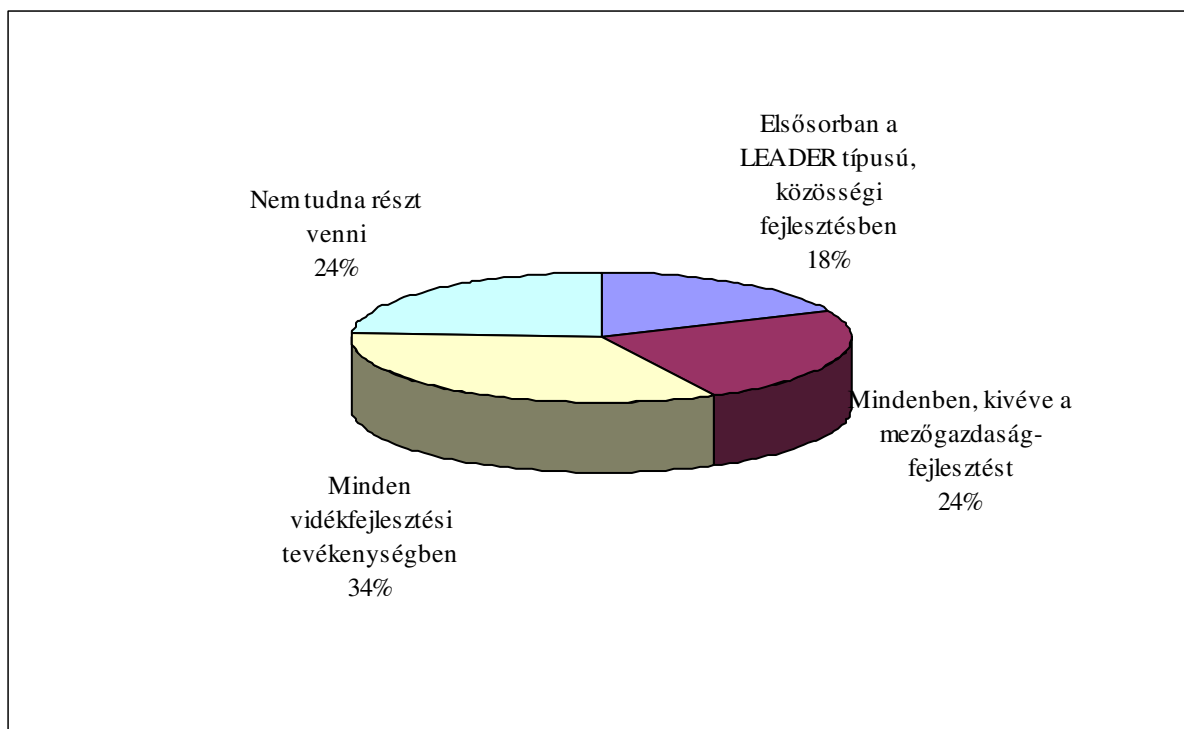

6.5 A vidékpolitikai célok megvalósítása és a civil szervezetek 4 csoportja

A kérdőíves felmérés során felkeresett civil szervezeteket négy csoportba soroltuk az alapján, hogy a vidékpolitikai célok, programok megvalósításában miként tudnak közreműködni. A 6.19. diagramon tüntettük fel eredményeinket, melyekre klaszterelemzés révén jutottunk. A civil szervezetek négy csoportját különböztetjük meg:

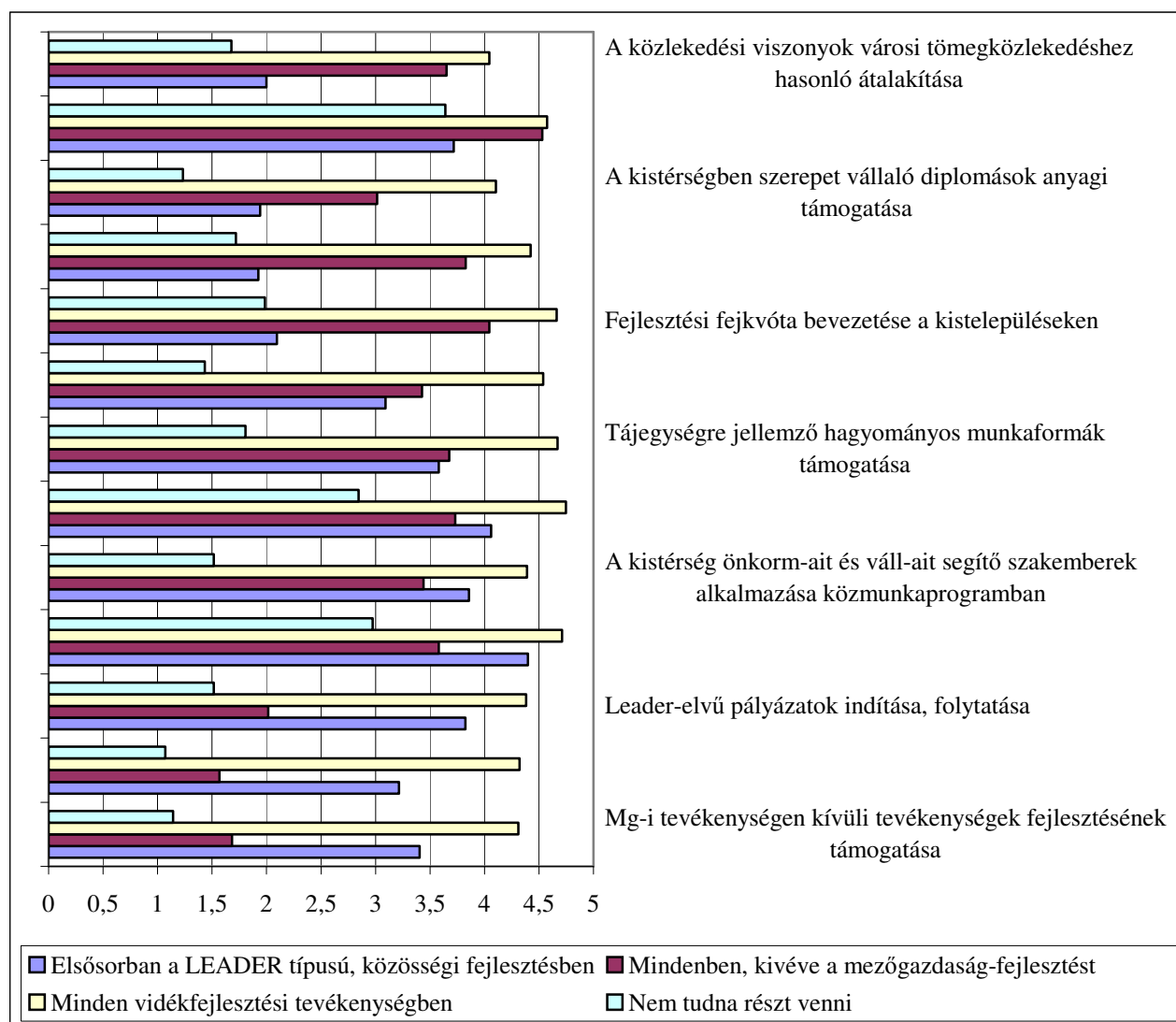
1. azok a civil szervezetek melyek szinte az összes vidékpolitikai programterület megvalósításában közre tudnak és kívánnak működni (a szervezetek 34 %-a);
2. azok a civil szervezetek melyek a mezőgazdaság-fejlesztéshez kötődő vidékpolitikai programterületek kivételével az összes többi megvalósításában közre tudnak és kívánnak működni (a szervezetek 24 %-a);
3. A civil szervezetek közel negyede (24 %) egyetlen területen sem tud bekapcsolódni a vidékpolitika megvalósításába;
4. A civil szervezetek 18 százaléka a LEADER-típusú közösségfejlesztési programokban tudna részt vállalni.

6.19. diagram A vidékpolitika megvalósításában résztvevő civil szervezetek csoportjai

A 6.20-es grafikonon azt tüntettük föl, hogy a 4 civil szervezeti csoport mely vidékfejlesztési programcsoport megvalósításában tud közreműködni.

6.20. grafikon A vidékfejlesztés megvalósításában milyen szerepet vállal a civil szervezetek 4 csoportja

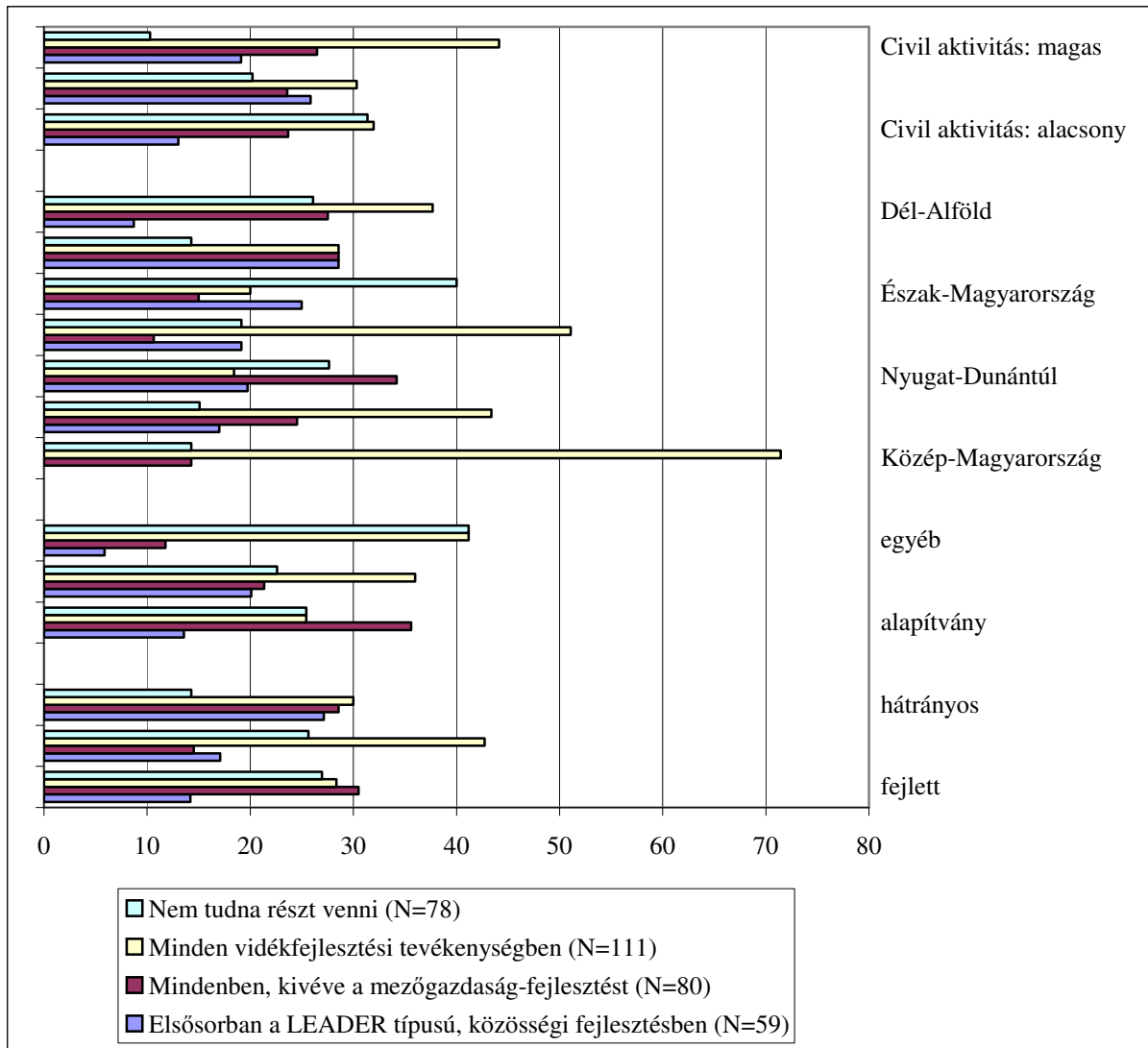

Adataink arról tanúskodnak, hogy a civil szervezetek szinte minden vidékpolitikai programterületen partnerként tudnak közreműködni a kistérségi vidékfejlesztésben. Az egyes célok, programok megvalósításában természetesen eltérő mértékben tudnak az egyes civil szervezetek részt vállalni, ugyanakkor adataink azt bizonyítják, hogy minden jelentősebb vidékfejlesztési tevékenységben, megfelelő tájékoztatást követően szerepet kaphatnak a kistérségi civil szervezetek.

A 6.21. grafikonon azt tüntettük fel, hogy a vidékpolitika megvalósításában közreműködni kívánó civil szervezetek négy csoportja négy szempontból miként oszlik meg:

1. A szinte minden vidékfejlesztési programban részt venni kívánó civil szervezetek a magas civil aktivitású kistérségekben az átlagost meghaladó arányban vannak jelen;
2. Az alacsony civil aktivitású térségekben koncentrálnak azok a civil szervezetek, melyek alig vagy nem tudnak közreműködni vidékfejlesztési programok megvalósításában;
3. Közép-Magyarországon, a Közép-Dunántúlon és a Dél-Dunántúlon az átlagost jóval meghaladja azoknak a civil szervezeteknek az aránya, melyek szinte az összes vidékpolitikai programterületen működni kívánnak.
4. Észak-Magyarországon többségben vannak azok a civil szervezetek, melyek nem tudnak szerepet vállalni a vidékfejlesztésben;
5. A vidékpolitikai szempontból legaktívabb civil szervezetek egyesületi formában működnek. Az alapítványok elsősorban a nem-mezőgazdasági típusú fejlesztésekbe vonhatók be;
6. A civil szervezetek vidékfejlesztési szempontból a hátrányos helyzetű térségekben a legaktívabbak, ugyanakkor ezekben a kistérségekben a legjelentősebb a LEADER-típusú közösségfejlesztés támogatottsága;
7. A fejlett kistérségekben az átlagot meghaladóan magas a vidékpolitika megvalósításában közreműködni nem kívánó civil szervezetek aránya, s itt van jelen erősebben az a vidékfejlesztési szemlélet is, hogy a vidékpolitikában a nem mezőgazdasági fejlesztésre kellene összpontosítani.

6.21. grafikon A kistérségek fejlettsége és a civil szervezetek 4 fejlesztési csoportja

7. Civil szervezetek az európai területfejlesztésben

Európai tendenciák, példák

A civil szervezetek egyre nagyobb jelentőséggel bírnak a különböző uniós fejlesztési együttműködésekben mind a helyi, mind a regionális fejlesztések terén: egyaránt megjelennek a területfejlesztési programok megvalósításában és az ahhoz kapcsolódó döntéshozatali folyamatok különböző szintjein. Ez a napjainkban egyre kézzelfoghatóbbá váló tendencia összhangban van az Európai Unió fejlesztési politikájának új irányjaival, melyek a központi, regionális, helyi és uniós kormányzati szervek, a magánszektor, valamint a helyi és országos szintű civil szervezetek közötti együttműködést, partnerséget hangsúlyozzák.

Ray és Woodward (1998) szerint mindegyik aktor kulcsszerepet játszik a fejlesztési folyamatban a projektek implementálása és értékelése kapcsán, közreműködésük természete pedig jelentősen függ a helyi sajátosságoktól és az adott szereplő céljaitól, értékrendjétől, tevékenysége típusától, vagyis beágyazottságától. A civil szervezeteknek tulajdonított növekvő politikai és társadalmi jelentőség Bruckmeier (1998) szerint a globalizációval, a nemzeti gazdaságok deregulációjával, a globális környezeti változásokkal, az Európai Közösség átalakulásával, a szocializmus összeomlásával és a társadalmi struktúrákat jellemző növekvő individualizációval írható le. A változások a közelmúltban váratlanul és gyorsan zajlottak le, így újszerű gazdasági, társadalmi és környezeti problémákat hoztak felszínre, melyek jellegüket tekintve jelentős területi eltéréseket mutatnak, és amelyek kezelésében a civil szervezetek kiemelkedő szerepet töltenek, tölthetnek be. Ezek a globális változások hívták életre a fenntartható fejlődés elméletét, – azt a fogalmat, melynek égisze alatt történt tulajdonképpen az új együttműködési formák, koalíciók kialakulása; a tradicionális és az újonnan létrejött civil szervezetek gazdasági, társadalmi, politikai szerepének fokozódása.

A területfejlesztés folyamata során elsősorban az indokolja a különböző vertikális szintek bevonását, hogy a helyi, közösségi szinten meglévő emberi és gazdasági erőforrások önmagukban nem elegendőek, nem teszik lehetővé a helyi vagy regionális fejlesztések autonóm megvalósulását – tényleges fejlődésre csak a globalizálódó gazdaság fejlesztési folyamataiba integrálva van esély. Szükséges a felelősség megosztása a különböző szinteken elhelyezkedő szervezetek (az EU szervei, kormányzati intézmények, civilek) között, amely a hálózatosodás, a szereplők közötti együttműködés révén biztosítható.

Ennek közösségi szinten történő felismerését bizonyítja a Bizottság 2000-ben kelt vitaanyaga²⁰ is, amely az Európai Unió intézményei és a civil szervezetek közötti kooperációt akadályozó tényezők közül alapvető fontosságúnak tartja az információhiányt és az együttműködés partikuláris, egy-egy szektorra korlátozódó jellegét. Ezen a problémán a párbeszéd és a közös munka különböző csatornáinak megteremtésével, kiszélesítésével igyekszik segíteni.

A folyamat együtt jár a fejlesztési politika irányultságának változásával: Bruckmeier (1998) például Korten alapján megkülönbözteti a bottom-up irányultságú, emberközpontú fejlesztési stratégiákat a top-down irányultságú fejlesztésektől, melyek csak ideális körülmények között funkcionálhatnak megfelelően, s melyeket egyre többször váltanak fel a gyakorlatban is az alulról induló, a civil szervezetekre alapvető partnerként tekintő stratégiák. Az ilyen, a részvételen és a szubsidiaritáson alapuló fejlesztési programok szektorális helyett regionális megközelítést alkalmaznak; kiaknázzák a helyi erőforrásokat, és belső jövedelemteremtésre, a megtermelt jövedelem visszaforgatására ösztönöznek. Jelentős etikai dimenzióval bírnak (a helyi emberek igényeire, részvételére építenek), ezen keresztül pedig nagyobb hatékonyságot és szélesebb társadalmi legitimitációt eredményeznek (Ray, 2000). Egyúttal magukban hordozzák a redisztribúció új formáját, a hatalom átstrukturálását is, hiszen pozitív diszkriminációban részesítik a közösségi hálózatokat, és részben kiküszöbölik az állami bürokráciát – egyfajta participatív redisztribúciót valósítva meg.

Nevers (1998) felhívja a figyelmet arra, hogy a részvételen alapuló, bottom-up irányultságú fejlesztési stratégiák problémákat idézhetnek elő a koordináció vertikális, horizontális, interszektorális (az ágazati politikák területi integrációjára vonatkozó) és szektorközi (a köz-, magán- és civil szektor közötti) dimenzióiban. Osti (2000) megfigyelése szerint a nagyobb területet átfogó kooperatív kapcsolatok igen nehezen alakulnak ki, a fejlesztési programok megvalósulása során az együttműködés gyakran egy-két kulcsszereplőre korlátozódik.

²⁰ The Commission and Non-governmental Organisations: Building a Stronger Partnership, 2000. január 18, Brüsszel

A továbbiakban néhány európai ország területfejlesztési gyakorlatának bemutatására kerül sor, és áttekintjük, hogy az egyes országokban milyen szerepe van a civil szervezeteknek a területfejlesztésben. Kezdő lépésként az alapító tagállamok közül hármat vizsgálunk, kiemelt figyelmet fordítva Németországra, és Olaszországra. Ezt követően Nagy-Britannia, és az 1981-ben csatlakozó mediterrán államok területfejlesztési rendszerét mutatjuk be, és ismertetjük, hogy a 2004-ben csatlakozott országok közül Szlovénia és Csehország, Szlovákia és Lengyelország civil szervezetei hogyan vesznek, vehetnek részt a területfejlesztésben. Végül rövid tájékoztatást nyújtunk Norvégia területfejlesztési rendszeréről, egy, az Európai Unió kívüli országról, és elemezzük a román területfejlesztési rendszer és a civil szervezetek kapcsolatát, mint a legközelebbi csatlakozás előtt álló államok egyikét.

Franciaország Európa egyik legcentralizáltabb országa, ugyanakkor közigazgatási rendszere talán a legbonyolultabb szerte Európában. A kis községek ugyanúgy önálló önkormányzattal, és azok meghatározott hatósági jogköreivel rendelkeznek, mint a városok. Az ország közigazgatási rendszere a Forradalom után alakult ki, mélyen gyökeredzik a francia politikai rendszerben, így a változtatásra irányuló kísérletek komoly ellenállást váltanak ki. A lakosság 25%-a 2000 főnél kisebb lakosságú községekben lakik, ezek a községek mind önálló közigazgatási egységek; szám szerint 31.251. A városok száma 5300, ezekben lakik a lakosság 75%-a. A második világháború vége óta számos törekvés volt arra, hogy valamivel racionálisabb működésre bírják a kis településeket, de a reformkísérletek egyike sem járt sikerrel. Valószínűleg az erős központi hatalom és a decentralizált helyi hatalom okozta ellentmondásból született az a kivezető út, ami sok szempontból az európai területfejlesztési politikát megelőlegezte.

A hatvanas években a helyi önkormányzati vezetők, valamint földműves mozgalmárok fogtak össze. Felismerték, hogy a helyi kulturális és gazdasági potenciál nélkül nincs remény a vidék modernizációjára, fejlesztésére. A területfejlesztést így a helyi erőforrások kiaknázására építették, amiben a helyi önkormányzatok, a lakosság és a civil szervezetek egyaránt részt vettek. Így az alulról felfelé építkezés és a fentről lefelé építkezés kiegészítették egymást.

Németországban az ország területi egyenlőtlenségeit a regionális politika hivatott szabályozni. A szubszidiaritás elvének jegyében a régiók fontos szerepet töltenek be a szabályozásban. Ezen elv szerint minden döntést azon a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, ahol az optimális informáltság, a döntési felelősség és a döntések hatásainak következményei a legjobban láthatók és érvényesíthetők.

Az átfogó regionális politika keretrendszere a 60-as 70-es években alakult ki, amely a mai napig fennáll és a német egyesülés után kiterjedt a keleti országrészekre is. Az államnak csupán korlátozott lehetősége van, arra, hogy befolyásolja a regionális politikát. A szövetségi állam hierarchikus tervezési rendszerében az állam szerepe a jogi keretek kialakítása és a nemzeti gazdálkodási terv elkészítése. Ezek adnak keretet az olyan rurális vonatkozású szabályozásoknak, intézkedéseknek, mint a mezőgazdasági termelés szabályozása, a népsűrűségi vonatkozású mutatók készítése, a gazdasági teljesítmény meghatározása, a munkahelyteremtés, a tájmegőrzés vagy a környezetvédelem. A területfejlesztési rendszernek és tervnek adaptálnia kell a nemzeti szinten meghatározott jogi kereteket, szabályozásokat. A regionális terveken keresztül történik a helyi, regionális és nemzeti szint koordinációja. A tervezési rendszer kulcsfontosságú eleme a tervezési területek, a központi települések és az egyes területek funkcionális besorolásának a meghatározása, amely a vidéki területek lassú átstrukturálódásához vezetett.

A területi politika kiépítése során két vidéki vonatkozású feladatot tűztek ki célul: egyrészt a gazdálkodási struktúra, másrészt a regionális gazdasági struktúra átalakítását, fejlesztését. Előbbi jegyezhető a német mezőgazdasági politika egyik legfontosabb pilléréként. A mezőgazdasági politika másik pillére az agrár-szociális politika, amely a gazdálkodók társadalmi biztonságát hivatott elősegíteni. A támogatás főleg a keleti, átrendeződő gazdaságú területek gazdái számára számottevő jelentőségű. A regionális gazdasági struktúra átalakításának központi eszköze a regionális fejlesztési politika, ahol az infrastrukturálisan előnytelen helyzetű, magas munkanélküliségű térségek állnak a politikai beavatkozás fókuszában.

Az európai alapok nem változtatták meg jelentősen Németország fejlesztési politikáját, az EU mint társfinanszírozó játszik szerepet a fejlesztésekben. Az egyes helyi gazdaságok egy regionális szintű gazdasági rendszerbe integrálódtak és a politikai élet is főként regionális szinten működik. E folyamatokban a falvak ill. vidéki térségek regionalizációját érhetjük tetten. A regionális politikában a vidék egyrészt, mint a gazdasági elmaradottság színtere jelenik meg, másrészt, mint a német-német határ menti periféria, amely az egyesülés után hirtelen az ország közepévé vált. A területfejlesztés középpontjában leginkább az agrárvonatkozású intézkedések álltak, ezért a 90-es évek legnépszerűbb fejlesztési programjaként jegyezhetjük a falumegújítási programokat és az agroturizmust, amelyek célja a pluraktív vidéki élet kialakítása volt.

A vidéki Németországot befolyásoló politikai döntések a kilencvenes évektől kezdve a régiók kezébe koncentráltak, az egyes települések, mint önálló entitások veszítettek

dominanciájukból, miközben minden fejlesztési, tervezési rendszert a kettészakadt ország politikai, jogi, gazdasági, társadalmi harmonizációjának kísérlete hatja át.

Németország szövetségi köztársaság, a területfejlesztés tartományi hatáskörben van, ezek a NUTS-I régiók. A szövetségi kormány a törvényi háttérrel, és a Nemzeti Fejlesztési tervet alkotja meg, de az adott tájegység tervét helyi szinten alakítják ki; az esetleges nézeteltérések elkerülése érdekében a kormányzat koordinátori feladatokat lát el. A regionális politikát a „közösségi feladatok” (Gemeinschaftsaufgabe) elnevezésű szervezet koordinálja. A szervezetet a kormány, és a tartományok közösen hozták létre.

A területfejlesztés legfontosabb feladatai:

- Mezőgazdasági szerkezetfejlesztés (Gemeinschaftsaufgabe zur Verbesserung der Agrarstruktur und des Küstenschutzes, GAK)
- A régiók gazdasági szerkezetének fejlesztése (Gemeinschaftsaufgabe zur Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur, GRW).

Az utóbbi program a legfontosabb területfejlesztési eszköz, többek között ebben található a faluszépítés is. Különösen népszerű a program az ország keleti részén, mivel segíti a helyi infrastruktúra fejlesztését. Ezek a programok NUTS-III szinten, a járásokban (Kreis) alakulnak – a LEADER programok is ezen a szinten készülnek - fogadtatásuk általában kedvező.

A civil szervezetek, és a kormányzati, önkormányzati kör együttműködésének példája a szövetségi Fogyasztóvédelmi, Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Minisztérium 2001-ben kezdett „Regionen Aktiv – Land gestaltet Zukunft” Aktív Régiók – a jövőt alakító vidék” nevet viselő modell kialakítása. Ennek a kezdeményezésnek az a célja, hogy az összes érintettet, érdekeltet, a fejlesztés összes szereplőjét bevonja már a tervezés folyamatába is. Egy, a farmerek képviselőiből, tudományos testületek tagjaiból, és különböző vállalkozói, illetve környezetvédelmi szervezetek képviselőiből álló csoport választotta ki azt a 33 járást, amelyben a kísérlet elindult. A 33 járásban arra kérték a civil szervezeteket, hogy dolgozzanak ki egy integrált területfejlesztési tervet (IDC), és a munkához szükséges pénzügyi háttérrel is biztosították számukra. Az ilyen, és ehhez hasonló kezdeményezések mellett a területfejlesztésben érintett szervezeteknek (gazdálkodók szövetségeinek) jelentős befolyásuk van a döntéshozatal során. Befolyásukat általában a gazdaszövetségeken, környezetvédő mozgalmakon keresztül fejtik ki. A civil szervezetek általában előmozdítói a területfejlesztésnek, de néha önző viselkedésük éppen ellenkezően - hátráltatja azt.

A területfejlesztés *Olaszországban* a NUTS-II szinten, a tartományok szintjén történik. Olaszországban húsz tartomány található, ezek közül az egyik (Trentino Alto-Adige), funkcionálisan két meglehetősen önálló területre tagolódik. A megyék (provincia) az infrastruktúrafejlesztésben játszanak kiemelkedő szerepet, míg a NUTS-V szintnek megfelelő helyi önkormányzatok nem vállalnak fejlesztési feladatokat. Ugyanakkor a civil szervezetekkel való kapcsolattartás itt a legjellemzőbb, persze ez nagyban az adott önkormányzattól függ. A NUTS-II szinten a tartományi kormányzat, a központi kormánnyal közösen alakítja ki a Fejlesztési Terveket. Jelenleg Olaszországban változik a központi kormány, és a tartományi vezetés közötti jogi kapcsolat, így a tartományi kormányzat mind nagyobb szabadságot élvez a fejlesztési irányok, prioritások kijelölésében. Ennek megfelelően az egyes tartományok minisztériumai (Assessorati) alakítják ki a fejlesztési terveket (POR – Programma Operativa Regionale), amelyeket a tartományi tanács hagy jóvá. Tehát ezen a közigazgatási szinten nincs lehetősége a civileknek befolyásolni a területfejlesztési tervek kialakítást, illetve végrehajtását.

A területfejlesztési tervek elkészítésében részt vesz az adott terület minden fontos társadalmi, gazdasági szereplője. Ennek a neve Integrált Területi Program (PIT – Programma Integrato Territoriale). A húsz olasz tartomány mindegyikét öt-tíz kisebb egységre osztják, és mindegyiken szerveződik egy PIT, amelyek a területfejlesztési tervek készítése, és végrehajtása során kifejtik a véleményüket az adott térségre vonatkozóan. Beleszólási joguk is van a tervezésbe, de a nemzeti, illetve tartományi Fejlesztési Tervek előírásait szem előtt kell tartaniuk. A PIT-ek, mint Stefano Grando írja – kerekasztal-fórumokhoz hasonlóak, amelyeken az adott tájegység minden jelentős társadalmi, gazdasági szereplője részt vehet, (politikuskok, vállalkozók, civil szervezetek, szakszervezetek, hivatalnokok).

A területfejlesztéssel foglalkozó közigazgatási intézmények és civil szervezetek között azonban nincs hivatalos kapcsolat Olaszországban. A civil szervezetek két területen aktívak; jellemzően akkor, ha azokat a tartományi testületek elhanyagolják, illetve olyan kérdésekben, amelyek hagyományosan a civil szervezetek működési területének számítanak.

Ilyenek a környezetvédelem, a szociális védőháló hiányosságait pótló szervezetek, valamint az olyan alternatív kezdeményezések, mint a slow-food, vagy a fair trade mozgalom; ám e tevékenységek területfejlesztési jelentősége elenyésző. A másik terület, amelyen a civil szervezetek aktívak, a külföldi szervezetekkel való kapcsolattartás. Központi szabályozás híján tartományonként is, és adott tartományon belül a vezetők személyes megfontolásaitól függően is eltérő, hogy milyen mértékben vesznek részt a civil szervezetek a területfejlesztésben.

Nagy-Britanniát négy egységre lehet osztani: Skóciára, Walesre, Észak-Írországra, és Angliára. Az országrészek 1999 óta viszonylagos autonómiát élveznek. Ezek közül a legnagyobb Anglia, mind a lakosság számát, mind területét tekintve. 1999 óta a kilenc Regionális Fejlesztési Ügynökség feladata, hogy kialakítsa a területfejlesztési terveket. Ezek az Ügynökségek a következő területegységeket fedik le: North East, North West, Yorkshire and the Humber, West Midlands, East Midlands, Eastern, South East, London.

Londont kivéve a közigazgatás a megyei tanácsok kezében van (County Councils), amelyek az oktatási és szociális feladatokon kívül a földhasználat és a gazdasági fejlesztés tervezéséért is felelnek. A megyei tanácsokat követő közigazgatási szint a helyhatóságok szintje, amelyek a helyi ügyekért felelnek. A helyi önkormányzati képviselőket választják, bár általában igen csekély az érdeklődés a választások iránt, így a képviselőt a helyi birtokosok, vállalkozók kezébe kerül. A képviselők általában pártszínekben indulnak. A helyi önkormányzatoknak kiemelt szerepe van a helyi fejlesztési tervek elkészítésében, különös tekintettel a gazdasági, és földhasználati tervezésben. A községi tanácsokat szintén választják, de itt sincs komoly érdeklődés a lakosság részéről, csak kifejezetten a községet érintő vidékfejlesztési kezdeményezések esetén hallathatják a hangjukat.

Az 1981-ben csatlakozó országok

A területfejlesztés fő irányait *Portugáliában* központilag ágazati szinten határozzák meg a különböző minisztériumok, a végrehajtást pedig a minisztériumok által kijelölt bizottságok hajtják végre. Az ország szárazföldi részén öt fejlesztési régiót alakítottak ki. Ezekben alakultak meg a Regionális Területfejlesztési Koordinációs Bizottságok (CCRs).

Az öt régió a következő: 1. Északi; 2. Központi; 3. Lisszabon és a Tejo Völgye; 4. Alentejo és 5. Algarve.

A civil szervezeteket, és helyi – községi, városi – önkormányzatokat, illetve azok szövetségeit nem feltétlenül vonják be a tervezési munkába. A civil szervezetek - mint azt egy 2003-as kutatás is mutatja - végeznek területfejlesztéssel kapcsolatos tevékenységet, szerepük még az alapvetően centralizált *Portugáliában* sem hagyható figyelmen kívül, azonban nincs jogszabályban rögzített módja a központi tervezésnek, és a civil szervezetek együttműködésének. Mint Spanyolországban, úgy *Portugáliában* is a területi szemlélet helyett az ágazati szemlélet jellemzi a területfejlesztést, így a civil szervezetek érdekérvényesítési lehetőségei csekélyek. A civil szervezetek a környezetvédelemben, felnőttképzésben,

kulturális és sport rendezvények szervezésében, turizmusfejlesztésben, mezőgazdaságban aktívak, azaz jellemzően a vidékfejlesztésben. Ez lehet az oka annak, hogy a helyi fejlesztési egyesületek az 52 működő LEADER programmal tartanak aktív kapcsolatot, amelyek az ország területének 80%-át lefedik. A másik működő projekt a Történelmi Falvak program, amely szintén nem a kormányzattal való együttműködés eredménye, hanem az Európai Unió és helyi civil szervezetek együttműködésének gyümölcse.

Görögországban a területfejlesztés legfontosabb eszköze szintén az ágazati és a regionális Operatív Programok sora (Sectoral and Regional Operational Programmes (OP), ezeket a CSF fogja össze (Community Support Framework). Az operatív programok végrehajtását a minisztériumoknak alárendelt félig-meddig autonóm hivatalok felügyelik.

A területi terveket a NUTS-II szinten készítik, ezek Görögországban a „Periferiak”, amelyek vezetőit a kormány jelöli ki, választott vezetői nincsenek ennek a közigazgatási egységnek. A fejlesztési programokat végrehajtó szervezetek a „Periferiak” felügyelete alatt működnek. A vidékfejlesztési tervek általában NUTS-IV szinten a helyi önkormányzatok (dimi) szintjén készülnek. A NUTS-III a tervezésért felel, ezek a tanácsok (prefectures – Nomi) választott testületek, amelyek nem csak véleményezik a központi tervet, de javaslatot is tehetnek arra, hogy milyen típusú befektetésekre volna szükség az adott területi egységben.

Az operatív programok teljesülését ellenőrző testületben (Monitoring Committee) a civil szervezetek két képviselője vesz részt - ez a szerep azonban nem túl jelentős. A prefektúrák, és az önkormányzatok mellett működő Területfejlesztési Szervek csak eseti jelleggel vonják be a civil szervezeteket a területfejlesztési döntésekbe. Az önkormányzatoknak lehetőségük van a területfejlesztési tervre javaslatot tenni, a kész terveket véleményezni, illetve elutasítani. Egy friss törvényváltozás arra kényszerítheti azonban a görög Gazdasági Minisztériumot, hogy mélyebb kapcsolatokat alakítson ki a civil szervezetekkel, bár erről még korai nyilatkozni.

A civil szervezetek Görögországban is a környezet-, és természetvédelem területén aktívak. Hivatalosan csak az Operatív Programokat ellenőrző testületben szólhatnak bele a területfejlesztésbe, de a gyakorlati tevékenységhez semmilyen támogatást nem kapnak, így nem tudnak megjeleníteni, és részt venni az amúgy kevésbé jelentős bizottság munkájában. A civil szervezetek a konkrét fejlesztési tervek kivitelezésében vesznek részt, valamint tiltakozó akciókat szerveznek. Mivel nincs szabályozott formája a civil szervezetek és a kormány együttműködésének, informális úton keresik a nyomásgyakorlás módjait.

Spanyolországban a Nemzeti Fejlesztési Tervben foglaltakhoz illeszkedik a tartományok fejlesztési terve. Ez az Európai Unió strukturális alapjaiból felhasználható fejlesztési pénzek igénybevételét célozza meg. A NUTS-III szinten, a megyékben nincs intézményrendszere a területfejlesztésnek. A területfejlesztési politika itt is, mint az előző három országban - ágazati, és azt a különböző megyei hivatalok végzik; ezek kutatják fel a pénzügyi forrásokat is. A megyei szinten a tartományi kormányzat képviselői és a helyi önkormányzatok képviselői ismerhetik a területfejlesztési tervek alakulását, de azok kialakításába nincs beleszólásuk.

A civil szervezetek és a területfejlesztésért felelős hivatalok között nincs szervezett kapcsolat. Az együttműködés adott projektek, programok kivitelezésére szól, de a tervezésben nem dolgoznak együtt. Az együttműködés egy adott terv kivitelezésében jobbra pénzügyi támogatást jelent a hivatal részéről. A civil szervezetek a területfejlesztés során a tevékeny munkában és a tervezésben is részt vennének, érdeklődésük azonban nagyobb, mint az önkormányzatok fogadó készsége. Az önkormányzatok, hivatalok a civil szervezetek közül a szakszervezeteket, a vállalkozói szövetségeket eseti jelleggel konzultációra hívják, bizonyos esetben meghívják a témához értő más civil szervezeteket is. Ez nem a hivatalos eljárás része, jobbra csak tanácsadásra kérik fel őket, így sem, véleményezési sem döntési joggal nem rendelkeznek.

A fent említettekből kiderül, hogy a civil szervezeteket Spanyolországban alapvetően nem vonják be a területfejlesztéssel foglalkozó hivatalok munkájába. Egyes körzetekben azonban létrehoztak civilek kezdeményezéseket, amelyek arra szolgálnak, hogy kifejthessék véleményüket a fejlesztési tervről, és annak végrehajtásáról. Ilyen civil kezdeményezés a 2003-ban alakult "Colectivo Vall de Pop", amely felméri az átgondolatlan fejlesztések természeti és kulturális örökségre gyakorolt káros következményeiket. Emellett megpróbálják kedvező irányba módosítani a földhasználatban bekövetkező változásokat. Valódi hatalmuk, lehetőségük az érdekvédelemre azonban nagyon csekély.

Finnország 1995-ben csatlakozott az európai unióhoz, természeti adottságainál fogva rurális ország. Gyéren lakott, városai az átlagos európai mércével mérve kicsinyek, egyedül a főváros, Helsinki tekinthető nagyvárosnak a maga 1 millió lakosával. A finnek 20-25 %- a él kimondottan rurális területeken. A kilencvenes évek felmérései szerint a rurális területeken csökkent a népesség, egyrészt az elvándorlás, másrészt a természetes fogyás következtében (azaz több a halálozás, mint a születés), és alacsonyabb a munkaképes korúak aránya, mint a sűrűn lakott részeken. A munkanélküliség nem magasabb, mint az országos átlag, viszont a

munkalehetőségek köre, változatossága jóval kisebb. A rurális területeken több a kisvállalkozás, az átlagos jövedelem és az iskolázottság viszont alacsonyabb, mint máshol. A valaha agrártársadalomnak számító Finnországban ma már a falvakban élők 80%-a nem a mezőgazdaságból él.

A finn területfejlesztés története tizenöt-húsz éve kezdődött. Az eltelt idő alatt a hagyományosan hierarchikus és bürokratikus finn közigazgatás több reformon is keresztülment, utoljára 1997-ben, amikor drasztikusan csökkentették a tartományok szerepét a regionális fejlesztésben. A decentralizáció eredményeként 20 Regionális Tanács jött létre. Minden régió rendelkezik az EU által támogatott társadalmi partnerség csoporttal (partnership groups), melynek találkozóin a régió, a helyi önkormányzatok, az állam, az üzleti élet, a munkaerő-piaci szervezetek és más társadalmi szereplők képviselői vesznek részt. Emellett léteznek minisztériumi kontroll alatt álló, Regionális Munkaügyi és Gazdasági Központ nevű tanácsadó szervezetek, melyek szintén részt vesznek a fejlesztésben.

Finnországban a helyi önkormányzatok (ezek a rurális területek esetében több faluból álló körzeteket jelentenek) jelentős szerepet játszanak a terület-, és vidékfejlesztésben. Ez a szerep a kilencvenes évek folyamán azonban többször is átalakult. A legfontosabb hatások és események az alábbiak voltak: az új önkormányzati törvény 1995-ben, változások az önkormányzatok finanszírozásában, a helyi fejlesztési politika alkalmazása szubregionális szinten, gazdasági network-ök létrehozása, az új regionális fejlesztési törvény 1994-ben, az EU-tagság, a helyi akciócsoportok, valamint egy átfogó nemzeti vidékpolitika kialakítása. Az EU-csatlakozás előtt a finn regionális fejlesztés elsősorban kormányzati eszközökkel, a magánszektor bevonása nélkül történt. 1995 után az önkormányzatok gyorsan alkalmazkodtak az EU adminisztrációs elvárásaihoz, ám a projektek végrehajtása nem mindig bizonyult sikeresnek. Ezért is fontos a külső, nem kormányzati szereplők, például a független finanszírozású helyi akciócsoportok bevonása a fejlesztési munkába. A finn rendszer másik gyenge pontja a regionális szint volt. Az integrált vidékpolitika nem érte el a régiók szintjét, a regionális programok inkább csak a kistérségeket erősítették meg.

A falu már a XIX. század vége, az önkormányzati körzetek felállítása óta nem közigazgatási kategória Finnországban. Ennek ellenére továbbra is ez alkotja a rurális területeken élők természetes közösségét. A falvak a vidékfejlesztésben civil szervezeteik révén vesznek részt, melyek önkéntes munkát végeznek saját környezetük, településük érdekében. Ez a fajta nem hivatalos közösségi munka olyan elterjedt és sikeres, hogy települési szinten a civilek váltak a vidékfejlesztési politika legfontosabb végrehajtóivá, és az önkéntes munka értékének hangsúlyozása a nemzeti szintű terület- és vidékfejlesztési programba is belekerült.

A LEADER Községi Kezdeményezés először 1996-ban, az EU-csatlakozás után indult be Finnországban. Ezt az uniós programot a finnek 1997-ben kiegészítették egy szubregionális szintű saját programmal: ez a POMO, ami körülbelül „rurális program a helyi kezdeményezésekért”-nek fordítható. A POMO program kulcsfontosságú tényezője a vidékfejlesztésnek a helyi csoportok számára: teljes megtervezéséért és végrehajtásáért ők a felelősek. A támogatni kívánt szereplőket és tevékenységeket szintén helyi szinten választják ki. Az először minisztériumi kontroll alatt működő, később egyre inkább önállósuló program sikeresnek tűnik. A helyi szintű szervezetek képesek lebonyolítani a fejlesztési projekteket, miközben a magasabb szinten futó LEADER program végrehajtásához is értékes tapasztalatokat nyertek. A POMO segítette az egyéb uniós programokra való felkészülésüket is.

Norvégia 1995-ben sem csatlakozott az Európai Unióhoz. Regionális fejlesztési rendszerében három közigazgatási szint létezik: központi kormány, a 19 megye, illetve a 435 helyi közösség. Régióként tartanak választást a helyi és a megyei szint vezetésére. Mivel a regionális fejlesztés az erőforrások elosztása feletti hatalmat jelenti, a fejlesztést a központi kormány irányítja. A helyi szint lényegesen kevesebb jogkörrel és költségvetési kerettel rendelkezik, azok, pedig főleg a közszolgáltatások területére irányulnak. A decentralizációs folyamat a 80-as években gyorsult fel, mégpedig a városban megjelenő munkanélküliség jelensége nyomán. A problémákat orvosolandó az egyes régiók önállóságot és felelősséget kaptak az intézkedések kialakításában, amely döntéssel tulajdonképpen a szubszidiaritás elve valósult meg a regionális fejlesztésben. A megyék is nagyobb hatalmat kaptak különböző területeken, úgymint a szállítás, egészségügy, oktatás, regionális tervezés vagy a gazdasági fejlesztés.

Elmondható, hogy gazdasági, társadalmi felelősségek tekintetében a régióknak sokkal kevesebb politikai hatalmuk van, ami a hatalom kiegyensúlyozatlan megoszlását eredményezi. Ezért is alakult meg a régiók közötti együttműködés Norvégia, Svédország és Finnország között, amelynek fő tevékenysége arra irányul, hogy a nem túl sikeres állami szintű regionális politikát helyi szintre emelje. Példaként említendőek azok az erőfeszítések, amelyek az infrastruktúra és a közlekedés térségi fejlesztésére vonatkozóan történtek. A problémák itt a tervek végrehajtásánál keletkeznek, mivel azok nemzeti szinten dőlnek el, és sem a terveknek, sem a kooperációnak nincs nemzeti szintű vonatkozása.

A helyi közösségek pozíciója nagymértékben függ a helyi politikai és politikán kívüli szereplőitől. Így a helyi közösségek két szélsőséges típusa alakult ki: azok, amelyeknek az a

célja, hogy megreformálja a helyi viszonyokat, új keretet állítsanak fel és kihasználják az adódó fejlesztési, fejlődési lehetőségeket és azok, amelyek passzivitásba süllyedtek, elzárkóznak mindennemű változás elől és állami kompenzációt várnak veszteségeikét cserébe. Talán a természetnek és az alacsony lakosság számának köszönhetően a helyi szintű közösségi lét erősnek mondható Norvégiában. A fjordok és a hegyek viszonylag zárt életteret biztosítanak a helyi közösségeknek, ahonnan emiatt hiányoznak a városi tradíciók. Ezért is fontosabb és működőképesebb a politika terén a regionális szint a helyi szintnél.

A 90-es években a piac nemzetközivé válásával azok a vállalatok kerültek előnybe, amelyek a városias területeken voltak. Ebben az időszakban a regionális politika figyelme még fokozottabban fordult a periférikus területek felé.

Civil szervezetek és területfejlesztés Közép-Európában

A civil szervezetek egyre növekvő szerepet játszanak Közép-Európa államainak területfejlesztési rendszereiben. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás előkészítésének folyamata, majd a csatlakozással létrehozott körülmények radikálisan megváltoztatták a területfejlesztés közigazgatási feltételeit, és új igényeket támasztottak a civil szervezetek számára is. A civil szervezetek a következő kihívásokkal és lehetőségekkel szembesültek:

- Konzultáció (a nyilvános információ előlegezett forrása, munkacsoportok létrehozása)
- A monitoring szervezeteiben való részvétel
- A területfejlesztés irányító testületeiben történő részvétel
- A fejlesztési források megszerzésének a lehetősége

A csatlakozási folyamat volt a kiindulópont a területfejlesztés összes szereplője, így a civil szervezetek számára is az új keretek létrehozására. A civil szervezetek rendszerint nem játszottak kiemelkedő szerepet a tervezés, konzultáció, az előcsatlakozási fejlesztési programok monitoringja során, mert az állami bürokrácia mindezt saját feladatköréként és hatalmi monopóliumaként kezelte. A Cseh Köztársaságban, a lengyel és szlovák állapotokhoz hasonlítva, a civil szervezetek nagyobb mértékben voltak bevonva a területfejlesztési stratégiák, a fejlesztési pályázatok elkészítésébe; a fejlesztési projektek elterjesztésébe és kiválasztásába. A cseh civil szervezetek így mára rendelkeznek egyfajta gyakorlattal az

előcsatlakozási alapokkal kapcsolatban, de még korántsem alkalmazkodtak teljességgel a strukturális alapok szerkezetéhez és működéséhez.

Civil szervezetek a Cseh Köztársaság területfejlesztési rendszerében

A törvényi szabályozás a területfejlesztés dinamikus folyamatának csak kisebb részére vonatkozik. A nemzeti alaplodokumentum, amely lefekteti a területfejlesztés programozásának az alapjait, a 248/2000 számú törvény szabályozza, és nincs más rendelkezés, amely határozott és világos formában rögzítené a regionális fejlesztés tervezésében történő nyilvános részvétel szabályait. A cseh kormánynak el kellett készítenie a Regionális Fejlesztés Stratégiáját és Operatív Tervét, amely a 2003-ban elfogadott Nemzeti Fejlesztési Terv 2004 - 2006 része (Národní rozvojový plán 2004 -2006). A Nemzeti Fejlesztési Tervet a területfejlesztési Minisztériumban készítették el, és ez tény garantálja a területfejlesztés rendszerének működtetését a cseh kormányban. A cseh területfejlesztés uniós adaptációját a következő dokumentumok valósítják meg:

Országos szinten:

- Nemzeti Fejlesztési Terv 2004 -2006
- A 248/2000 számú törvény a területfejlesztés megalapozásáról
- A Területfejlesztés Nemzeti Stratégiájának a Programja
- 2015 Előrejelzések. A Társadalmi és Gazdasági Stratégiai Központ szakértői tanulmányai

Regionális (NUTS-3) szinten:

- Regionális fejlesztési stratégia
- Regionális intézkedési terv egyes szektorok részére
 - *Regionális Tanácsokat hoztak létre minden NUTS-II régióban a Területfejlesztési Törvény rendelkezései szerint. A Regionális Tanácsok a regionális parlamentek tagjaiból állnak.*
 - *Területfejlesztési Bizottságokat hoztak létre az összes NUTS-II régióban a Területfejlesztési Törvény rendelkezései szerint a monitoring feladatai ellátásának elősegítésére. A civil szervezeteknek legalább két helyet kell rendelkeznie a környezetvédelemmel és a szociális ügyekkel foglalkozó bizottságokban. Egyes régiókban a civil szervezetek 2 – 2 helyet (környezetvédelem és szociális ügyek) kaptak a Területfejlesztési Bizottságokban.*

Települési szinten:

Helyi területfejlesztési intézkedési terv (amelynek tartalmaznia kell a válsághelyzetek kezelésének a tervét is).

A következő táblázat foglalja össze a Működési Programot és az intézményi felelősöket a 2002–2003 és a 2003-2006 közötti periódusra vonatkozóan:

7.1. táblázat A területfejlesztés Működési Programjának végrehajtó szervezetei 2002-2003 között

Működési Program	Végrehajtó Szervezet
Humán Erőforrás Fejlesztés	Munkaügyi és Szociális Minisztérium
Környezetvédelem	Környezetvédelmi Minisztérium
Közlekedés	Közlekedési Minisztérium
Turizmus	Területfejlesztési Minisztérium
Mezőgazdaság és vidékfejlesztés	Mezőgazdasági Minisztérium
Ipar és vállalkozások	Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
Egyesített Területfejlesztési Működési Program	Területfejlesztési Minisztérium

7.2. táblázat A területfejlesztés Működési Programjának végrehajtó szervezetei 2003. Május 1. után

Működési Program	Végrehajtó Szervezet
Humán Erőforrás Fejlesztés	Munkaügyi és Szociális Minisztérium
Környezetvédelem - beleértve a Közlekedést	Környezetvédelmi Minisztérium
Mezőgazdaság és vidékfejlesztés	Mezőgazdasági Minisztérium
Ipar és vállalkozások	Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
Egyesített Területfejlesztési Működési Program - beleértve a turizmust	Területfejlesztési Minisztérium

A civil szervezetek részvételéről a területfejlesztés különböző programjaiban a következő dokumentumok rendelkeznek:

- 1, Útmutató a területfejlesztési tervek és programok környezetvédelmi értékeléséhez (Környezetvédelmi Minisztérium)
- 2, Útmutató rendelkezések a szektorális működési programok kidolgozásához és fejlesztéséhez (Területfejlesztési Minisztérium)

Az egyes beszámolók, amelyek metodológiai és más ajánlásokat tartalmaznak, a Községi Szervezetek Központját jelölik meg a legfőbb civileket összefogó, szakértő intézményként. A tapasztalatok szerint az útmutatók ajánlásait nem teljesen tartották be a felelős kormányzati intézmények és a civilek bevonása a területfejlesztés rendszerébe annak ellenére elmaradt a lehetőségektől, hogy kompetens minisztériumok internetes honlapokat és linkeket hoztak létre.

7.3. táblázat A civil szervezetek részvétele a területfejlesztésben – Cseh Köztársaság

Működési program	Munkacsoportok létrehozása	Találkozók száma	A civil szervezetek képviselőinek száma	Megjegyzés
Humán erőforrás fejlesztés	2002, Április	4	1 civil szervezet a Monitoring Tanácsban	A civil szervezet nem hivatalos tagként, hanem szakértő szervezetként kapott szerepet
Környezetvédelem	2002, Augusztus	Nincs információ	nincs	Informális együttműködés (munkatalálkozó-zók, kerekasztal- viták)
Mezőgazdaság és vidékfejlesztés	2002, Március	Nincs információ	1	
Ipar és vállalkozás	Nincs információ	Nincs információ	Nincs információ	Szakszervezetek, Kereskedelmi Kamarák
Egyesített Területfejlesztési Működési Program	2002, Április	Minden munkacsoport 2-6 találkozó	1-1 minden munkacsoport-ban	A civil szervezetek jelentkezés alapján vehették részt

A civil szervezetek részvételének erősítésére számos találkozót szerveztek, amelyek feladata a civil szektor és az állami intézmények közötti kapcsolaterősítés volt. A találkozók és konzultációk ad hoc jellegűek voltak. Funkciójuk a civil szervezetekkel való kapcsolat kialakítása volt. Maguk a civilek csak néhány kerekasztal-beszélgetést szerveztek. Ezek ajánlásait és javaslatait átadták a kompetens állami intézményeknek. Összefoglalóan az állapítható meg, hogy az alacsony civil részvétel a vonatkozó információk hiányának volt a következménye. A minisztériumok nem voltak érdekeltek a civilek információkkal való ellátásában. A minisztériumi honlapok csak nagyon kevés használható információt tartalmaztak. A civil szervezetek a kezdeti rossz tapasztalatok alapján túlságosan csalódottan bizonyultak a további erőteljesebb részvételhez.

A Cseh Köztársaságban 40 000 körüli civil szervezet működik elsődlegesen a következő tevékenységi területeken: civil társadalom, öregek ellátása, cigánysággal foglalkozó szervezetek, kultúra, sport, testnevelés, fiatalok és gyerekek. A civil szervezetek és az állam közötti kapcsolat a Civil Szervezetek Kormányzati Tanácsában intézményesített, amelynek 60 körüli taglétszáma van (harminc a civilek, harminc az állam képviselőiben). A Tanács a miniszterelnöki hivatalhoz kapcsolatosan működik és a legnagyobb probléma az, hogy a civilek képviselői nem választás, hanem kijelölés útján kerülnek a szervezetbe.

A civil társadalommal kapcsolatos legfontosabb dokumentum a 227/1997 számú törvénycikk az alapítványokról és alapítványi forrásokról. Hosszú várakozás előzte meg a civil szervezetek tevékenységét szabályozó törvényt, amely 198/2002 számú, az önkéntes tevékenységekről szóló törvénycikkkel született meg. A törvénycikket több kiegészítés részlegesen módosította, így például az üzleti törvény, amely a civil szervezetek alapítását szabályozza.

A cseh civil szervezetek szerteágazó tevékenységet folytatnak, különböző működési célokat fogalmazznak meg, a koordináció és kommunikáció különböző szintjeit valósítják meg. (nemzeti és regionális szint, de a regionális szerveződések száma sokkal kevesebb). A legjelentősebbek között említhető a Humanitárius Szervezetek Csehországi Tanácsa (a regionális szervezeteit is beleértve), a Donor Forum, a Regionális Civil Szervezetek Szövetsége. A Civil Szervezetek Kormányzati Tanácsa a jelöltállításra történő nyilvános felhíváson keresztül jelöli ki a civil szervezetek képviselőit a kormányzattal történő kapcsolattartásra.

Az uniós területfejlesztési politika legaktívabb informális hálózata a Civil Szervezeti Területfejlesztés, amely informálja, koordinálja esetenként régióként szervezi a civil szervezetek tevékenységét. A civil szervezetek intézményi és személyi kapacitása rengeteg kívánnivalót hagy maga után országos és regionális szinten egyaránt, - annak ellenére, hogy több rendezvényt szerveztek a civil szervezetek lehetőségeinek megismertetésére az uniós területfejlesztési rendszerben. A Civil Társadalom Fejlesztése Alapítvány 14 régióban tartott képzési programot, amelyen 210-en vettek részt.

A Cseh Nemzeti Fejlesztési Terv tartalmaz egy fejezetet a civil szervezetek szerepéről, amellyel a civilek elégedettek. Kivétel ez alól a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztés Működési Programja (a hiányzó tényleges vidékfejlesztési program miatt) és az Egyesített Területfejlesztési Működési Program (a nehezen kivitelezhető projektek túlhangsúlyozása miatt).

Az Egyesített Területfejlesztési Működési Program végrehajtási terve a következőket tartalmazza:

- 1, A Területfejlesztési Tanácsok által kiválasztott projektek
- 2, A Regionális Fejlesztési Tanácsoknál monitoring ellenőrzésen átesett programok
- 3, A végső pontozást a Területfejlesztési Tanácsok titkársága értékeli

Civil szervezetek Lengyelország területfejlesztési rendszerében

A lengyel területfejlesztés adminisztratív keretének speciális eleme a lengyel alkotmány 12. cikkelye, amely kimondja, hogy a vajdaságok fejlesztéspolitikai stratégiájának kidolgozásában és annak megvalósítása során az önkormányzatoknak együtt kell működnie a civil szervezetekkel. A területfejlesztésről szóló alapszöveg, a Nemzeti Fejlesztési Terv 2004 – 2006 (Narodny Plan Rozwoju 2004 -2006) ugyanezt az elvet fogalmazza meg a működési tervben a fejlesztési célok meghatározása és a gazdasági, társadalmi feltételek, a közigazgatási keretek rögzítése során. A Nemzeti Fejlesztési Tervet 2003 Januárjában fogadta el a minisztertanács, majd ugyanezen év Februárjában egy javított változatot szerkesztettek.

A lengyel területfejlesztési rendszer uniós csatlakoztatását a következő dokumentumok rögzítik:

Nemzeti szinten:

- Nemzeti Fejlesztési Terv 2000 – 2006
- Az ország hosszú távú területfejlesztési stratégiája
- A területfejlesztés nemzeti stratégiája 2001- 2006
- Lengyelország 2025, a tartós és fenntartható fejlődés hosszú távú stratégiája

Regionális (vajdasági) szinten:

- A vajdasági fejlesztés stratégiája
- Vajdasági program
- Vajdasági működési terv

Települési szinten:

- Állapotfelmérés és utasítások a helyi területfejlesztési intézkedésekhez
- Helyi területfejlesztési intézkedési terv

A Nemzeti Fejlesztési Terv meghatározza a legfontosabb ágazati tevékenységeket, amelyeket Lengyelországban 2004 és 2006 között kellene elvégezni az EU tagság első időszakában. A

Gazdasági Minisztérium felelős a Terv kidolgozásáért. A Terv az Ágazati Működési Programokból és a Területfejlesztési Működési Programokból lett összeállítva.

7.4. táblázat A területfejlesztés Működési Programjának végrehajtó szervezetei 2003-ig Lengyelországban

Működési Program	Végrehajtó Szervezet
Humán Erőforrás Fejlesztés	Gazdasági, Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium
A vállalkozói ágazat és a vidékfejlesztés modernizálása és átstrukturálása	Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium
Közlekedés	Infrastrukturális Minisztérium
Turizmus	Területfejlesztési Minisztérium
Halászati és halfeldolgozás	Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium
Ipar és vállalkozások	Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
Integrált Területfejlesztési Működési Program	Gazdasági, Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium

7.5. táblázat A területfejlesztés Működési Programjának végrehajtó szervezetei 2003. Május 1. után Lengyelországban

Működési Program	Végrehajtó Szervezet
Humán Erőforrás Fejlesztés	Gazdasági, Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium
A vállalkozói ágazat és a vidékfejlesztés modernizálása és átstrukturálása	Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium
Közlekedés	Infrastrukturális Minisztérium
Turizmus	Területfejlesztési Minisztérium
Mezőgazdaság, Vidékfejlesztés, Halászat	Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium
Környezetvédelem	Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium
Versenyképes növekedés	Gazdasági, Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium
Integrált Területfejlesztési Működési Program	Gazdasági, Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium

A Nemzeti Fejlesztési Tervről és a Működési Programokról szóló információkat a Gazdasági, Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium és más kompetens minisztériumok honlapján jelentették meg. Az egyének és intézmények kérvényezhették a területfejlesztéssel kapcsolatos dokumentumok postázását, de az információk terítésének ez a módja a kistelepülésen élőknek nagyobb problémát jelentett. Az alapidokumentumok kidolgozásához széleskörű együttműködést irányoztak elő a különféle szervezetek között és ehhez az együttműködéshez a helyi és különböző szintű önkormányzatok (központi, vajdasági, helyi), a bankszektor, a gazdasági, társadalmi civil szervezetek képviselőit hívták meg. A lengyel civil

szervezeteknek jó lehetőségük volt véleményük megfogalmazására és érdekeik képviseletére a konzultációs időszak alatt.

A lengyel civil szervezetek (7210 alapítvány és 45891 társaság) helyzete jelenleg is változik; nemrég vizsgálták felül a civil társadalom reprezentánsainak elismert civilek és a kormány kapcsolatát. A civil szektort törvényileg 2003 áprilisában definiálták és akkor lépett érvénybe a közhasznúságot és önkéntességet meghatározó rendelkezés. A legfontosabb, bár a térség más államaihoz képest kicsit megkésve született törvény: Törvény a közhasznúságról és önkéntességről 2003. E törvény megalkotását követően állították fel a Közhasznú Tevékenységek Tanácsát.

A szakértők értékelése szerint az EU strukturális alapjainak ismertsége jónak mondható. A legaktívabb civil szervezetek különösen jól informáltak, még a piaci szervezetéknél is jobban, de a kisebb, távoli települések civil szervezetei alapvető információhiánnyal küszködnek. A területfejlesztés területén legaktívabb szervezetek a Civil Szervezetek Közössége, a Lengyel Zöld Hálózat, amely a környezetvédelmi konzultációkon résztvevő civilek szervezete. A tervezés gyakorlati kivitelezésének területén a civil szervezetek tevékenységét sikertelennek minősítik. A Nemzeti Fejlesztési Terv és a Működési Program mellett országos és 16 vajdaság szintjén is Irányító Bizottságokat állítottak fel. Minden Bizottságban ott vannak a civilek képviselői is. A bizottságok tagjainak 10 százaléka kerül ki a civil szervezetek képviselőiből. A civil szervezetek részvételét a leírtakon kívül néhány konferencia biztosította. Közmeghallgatást a témában nem kezdeményeztek. A Gazdasági Minisztérium konferenciák sorozatát szervezte a Nemzeti Fejlesztési Terv és az Ágazati működési Programok megvitatására mind országos mind regionális szinten. A konferenciák alaphibájának bizonyult, hogy az önkormányzatokat és az állami adminisztráció reprezentánsait hívták meg, amíg - az ennek ellenére résztvevő - civileket inkább betolakodónak tekintették. A kormány intenzív kampánnyal igyekezett információhoz juttatni a civileket öt hónapon keresztül 2003-ban. A Területfejlesztési Működési Program esetében 30 civil szervezet vett részt az információs találkozón, 20 civil szervezet a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Működési Program megismertetésére szervezett rendezvényeken, és a más rendezvényeken résztvevő civil szervezet száma sem haladta meg a húszat. A civilekkel való partnerséget a Regionális Irányító Bizottságok támogatásával kellett volna létrehozni és erősíteni, de a Bizottságok ebből a szempontból nem működtek jól. Ennek okát abban jelölték meg, hogy nem volt egyértelmű, milyen szempontok szerint kell és lehet kiválasztani az együttműködő civil szervezeteket. A lengyel civil szervezetek számára egy találkozót

szerveztek a gazdasági miniszterrel 2002-ben, amelyen a civilek szerepét vitatták meg az uniós strukturális alapok megszerzésében.

A következő intézkedéseket alakították ki a strukturális alapok minél jobb felhasználása érdekében:

- A civil szervezeteket alkalmassá kell tenni az Európai Területfejlesztési Támogatási Alapok elnyerésére
- Megfelelő színvonalú befektetéseket kell alkalmazni a humán erőforrás menedzsment területén
- Mindenre kiterjedő támogatások bevezetése a civil szervezetek területfejlesztésbe történő bevonására
- A civil szervezetek részvétele a monitoring eljárásban és a technikai segítség megszervezésében

7.6. táblázat A civil szervezetek részvétele a területfejlesztésben – Lengyelország

Működési program	A munkacsoportok létrehozása	A találkozók száma	A civil szervezetek képviselőinek száma	Megjegyzés
Humán erőforrás fejlesztés	2002, Július	11	20 civil szervezet 40 -100 képviselője minden rendezvényen	
Környezetvédelem	2002, június	7	Nincs információ	
Mezőgazdaság és vidékfejlesztés	Március Augusztus	11	13 civil szervezet képviselője	Civil szervezetek és egyetemek, kutató és fejlesztő ügynökségek képviselői
Versenyképes növekedés	2002, szeptember	6	16 civil szervezet képviselője	16 civil szervezet képviselője
Egyesített Területfejlesztési Működési Program	2002, Július	2-8 találkozó minden vajdaságban	30 civil szervezet képviselője	Minden vajdaságban meghívták a civilek képviselőit

Civil szervezetek Szlovákia területfejlesztési rendszerében

A szlovák területfejlesztési politikát 1990-ben indították el, amikor a szlovák kormány elfogadta a 390/1991 számú törvénycikket, amely szabályozta a területfejlesztés és a legnagyobb szociális problémák kezelésének az alapvető kereteit - különös tekintettel a hátrányos helyzetű, fejletlen régiókra. Mint ahogyan a többi újonnan csatlakozó állam esetében, Szlovákiában is Nemzeti Fejlesztési Tervet (Nárdony Plám Regionálneho Rozvoja Slovenskej Republiky) készítettek és fogadtak el a 240/ 2001 számú törvénnyel. Az Építésügyi és területfejlesztési Minisztérium volt a felelős a Nemzeti fejlesztési Terv elkészítéséért.

A szlovák területfejlesztési rendszer uniós adaptációját a következő dokumentumok biztosítják:

Nemzeti szinten:

- Nemzeti Fejlesztési Terv
- Területfejlesztési Bizottság

Regionális szinten:

- Regionális fejlesztési stratégia
- A NUTS-III adminisztratív szervezete
- A NUTS-IV adminisztratív szervezete

Helyi szinten:

- Helyi területfejlesztési terv

Működési Programok rendszere is változott, ahogyan azt a következő táblázat mutatja:

7.7. táblázat A területfejlesztés Működési Programjának végrehajtó szervezetei 2003 áprilisáig Szlovákiában

Működési Program	Végrehajtó Szervezet
Humán Erőforrás Fejlesztés	Munkaügyi, Szociálpolitikai és Családügyi Minisztérium
A vállalkozói ágazat és a vidékfejlesztés modernizálása és átstrukturálása	Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium
Környezet	Környezetvédelmi Minisztérium
Közlekedés és telekommunikáció	Közlekedésügyi és Telekommunikációs Minisztérium
Multifunkcionális mezőgazdaság	Mezőgazdasági Minisztérium
Ipar	Gazdasági Minisztérium
Lakás	

7.8. táblázat A területfejlesztés Működési Programjának végrehajtó szervezetei 2003. Április 1. után Szlovákiában

Működési Program	Végrehajtó Szervezet
Humán Erőforrás Fejlesztés	Munkaügyi, Szociálpolitikai és Családügyi Minisztérium
Környezet	Környezetvédelmi Minisztérium
Közlekedés	Közlekedésügyi és Telekommunikációs Minisztérium
Mezőgazdaság vidékfejlesztés és halászat	Mezőgazdasági Minisztérium
Ipar és szolgáltatások	Nincs információ
Lakás	

A civil szervezetek és az államigazgatás kapcsolatát 2002-ben szabályozták Szlovákiában. A vonatkozó rendelkezések intézményesítették a kormányzat és a civil szervezetek kapcsolatát; a civilek számára lehetővé tették a tanácsadó, konzultációs és döntéshozó szervezetekben, közös projektekben, a konferenciákon és konzultációkon történő részvételt. A 13/2002 számú törvény szabályozza a költségvetési szervezetek non-profit szervezetté történő átalakításának a feltételeit. Ezzel párhuzamosan más vonatkozó rendelkezések is szabályozzák a civil szervezetek működését (például a finanszírozás területén).

Elsőként a Nonprofit, Civil Szervezetek Tanácsát hozták létre 1999-ben a civil szféra ügyeinek kezelésére, amely a civil szervezetek szempontjából a következő szerepköröket határozta meg:

- A civil szervezetekkel kapcsolatos politikai döntések, javaslatok és törvénykezési akciók megvitatásának a lehetősége

- Részvétel a fejlesztési alapokhoz történő hozzájutást érintő eljárások és kritériumok meghatározásában
- Javaslatok a civil szervezetek részvételére a döntéshozatali, monitoring és értékelési eljárásokban
- Munkacsoportok alapítása különleges problémák kezelésére

A Tanács 18 kormány szerv és 22 civil szervezet munkáját fogja össze a miniszterelnök-helyettes irányításával. A szlovák kormány és a civil szektor közötti kommunikáció kapcsán az elemzők a teljességgel hiányzó nyilvánosan hozzáférhető információkat, és a szintén hiányos kormány – civilek közötti konzultációkat említik. Ennek értelmében a Tanács működése merőben formális.

7.9. táblázat A civil szervezetek részvétele a területfejlesztésben – Szlovákia

Működési program	A munkacsoportok létrehozása	A találkozók száma	A civil szervezetek képviselőinek száma	Megjegyzés
Humánerőforrás fejlesztés	2002, augusztus	1	Nincs	
Ipar és szolgáltatások	Nincs információ	12	nincs	
Közlekedés	Nincs információ			
Környezetvédelem	Nincs információ	Nincs információ	Nincs információ	A civil szervezetek nem vettek részt a találkozókban és nem kapták meg a jegyzőkönyveket
Mezőgazdaság és vidékfejlesztés, halászat	Nincs információ	1	1	A civil szervezetek nem vettek részt a találkozókban és a civilek javaslatait nem fogadták el
Területfejlesztés	2002, Július	11	nincs	

A politikai központok és a régiók közötti hiányzó kommunikáció ellenére a civil szervezetek számos nyilvános meghallgatáson, munkacsoport megbeszélésen és más nyilvános vitán vettek részt a területfejlesztéssel kapcsolatban. A területfejlesztés Működési Programjával kapcsolatban a regionális önkormányzatok levélben és az Interneten keresztül hívták meg a civil szervezeteket 3 nyilvános meghallgatásra és 2 munkacsoport megbeszélésre. A szlovák civil szervezetek részvétele a területfejlesztésben erősödik ugyan, de még mindig számos probléma nehezíti azt, amely a civil társadalom általános állapotának is a függvénye. A

legfontosabb szlovák civil szervezetek között említhető a Vidék Parlamentje, a Szlovák Humanitárius Tanács és a Donor Forum.

Általánosan jellemző, hogy a szlovákiai civil szervezeteknek korlátozott lehetőségeik vannak képviselők jelölésére a döntéshozó testületekbe és a monitoring szervezetekbe; a civil szervezetekkel kapcsolatos szervezeti és közigazgatási rendelkezések nem világosak; a civileknek állandó kommunikációs nehézségei vannak a kormányhivatalokkal; és a civilek képviselőit nem képezték ki az uniós területfejlesztési játékszabályok és rendszerek ismeretére. Az előcsatlakozási programok hiánya ugyancsak hozzájárul a gyengének mondható civil részvételhez. A pozitív ellenpéldát a Vidék Parlamentjének Szlovákiai létrehozása jelenti.

Szlovéniában nem alakították ki a NUTS szinteket, pontosabban az egész ország egy NUTS-II régiót alkot annak ellenére, hogy komoly fejlettségbeli különbségek mutatkoznak az országon belül. Korábban létezett nyolc történelmi régió – megye: Gorenjska, Primorska, Stajerska, Prekmurje, Dolenjska, Zasavje, Koroska and Posavje – és ennek az emléke még ma is elevenen él a lakosságban. Szlovéniában a köztársasági kormányzatot követő közigazgatási szint a községi önkormányzatok szintje, ez a NUTS-III szint. Szlovéniában körülbelül 200 helyi önkormányzat van.

Az országon belüli gazdasági egyenlőtlenségek arra kényszerítették a szlovén kormányt, hogy kialakítson tizenkét úgynevezett „statisztikai régiót”. Mindegyik statisztikai régió rendelkezik saját Regionális Területfejlesztési Programmal (RRP), és mindegyik régióban működik egy Regionális Fejlesztési ügynökség (RRA). A fejlesztési terveket általában ezek az ügynökségek készítik, bár ez nem feltétlenül van így. Tehát mindegyik statisztikai régióban több mint egy fejlesztési ügynökség működik. Jelenleg próbálják kialakítani, kiválasztani azt az ügynökséget, amelyik koordinálja az adott régióban a többi fejlesztési ügynökség munkájának összhangját a nemzeti Fejlesztési Tervvel. A vezető ügynökségek készítik az öt éves Fejlesztési Programokat az Állami Területfejlesztési Ügynökség (State Regional Development Agency) felügyelete mellett. A tervezett programokat (de nem azok megvalósulását, eredményeit) egy másik ügynökség vizsgálja, ellenőrzi (Slovene Agency for Regional Development), általában külső szakértők bevonásával. Ezek a programok a hazai fejlesztési tervekhez hasonlóak. A programokban azok készítői feltárják a lehetőségeket a rövid és hosszú távú célokat, meghatározzák a fejlesztési irányokat, és azt, hogy mely szereplőket lehet bevonni a program megvalósításába. A program azt is tartalmazza, hogy milyen források bevonására lehet számítani, miként lehet ellenőrizni, követni a program

megvalósulását. Az elkészült tervekkel az a legnagyobb probléma, hogy általában sem a vállalkozókat, sem pedig a civil szférát nem vonják be az előkészítés, tervezés szakaszába, csak a végrehajtás során támaszkodnának e csoportokra.

Már lassan tizenöt éve küzdenek azért a civil szervezetek Szlovéniában, hogy szerephez jussanak a területfejlesztésben. Az Európai uniós csatlakozási tárgyalások hatására a kormány rákényszerült hogy elismerje - jobban be kellene vonni a civil szervezeteket a területfejlesztésbe, ezt követően indították útjára a MATRA programot. Ennek során környezetvédelmi és társadalmi problémák kezelését bízták a civilekre, mivel ezen a téren a kormányzati szerveknél sokkal hatékonyabb munkát tudtak végezni. A civilek általában csak egy adott településen, kistérségben képesek hatékonyan dolgozni, sem a szükséges humán erőforrás, sem pedig a szükséges anyagi források nem álnak rendelkezésükre, hogy nagyobb területi egységben is hatékonyan lépjenek fel. Szlovéniában 2002-ben alapította meg a kormány a területfejlesztési Ügynökséget (Slovene Agency for Regional Development), valamint egy kormánybizottságot, hogy kidolgozza, milyen formában lehet a civil szervezeteket bevonni a területfejlesztésbe. Ezt követően egy nyilvános felhívás alapján a Területfejlesztési Ügynökség három civil szervezettel kezdett együttműködésbe:

1. CNVOS konzorciummal (Slovene Centre for Non-governmental Organizations; ez az intézmény a civil szervezetek, és a kormány együttműködésnek erősítésére jött létre 2002-ben.);
2. REC (Regional Centre for Environment for Central and Eastern Europe)
3. És a megelőző munka szövetséggel együtt működő civilek közül (Association for Preventionwork), Centre for help to Youth, ŠKUC (Student Cultural Centre) and Vitre.

Az együttműködés célja az volt hogy felmérjék, milyen állapotban van a civil szféra az országban; miként lehetne mozgósítani, hogy bekapcsolódjon a területfejlesztési terek készítésébe, és végrehajtásába. (Program of integration of NGOs into process of upgrading State development Program and preparation of Common Program Document). Ennek alapján a Nemzeti Fejlesztési Terv vitájára a terv végső változatának elkészítése előtt meghívták a szakértők mellett az összes érdeklődő civil szervezetet. A civil szervezetek képviselőinek öt-öt küldöttjét delegálták abba a műhelybizottságba, amely a tervek végső változatát készíti. Emellett a civil szervezetek részt vesznek a Fenntartható Fejlődés Tanács (Council for sustainable Development) munkájában is.

A civil szervezetek általában nem motiváltak abban, hogy a tervezési munkában is részt vegyenek. Különösen igaz ez települési szinten, ahol a végrehajtásban, a tervek megvalósításban aktívak.

A civil szervezetek számos fórumon kapcsolódhatnak be a környezetvédelmet érintő kérdésekbe. Szemben a Magyarországon meghonosodó rendszerrel, a civil szervezeteknek nem csak véleményezési, hanem tanácskozási, szavazati, döntési joga is van területfejlesztési kérdésekben. Gorenska Régióban a területfejlesztési tervet készítő tanács ülésén a következő szereplők jelentek meg:

- A helyi önkormányzatok 17 képviselője (minden helyi önkormányzat egy képviselője)
- A gazdaság (a mezőgazdaság, és a turizmus) képviselői közül szintén 17 fő.
- A szakértői szervezetek és civil szervezetek képviselői közül 10 fő. Ezek általában a természetvédelem, környezetvédelem, az oktatás, és a szociális szféra érdekeit képviselik.

Románia területfejlesztési rendszerének kialakítása során a következő NUTS szinteket hozták létre: NUTS-I nemzeti szint, Integrációs Minisztérium – Regionális Fejlesztési Főigazgatóság; NUTS-II szinten 8 darab Fejlesztési Ügynökség a nyolc fejlesztési régióban. A nyolc régiót általában 5-6 megyéből alakították ki, ez alól csak Bukarest, és a fővárost körülvevő megye a kivétel. A rendszer kritikussai szerint ezeknek az ügynökségeknek a hatásköre túlságosan behatárolt. Technikai és személyzeti kapacitásaikat teljesen kimeríti pusztán a technikai feladatok ellátása; a támogatások kifizetése, és a pénz felhasználásának nyomon követése. Nem rendelkeznek elegendő munkatárssal ahhoz, hogy a regionális tervezési feladatokat is el tudják látni.

A regionális Fejlesztési Tanácsokba minden tagmegye küld képviselőt, az elnökséget a megyei tanácselnökök alkotják (ez választott tisztség), azonban a források szűkössége, és a regionális tudat hiánya miatt nem regionális, hanem megyei célokért küzdenek a Fejlesztési Tanácsban részt vevők. A regionális identitástudat kialakítása híján kicsi annak az esélye, hogy a Regionális Fejlesztési Ügynökségek képesek legyenek betölteni szerepüket.

A NUTS-III szint a megyei szint. A jelenlegi megyerendszert Romániában 1968-ban hozták létre. Területfejlesztési szempontból hatáskörük meghaladja az Európában jellemző szinteket. Mátéffy Mária (2004) szerint a megyéknél nincs meg a megfelelő szakembergárda ahhoz, hogy képesek legyenek fejlesztési terveket kialakítani, és végrehajtani. A 41 megyében 41 Megyei Tanács működik.

A NUTS-IV szint Romániában – Hargita megye kivételével – nem épült ki. Ezt részletesen elemzi Mátéffy Mária tanulmányában. A Hargita megyei Tanács aktív segédletével hoztak létre a helyi önkormányzatok, civil szervezetek, és magánszemélyek a társulásokat, gyakorlatilag újabb civil szervezeteket, hogy élni tudjanak az Európai Unió strukturális alapjai kínálta lehetőségekkel. Ezek a tanácsok területi elven szerveződtek, és a kistérségi vezetők képzésében részt vett a Sapienta Egyetem is. Hasonló kezdeményezések vannak Kovászna megyében, itt azonban a Prefektúra „megkérdőjelezte a kistérségi társulások törvényességét” (Vidékfejlesztés Hargita megyében 2004: 26) így azokat nem jegyezték be. Azóta Bihar, Suceava és Maros megyében is próbálkoznak a kistérségi társulások létrehozásával. A NUTS-IV szinten, a Megyei tanácsok mellett működik egy konzultációs fórum. Ezen a civil szervezetek is képviselteti magukat, de ez nem véleményező, hanem egyeztető fórum. A területfejlesztési törvény csak a határozatok közzétételét írja elő, valamint a helyi önkormányzatokkal kell egyeztetni, de a civil szervezeteiket nem vonják be a területfejlesztési tanácsok munkájába.

A NUTS-V szint a települések szintje, ezek a Községi Tanácsok. 1989 előtt számos települést összevontak közös önkormányzat alatt, ezen egységek felbomlása, alakulása ma is zajlik. A jelenséggel nem kívánunk bővebben foglalkozni, hiszen az a hazaihoz hasonló módon zajlik.

8. A civil szervezetek részvétele a magyar területfejlesztésben

- 1.) A magyar civil szervezetek jelenlegi részvétele a területfejlesztésben jellegzetesen átmeneti állapot tükröz, a civilek további bevonása komoly forrást jelenthet. A civil társadalom reprezentáns szervezetei alapvetően elégedetlenek a tevékenységi területük földrajzi körzetének gazdasági, társadalmi állapotával és egy részük a területfejlesztés szervezett rendszerében történő részvételt a változtatás egyik legfontosabb eszközének tekinti. Ugyanakkor az is igaz, hogy a területfejlesztési rendszer kínálta lehetőségekkel addig nem élő szervezetek egy jelentős részének nincs információja az ilyen jellegű lehetőségeiről. Nagyon valószínű, hogy a kutatás egy olyan kezdeti időszak állapotait regisztrálta, amikor a civil aktivitás a területfejlesztésben még csak éppen elkezdődött, ezért lényeges annak a hangsúlyozása, hogy általában a civil társadalom és speciálisan a civil szervezetek területfejlesztési aktivitása kiemelt figyelmet érdemel. Az ország civil szervezeti „lefedettsége” valamivel jobbnak mondható, mint például a cseh vagy a lengyel helyzet, azonban a több mint 60 000 bejegyzett és 47 000 ténylegesen működő civil szervezet közül mindössze mintegy 800 élt a területfejlesztési rendszerben történő részvétel lehetőségével.

- 2.) A civil szervezetek részvétele a területfejlesztés legnagyobb erőforrásának tekinthető, mert
 - a civil szervezetek jelentős része tapasztalatot szerzett a pályázati rendszerekben;
 - a területfejlesztés feladatainak jelentős része állami, önkormányzati feladatként nem végezhető el;
 - a civil szervezetek képesek alternatív források felkutatására és megszerzésére megfelelő állami, önkormányzati együttműködés esetén;
 - képesek meggyőzni, bevonni és mozgósítani a lakosságot a területfejlesztési programokban történő hatékony és öntevékeny részvételre;
 - az Európai Unió fejlesztési támogatásainak jelentősebb része nem szerezhető meg a civil szervezetek nélkül;

- az Európai Unió fejlesztési programjainak egyre nagyobb része az alulról építkezés elve szerint épül fel, amely a civil szervezetek domináns részvételét feltételezi;
- a civil szervezetek érdekeltek a területfejlesztési programokban történő sikeres részvételben, mert ez számukra működési forrást és legitimitációt biztosíthat a helyi társadalomban.

3.) A civil szervezetek részvétele a területfejlesztési rendszerben, illetve programokban a fentiekén túlmenően politikai szempontból is fontos:

- A szervezetek jelentős része nem elkötelezettje a politikai pártoknak, mivel működésük jellege és a helyi társadalomba való beágyazottságuk ezt nem teszi lehetővé. Politikai szempontból azonban mégsem mellékes, hogy az Európai Unión belül törvényszerűen erősödő civil szervezetek melyik politikai erőcentrum segítségével, közreműködésével növelik befolyásukat. Amelyik politikai oldal kapcsolatot épít ki a civil szervezetekkel, amelyek a négyévente változó politikai testületekkel szemben állandóak, az feltehetően nagyobb befolyással fog rendelkezni a régióban.
- A regionális fejlesztés adminisztratív rendszere megannyi korláttal rendelkezik, amelyeket a civil szervezetek hajlékonysága és gyorsasága képes lehet hatékonyan kiegészíteni.
- A spanyol és a finn területfejlesztési példa azt mutatja, hogy a területfejlesztés terén erőteljes civil hagyományokkal nem rendelkező államok sikeres uniós adaptációja az állami, önkormányzati intézmények és a civil szervezetek sajátos együttműködését igényli. A területfejlesztési programok megfogalmazásában és meghirdetésében az állami és önkormányzati adminisztráció irányítóként, szervezőként vesz részt, de a végrehajtás oroszlánrészét a civileknek engedi át. Az állami szervek a területfejlesztési rendszerben nem csupán konzultatív, kiegészítő funkciót biztosítanak a civileknek, hanem alapvető programvégrehajtó, menedzselő funkciót, míg a programok felügyelete és ellenőrzése állami, önkormányzati hatáskörben marad. A civil és állami szereplők ilyen jellegű szerepmegosztásával lehet az uniós forrásokat a leghatékonyabban megszerezni és felhasználni.

4.) A fenti célok elérése érdekében a következő ajánlások fogalmazhatóak meg:

- A civilekről szóló törvényt úgy kell átalakítani, hogy a civil szervezetek finanszírozása a politikai kapcsolataiktól kevésbé függjön.
- Az alulról történő építkezés megvalósítása a területfejlesztésben is: törvényileg kellene biztosítani a civil szervezetek reprezentánsainak nem csak a tanácskozási, javaslattevési és véleményezési jogát a területfejlesztési tanácsokban, hanem a jelenleginél szélesebb körű szavazati jogot is a döntéshozásban.
- A civil szervezetek alapfinanszírozását jelentős állami hozzájárulással kell növelni, de úgy, hogy ez a finanszírozás a regionális fejlesztésben történő részvétel arányában növekedjen.
- Hatékonyabbá kell tenni a területfejlesztésről szóló információátadást és oktatást, hogy a civil szervezetek megismerhessék lehetőségeiket.
- A civil szervezetek területfejlesztésben történő részvételéről, konkrétan a területfejlesztési tanácsoknál regisztrált szervezetekről pontos adatbázis kialakítása szükséges.
- Egy adatbázis létrehozása és állandó bővítése a kistérségek fejlesztési alapadatairól és kistérségenként a területfejlesztésben érdekelt, de nem regisztrált civil szervezetekről szintén szükséges.
- Hasznos lenne legalább évente összefoglaló jelentést készíteni az Európai Unió területfejlesztési rendszeréről és a civil szektor részvételéről a várható fejlődéstendenciák kimutatása és regisztrálása érdekében.

9. Források

Az egyes országok területfejlesztési rendszerét, és abban a civilek szerepét külföldi kutatók segítségével írtuk le. Ezek rendben a következők: Rosemarie Siebert (Németország), Stefano Grando (Olaszország), Manuel Belo Moreira (Portugália), Almudena Buciega (Spanyolország), Constantinos Liarikos (Görögország), Uros (Szlovénia), Mátéffy Mária (Románia)

- A kormányzat civil stratégiája, 2003.
- Analýza spolupráce nestátních neziskových organizací a veřejné správy na tvorbě krajských rozvojových dokumentů. (Analysis of cooperation between non-governmental non-profit organizations and public administrations on the preparation of regional development plans.). Report of Gabal, Analysis Consulting. Prague, data of edition not available.
- Arató András: Civil társadalom Lengyelországban és Magyarországon. In: Politikatudományi szemle, 1992.2. sz. 53-80.o.
- Bíró A. Zoltán – Koszta Csaba János – Mátéffy Mária: Vidékfejlesztés Hargita megyében, Regionális Képzési központ – Alutus Kiadó, Csíkszereda. 2004
- Bruckmeier, K.: Voluntary Organisations and Sustainable Rural Development in West Europe, in: Environnement & Sociétés, 1998.no. 20, pp.13-26
- Buller H.: Recreating rural territories: Sociologia Ruralis, 2000Vol. 40.
- Halfacree, K. – Kovách, I. – Woodward R.(eds.) (): Leadership and Local Power in European Rural Development, Ashgate, 2002.
- Harsányi László: Nonprofit szolgáltatások. In: Papp Ilona (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Aula Kiadó, Budapest, 2003.155-184.o.
- Kondorosi Ferenc: Civil társadalom Magyarországon. Politika + Kultúra Alapítvány, Budapest,1998.
- Kurczewski, J.: Civil Society in Poland. Warsaw, 2003.
- Kuti Éva: Hívjuk talán nonprofitnak... Nonprofit kutatócsoport, Budapest, 1998.
- Laskai Zoltán: Az állam és a civil társadalom viszonya. Politikatudományi Füzetek. MTA PTI, Budapest,1997.
- Národní rozvojový plán 2004-2006 (*National Development Plan 2004-2006*). Ministry of Regional Development, 2003.

- Národný plán regionálneho rozvoja Slovenskej republiky (*National Development Plan*). Bratislava, 2001.
- Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006 (*National Development Plan 2004-2006*). Committee of Ministers, Warsaw 2003.
- Nevers, J.-Y.: Politiques publiques locales et action organisée, in: *Environnement & Société*, 1998., no. 20, pp. 107-113
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000. (2002) KSH, Budapest
- Osti, G.: Leader and Partnership: The Case of Italy, in: *Sociologia Ruralis*, 2000., vol. 40, no. 2, pp. 172-180
- Partnership for Sustainable Development? Report on the Structural Funds Programming Process in Central Europe. 2004
- Potůček, M.: The Capacity to Govern in Central and Eastern Europe. Bratislava, 2004.
- Ray, C.: The EU Leader Programme: Rural Development Laboratory, in: *Sociologia Ruralis*, 2000., vol. 40, no. 2, pp. 163-171
- Ray, C. - Woodward, R.: Voluntary Organisations: Status and Role, in *Environnement & Société*, 1998., no. 20, pp. 27-33
- Shucksmith, M.: Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: *Sociologia Ruralis*, 2000., Vol. 40.
- The Illusion of inclusion. Report fro European Citizen Actioned Service. European Citizen Actioned Service, Dublin 2004.
- The Nonprofit Sector in the Global Community: Voices from many Nations
- Varga Tamás: A „részidős polgár”. Magyar és Európai civil társadalom, Pécs 1999.
- 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről
- 244/2003. (XII. 18.) Kormányrendelet
- 258/2004. (IX. 16.) Kormányrendelet
- 2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról